

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
А. С. ПУШКИН НОМИДАГИ ТИЛ ВА АДАБИЁТ ИНСТИТУТИ

„ТАРЖУМОН“ —
XIV АСР ЁЗМА
ОБИДАСИ

ТОШКЕНТ
ЎЗБЕКИСТОН ССР «ФАН» НАШРИЯТИ
1980

Туркий халқларнинг адабий тиллари тарихи ва шаклланишининг ўрнинида муҳим манбалардан бири араб тилида ёзилган филологик асарлардир. Голландиянинг Лейден кутубхонасида сақланаётган XIV аср обидаси «Таржумон» шулар жумласидандир. Ушбу монографияда қўлёзманинг морфологияси, лексикаси, луғати тадқиқ этилган. Асар биринчи марта тўлиқ таржима қилинган.

Китоб тил тарихи билан шуғулланувчи мутахассислар, олий ўқув юртларининг филология факультетлари ўқитувчи ҳамда студентларига мўлжалланган.

Нашрга тайёрловчи

А. ЮНУСОВ

Масъул муҳаррирлар:

ЎзССР Фанлар академиясининг мухбир аъзолари

У. И. ҚАРИМОВ, Э. И. ФОЗИЛОВ

T $\frac{70101-887}{355(06)-80}$ 10)–78

© Ўзбекистон ССР «Фан» нашриёти, 1980.

КИРИШ

Туркий тилларнинг ривожигаги умумий ва хусусий жараёнларни синчиклаб, пухта ўрганиш кўнгинга ёзма ёдгорликлар бўйича филологик тадқиқотлар олиб боришни тақозо қилади. Туркий халқларнинг адабий тиллар шаклланиш тарихини тадқиқ қилишда муҳим манбалардан бири туркий тилларга бағишланган арабча ёзилган филологик асарлардир. Голландиянинг Лейден кутубхонасида сақланаётган XIV аср обидаси «Таржумон туркий ва ажамий ва мўғулий» (қисқартирилгани «Таржумон») шулар жумласидан.

«Таржумон» ҳақидаги дастлабки хабар шарқшунос М. Т. Хоутсма томонидан берилган. У туркологияда биринчи бўлиб, лотин алифбеси асосида немис тилига таржима ва транскрипцияси билан туркий сўзларнинг луғатини тузган эди. Олим ўз нашрида қўлёзманинг муфассал тавсифи, яратилиш тарихи ва даври, асарнинг мазмуни, асарда қамраб олинган сўзлар ва тиллар ҳақида маълумот келтирган. М. Т. Хоутсма нашри кириш (1-8-бетлар), асосий қисм (8-43-бетлар) ва илова (қўлёзма матни)ларни ўз ичига олади¹.

Кейинча ҳозирги туркий тиллар материалларидан ўринли фойдаланган ҳолда М. Т. Хоутсма нашрига қатор тузатишлар киритиб, А. К. Қуришжонов «Таржумон»нинг лексикаси бўйича тадқиқот эълон қилди².

¹ Ein türkisch-arabisches Glossar. Nach der Leidener Handschrift herausgegeben und erläutert von M. Th. Houtsma. Leiden — E. J. Brill, 1894.

² Курьшжанов А. К. Исследование по лексике «Тюркско-арабского словаря». Алма-Ата, 1970. Мазкур нашр ҳақида қаранг: Курьшжанов А. К. Язык старокитчакских письменных памятников XIII—XIV вв. АДД, Алма-Ата, 1973, с. 56; Hasan Eren. Acta Orientalia, t. XXX, fas. I, Budapest, 1976, p. 141—147.

Асарнинг яратилши санасини аниқлашга бағишланган Барбара Флеммингнинг мақоласи ҳам мавжуддир³.

«Таржумон»даги фактик материал кўпчилик олимларнинг диққатини жалб қилиб келган ва келмоқда⁴.

³ Flemming B. Ein alter Irrtum bei der chronologischen Einordnung des «Targuman turki wa agami wa mugali», Der Islam, 44, Hamgurg, 1968, S. 226—229.

⁴ Кононов А. Н. Тюркская филология в СССР. 1917—1967 гг., М., 1968, с. 18; Фазылов Э. П. К изданию тюркско-арабского словаря. — «Известия АН КазССР», серия общественных наук, Алма-Ата, 1971, № 6, с. 81—90; Баскаков П. А. Тюркские языки, М., ИВЛ, 1960, с. 9—10; Севортян Э. В. Современное состояние и некоторые вопросы исторического изучения тюркских языков в СССР. — «Вопросы методов изучения истории тюркских языков», Ашхабад, 1961, с. 11—41; Зайончковский А. К изучению средневековых памятников тюркской письменности (XI—XIV вв.). — «Вопросы языкознания», 1967, № 6, с. 80—89; Наджиб Э. Н. Кыпчакско-огузский литературный язык мамлюкского Египта XIV в. АДД, М., 1965; Мухамедова З. Б. Исследование по истории туркменского языка XI—XIV вв., Ашхабад, 1973; Расулова Н. А. Исследования языка «Китаб ал-идрак ли-л-исан ал-атрак» Абӯ Хаййана. АКД, Ташкент, 1969; Маженова М. Н. Абу Хайян — исследователь кыпчакского языка (материалы к истории казахского языка). АКД, Алма-Ата, 1969; Файзуллаева Ш. Ш. Исследование языка памятника XIV в. «Китабу булгат ал-муштақ фи лугат ат-турк ва-л кифчақ» Джамал ат-Дйна ат-Туркий. АКД, Ташкент, 1969; Ein türkisch-arabisches Glossar. Nach der Leidener Handschrift herausgegeben und erläutert von M. Th. Houtsma. Leiden — E. J. Brill, 1894; Köprülü M. F. Dorezimsahlar devrinde bir türk filologu Muhammed bin Kaş ve eseri. Istanbul, 1943; Курышжанов А. К. К истории и критике «Тюркско-арабского словаря» XIII века. — «Исследования по истории казахского языка», Алма-Ата, 1965; Его же. Следы говоров в языке «Тюркско-арабского словаря» XIII века. — «Казахская диалектология», вып. I. Алма-Ата, 1965; Его же. Элементы туркменского языка в «Тюркско-арабском словаре» XIII в. — «Известия АН ТуркмССР», серия общественных наук, 1966, № 2; Его же. Исследование по лексике старокыпчакского письменного памятника XIII в. — «Тюркско-арабского словаря», Алма-Ата, 1970; Курышжанов А. К., Репин Б. И. К истории изучения языка древнекыпчакских памятников XIII—XIV вв. — «Известия АН КазССР», серия общественных наук, 1966, № 4, с. 38—53; Юнусов А. Исследование памятника XIV в. «Таржуман турки ва ажами ва мугали» (морфология, лексика, словарь, перевод). АКД, Ташкент, 1973; Telegdi G. Eine türkische Grammatik in arabischer Sprache aus dem XV Jhd. — «Körösi Csoma Archivum» Ergänzungsband I, II. 3, Budapest—Leipzig, 1937, S. 282—326; T. H. Halasi-Kun. La langue des Kiptchaks d'après un manuscrit arabe d'Istanbul, Partie II, Reproduction Phototypique, Bibliotheca Orientalia Hungarica IV, Budapest, 1942; Ettüfeli-üz-Zekiyye fil-Lugat-it-Türkiyye. Çeviren Besim Atalay. Istanbul,

Туркологияда М. Т. Хоутсма нашри — «Туркча-арабча луғат» номи билан машҳурдир. «Таржумон» қўлёзмаси Голландиянинг Лейден кутубхонасида (Leiden, Warner № 517) сақланади. Р. П. Дозининг кўрсатишича⁵, бу қўлёзманинг бошқа нккита нусхаси Оксфордда ҳам бор. Лекин Лейден кутубхонасида сақланган мазкур қўлёзма подир нусха ҳисобланади. Қўлёзманинг биринчи бетиде «Ушбу обида қози Мавлоно Камолиддин кутубхонасига хос»лиги қайд қилинган. Асар 76 варақдан иборат. Унинг 62 варағи туркча-арабча, қолгани эса мўғулча-форсча ва арабча-мўғулча луғатлардир. Ҳар бир саҳифада қора ва қизил снѐҳ билан битилган сатрлар мавжуд.

Асар охирида муаллифнинг қаламига мансуб бир туркча ҳикоянинг бошланиши бор. Ёзув эътиборсизлик билан битилган, баъзи жойларини ўқиш анча қийин. Туркология фани луғатнинг муаллифи ҳақида аниқ маълумотга эга эмас. Ёдгорликнинг материал қисми унинг халқ сўзлашув тили асосида тузилганлигидан далолат беради. Шунинг учун ҳам М. Т. Хоутсма асарни «устоз шогирдига мурожаат қиладиган коллегиял дафтар» деб ҳисоблайди.

П. М. Мелноранский асарни Муҳаммад ибн Қайсники деб тахмин қилган эди⁶.

Обида муаллифи ёки кўчирувчиси ўғуз-туркман тилида сўзлашувчи куньялик Ҳалил ибн Муҳаммад ибн Юсуфдир,— дейди Абдуқодир Инон обида ҳақида⁷.

1945, s. XII; Ahmet Caferoğlu. Kitâb al-Idrâk li-lisân al-Atrâk. Endülüsli Esiriddin Abu-Hayyan eseri, Istanbul, 1931; El-Idrak haşiyesi. Yazan Velet Izbudak, Istanbul, 1945; Aptullah Battaî. Ibnu-Mühenna luğati, Istanbul, 1934; A. Zaiaczkowski. Vocabulaire arabe-kiptchak de l'époque de l'Etat Mamelouk. Bulgat al-Mustağ fi lugat at-türk wa-l-Qifzaq, I-ere Partie, Le Nom. Warszawa, 1958; II Partie. Le Verbe. Warszawa, 1954; O. Pritsak. Das Kiptschakische. Philologiae Turcicae Fundamenta, t. I, Wiesbaden, 1959, S. 74—81; Hasan Eren. Acta Orientalia, t. XXX, fas. I. Budapest, 1976, p. 141—147.

⁵ Dozy R. P. Catalogus codicum Orientalium Bibliothecae akademicae Lugubno Batavae. E. J. Brill, 1851, No. CCXII, S. 110.

⁶ Мелноранский П. М. Араб филолог о турецком языке, СПб., 1900, с. VIII; Яна қаранг: Көпрүлү М. Ф. Horezmşahlar devrinde bir türk filologu Muhammed bin Kays ve eseri. Istanbul, 1943.

⁷ Inan A. XIII—XIV yüzyillarda Misir'da oğuz-kiptçak lehçeleri, s. 54; A. Inan. XIII—XIV yüzyillarda Misir'da oğuz-türkmen ve

3. Б. Муҳамедованинг фикрича, Ҳалил ибн Муҳаммад қадимги Рум салжуқийларининг авлодидан бўлиб, у бу асарни бошқа бир нусхадан кўчириб олган⁸.

Қўлёзманинг хотимасида: «Бу китобни таълиқ қилган (битган) худонинг камтар бандаси Ҳалил ибн Муҳаммад ибн Юсуф ал-Қунавийдир», деб тугалланган. Обидадаги маълумотга кўра, муаллиф Ҳалил ибн Муҳаммад ибн Юсуф ал-Қунавий бўлиши мумкин.

Аmmo шуниси равшанки, муаллиф туркий тилларни ва уларнинг диалектларини, шунингдек, араб, форс ва мўғул тилларини ҳам яхши билган. Мисрнинг Юқори Саиди ва Суриянинг Баълабакка шаҳарида яшовчи авом халқнинг талаффузидаги фарқни далил қилиб кўрсатишча, асар Миср ёки Сурияда ёзилган деб фараз қилинади.

Асар киришдан ташқари тўрт катта қисмга бўлинган. Биринчи қисм «Фақат исмлар ҳақида» деб номланган бўлиб, у 26 фаслдан иборат. Баъзи фасллар бир неча майда бўлимларни ўз ичига олади. А. К. Қуришжонов фасллар ичидаги кичик бўлимларни ҳам ҳисобга олиб, асарни 41 фаслдан иборат деб кўрсатган⁹.

Иккинчи қисм «Феъл масдарни ва буйруқ майли ҳақида». Учинчи қисм «Сўзларнинг турланиши ва феълларнинг тусланиши ҳақида». Тўртинчи қисм «Сўзларнинг ишлатилиши ва бошқа муҳим нарсалар ҳақида».

Едгорлик битилган жойда туркий халқларнинг қипчоқ, ўғуз, туркманлар яшаганлиги туфайли асарда уларнинг тил хусусиятлари акс этган. Асар муаллифи ўз китобида кўпроқ қипчоқ тилига эътибор берганлигини таъкидлаб ўтади. Асарнинг лугат қисмида йўл-йўлаккай ўғуз тили ёки туркман тилига онд лексик қатламлар шарҳ қилинади. Муаллиф қипчоқ, ўғуз, туркманлар ўртасидаги фонетик фарқларни кўрсатишга ҳаракат қилади. Фонетик ўзгаришлар ичида сингармонизм

---

kipşaq lehçeleri ve «hâlis türkçe». Türk Dil Araştırmaları Yıllığı Belleten, Ankara, 1953, s. 53-71.

⁸ Муҳамедова З. Б. Исследования по истории туркменского языка XI—XIV вв. по данным арабоязычных филологических сочинений. АДД. М., 1969.

⁹ Курьшжанов А. К. Исследование по лексике «Тюркско-арабского словаря», Алма-Ата, 1970, с. 51.

қонуниның бузилишига мисоллар келтирилади. Бу ҳол айниқса буйруқ-истак майлининг II шахс бирлиги аффиксида кўзга ташланади.

Асар араб грамматик традицияларига асосланган. Фаслларда аввал араб сўзи ва унга туркий эквивалент берилади. Фақат бир фаслда, яъни XXII фаслда, олдин туркий сўз, ундан кейин унинг арабча изоҳи келтирилган.

Муаллиф туркий сўзларни тўғри ўқиш мақсадида диакритик белгилардан кенг фойдаланади. Масалан: фатҳа (18-7, 11-7, 19-2, 31-13 в. б.), мадда (7-15, 23-10, 26-16 в. б.), замма (11-3; 11-7, 15-9, 19-3, 20-3, 24-10, 26-6 в. б.), касра (6-11, 6-15, 11-9, 20-16, 23-15 в. б.), ташдид (6-8, 6-12, 22-12, 30-20, 43-7, 56-9 в. б.), сукун (6-9, 20-15, 20-16, 31-14 в. б.).

Муаллифнинг фонетик қайдлари диққатга сазовордир: адым (қадам), бу сўздаги «д» товуши (арабча) қаттиқ талаффузли «г» товушига ўхшатиб айтилади, 21-9; дағы (тагин, яна), бу иборадаги «д» товуши арабча «т» товушига ўхшаш талаффуз қилинади, 56-8; өг (ўй, хотира; тушунча), бу сўздаги «г» товуши арабча нуқтали «қоф» товушига ўхшайди, 21-15; сөк- (сўкмоқ, ҳақорат қилмоқ), бу иборадаги «к» товуши арабча нуқтали «қоф» товушига ўхшашдир, 40-18; қожадаш (бир хўжайиннинг икки хизматчиси), у [сўз] тилдан тилга ўтиб хошдаш ҳолида [талаффуз қилинади], 51-9; бу сәниң (бу сеники, 52-8), бу аның (бу уники, 52-9), бу сизниң (бу сизники, 52-9), бу сўзлардаги «н» гуналик (яъни «ң») дир. Муаллиф «н» товушини бошқа ўринда янада аниқроқ тушунтирган: чызың (ёзинг, 46-3), чызмаң (ёзмаң, 46-5). Мана шу бўлишлилик ва бўлишсизлик формаларида «н» [товуши] гуна орқали айтилади, 46-7.

Остига уч нуқта қўйилган «ч» ҳарфи «ш» билан «ж» ҳарфлари ўртасида талаффуз этилади, яъни Баълабаккада яшовчи авом халқининг «ж» товушини талаффуз этишига ўхшаш қаттиқ ўқилади, 3-6. Мисоллар: чавлы — човли, 17-10; чәкмән — чакмон, 17-3; чыб-чуқ — чумчуқ, 10-7; чықанақ — тирсак, 20-11; чүз — атлас, 19-6. Баъзи сўзларни белгилашда бир нуқта билан кифояланган: чыбын — пашша, 10-11; чәтән — қафас, 10-18; чимдир- — чимчиламоқ, тиндаламоқ, 35-2; чөңә — ўтмас, тўмтоқ, 27-7 в. б.

Устига уч нуқта қўйилган «к» товуши «ғ» билан «к» ўртасида димоғ орқали талаффуз этиладиган [и] товушидир (3-9). Бу товуш асосан сўзнинг ўртасида келадиган «нг» [и] ундошидир. Мисоллар: **өнү** — ўзга, бошқа, 54-17; **саңа** — сенга, 52-12; **алтыңызда** — остингизда, 53-10; **энлик** — хотин-қизлар юзига суртадиган қизил бўёқ, **упа-элик**, 18-2. Асарда эса бу қондага кўп вақт рноя қилинмаган. Баъзи ўринларда нуқталар тушиб қолган: **мана** — менга, 52-15; **муңа** — бунга, 52-13; **көнүл** — кўнгил, 21-15 в. б.

Бу товуш бошқа сўзларда «нун ва коф» орқали ҳам берилган: **сүнү** — найза, 13-14; **тэнгиз** — денгиз, 6-18; **қанлы** — арава, 9-14; **йүн** — юнг, 15-4; **миң** — миңг, 22-19. Булар сукулли «н» товуши орқали ифодаланган.

Устига «м» белгиси қўйилган «з» ҳам Мисрнинг Саидида яшовчи авом халқининг «зод» товушини талаффуз этишига ўхшаш қаттиқ айтилади, 3—8.

Асардаги баъзи сўзларнинг фонетик ўзгаришини авторнинг ўзи кўрсатиб ўтади: Мисол: **Бозғуш** тўғриси **Бозқуш** (атоқли от), 29-8; **Хутлаба** аниги **Қутлуба** (атоқли от), 29-14; **Мажаҳан** (атоқли от) тўғриси маҳи жаҳан, яъни «дунё ойн» демакдир, 30-14.

г ∼ ж: **Гулнар**//**Жуллинар** (атоқли от), 30-20;

т ∼ д: **тэмүр**, 23-20, **дэмүр**, 31-13, «темир»;

ч ∼ ш: **бақырчы**, 50-19, **бақыршы**, 23-21, «мисгар»;

п ∼ ғ: **тырнақ**, 20-16, **дырғақ** — панжа, чаңг, 10-15 (Биринчи сўз инсон тирноғини, иккинчиси эса ҳайвон ва парранда тирноғини англатувчи сўз);

г ∼ й: **йэйит**, **йигит**, «йигит», 24-20;

м ∼ б: **мэнгиз**, 19-18, **бэнгиз**, 31-9, «юз қиёфаси».

Муаллиф сўзларнинг турли вариантларда қўлланиши ҳақида ҳам маълумот келтиради: **будай**//**буғдай** — **бугдой**, 9-15; **бүрчә**//**бүрә** — **бурга**, 12-2; **йогурған**//**йорған** — **кўрпа**, 17-1; **оған**//**олан** — ўғил бола, 24-20; **сықан**//**сычан** — **сичқон**, 11-12; **қазған**//**қазан** — **мис қозон**, 17-9; **қысқа**//**қыса** — **қисқа**, 25-15; **қочқар**, 14-23; //**қоч** — **қўчқор**, 15-1; **көлэк**//**көләкә** — **соя**, 7-14; **үйгә**//**үйгән** — **ўпка**, 21—14.

Баъзи ўринларда сўзларнинг келиб чиқиши, этимологиясини таъкидланган: **тикич** — **тепки** (шпор), **оёқ** билан туртиш маъносидаги сўздан олинган, 13-19; **тоқурчы** — **тўқувчи**, **тўқини** ва **тароқнинг** тақиллашидан олинган, 24-3; **чэтлэйүк** — **писта** ва **фундуқ** каби бар-

ча чақиладиган нарсалар, чақилган вақтда чиқадиган товушга тақлид қилиб олинган, 8-4; қашағу — қашлағич, қашимоқ феълидан олинган, 14-7 в. ҳ.

Асар муаллифи у ёки бу сўзнинг тарқалиш доирасини аниқ кўрсатиб беришга ҳаракат қилган. Унинг айрим сўзларга нисбатан бу ерда уни ҳеч ким билмайди, шаҳарлардагина маълумдир, деб кўрсатиши бунга далил бўла олади. Араб тилига ўзлашиб кетган туркий сўзлар, шунингдек, туркий тилига сингиб кетган арабча сўзларни изоҳлаб ўтирмай, [бу сўз] «маълум» ибораси билан чекланган. Буларга мисол қилиб қуйидагиларни кўрсатиш мумкин: 'аттаби [материал тури, 19-8]; икдиш [аравага қўшиладиган юк ташувчи от, 12-9]; сис [қуюқ туман рангли от, 13-8]; сач [темир това, 17-15] султан [султон; 23-4], сонқур [шунқор, 10-3]; чал [бурул, бўз (от ранги ҳақида), 13-7]; қобуз [қўбиз, 24-12]. От ранги ҳақидаги йағыз (13-6) ибораси бир ўринда «маълум» деб кўрсатилса, иккинчи бир саҳифада арабча (чанг, 10-13) эквиваленти билан изоҳланган.

Шунингдек туркий ва араб тилларига ўзлашиб кетган бустан [боғ, бўстон, 8-19] ва фурун [тандир, 6-10] каби сўзлар ҳам «маълум» деб кифояланган.

Автор ўз асарида кўпроқ қишлоқ аҳолисини кўзда тутиб «асл қишлоқ тили»га эътибор берганлигини таъкидлайди. Бошқа тиллардан кирган бир қатор сўзларга белги (позета)лар келтиради. Бундай позеталардан «туркманча» белгили сўзлар — 98 та, «форсча» белгили сўзлар — 31 та, «туркманча, форсчадан олинган» белгили сўзлар — 13 та, арабча (1 та), румча (1 та), мўғулча (1 та) в. ҳ.

Туркманча белгили сўзлар: абру (тентак, гўл, лақма, 26-11), ай (ўроқ, 23-16), айва (беҳи, 7-16), армут (нок, 7-15), эвир- (танламоқ, 36-1), эйлик (илгак, 19-2), экин (елка, 20-9), өксүр- (йўталмоқ, 36-9), экиши (нордон, 27-12), банбуқ (пахта (19-9), бэзиргән (савдогар, 24-1), бэкмәш (қиём, шинни, 16-2), бәниз (юз қиёфаси, 31-19), биз (юпқа жун мато ва шойи номи, 19-11), бәшик бити (қандала, 12-1), бығар (кўл, булоқ, 6-20), бүрә (бурга, 12-2), гулаб (гулоб, 8-17), дақуқ (товуқ, 10-13), дудақ (лаб, 20-5), итүк (ит боласи, 11-10), йабрақ (япроқ, барг, 7-12), йава ет- (йўқ қилмоқ, йўқотмоқ, 41-18), йавры (жўжа, 10-16), йағмур (ёмгир, 5-8),

йаз- (ёзмоқ, 33-13), йараса (кўршаналак, 10-11), йигиә (шиша, 23-12), йикиндү (аср намози вақти, 28-16), йулдырым (яшин, 5-10), йумурда (тухум, 10-16), йул (кўп, 25-13), йорған (кўрпа, 17-1), кәнә (капа, 12-3), кәчә (кийиз, 17-4), кәчүт (кечик, кечув (дарёнинг саёз жойи), 6-20), кәшүр (сабзи, 8-15), киршәк сөйлә- (тўғри сўзламоқ, 36-6), көбәк (киндик, 21-3), кәләкә (соя, 7-14), күб (хум, кув, 17-5), күй (қишлоқ, 6-14), күйәгү оты (заътар, каклик ўти, 9-5), күлүк (эшак подаси, 12-16), күнәс (нур, ёруғлик, 5-4), мәржимәк (ёсмиқ, 9-17), нар (анор, 7-19), нәтә (қанча, нечта, 55-19), өгрәт- (ўргатмоқ, 42-7), өкә (тўрт ёшдан юқори қўйлар, 15-4), өксүрмәк (йўтал, 33-2), өрдәк (ўрдак, 10-6), лажнақ (божа, 32-8), савық (юмшоқ, бўш, говак, 28-2), саман (сомон, 9-14), санду (қайчи, 23-12), сару өрик (ўрик, 7-17), сәрчә (чумчуқ, 10-7), сиркә (бит уруғи, 12-3), сырча (шиша, 12-3), сығақ (пашша, 10-12), сық (саёз, 7-2), сычан (сичқон, 11-12), сүкүт (тол, 8-7), тавшан (қуён, 11-5), тавшанжыл (бургут, 10-1), таму (жаҳаннам, 8-21), тәлим (кўп, 25-13); тикән (тикон, 9-1), тирсәк (тирсак, 20-1), тулу (нўхот, 5-9), турақ (таом номи, 16-18), уйуқ (кийик, 11-7), учмақ (жаннат, боғ, 8-20), үйгән (ўпка, 21-14), үйүк (тепа, тепалик, 6-16), чәбән (яра, чипқон, 33-5), чақрық (чарх, 17-6), чәгиркә (чигиртка, 10-18), чәпәр (чипор рангли от, 13-9), қавақ (тол, 8-6), қавун (қовун, 8-11), қарынча (чумоли, қумурсқа, 11-20), қартал (бургут, 9-20), қығ (қийиғ, мол қийиғи, 15-5), қурт (бўри, 11-3), қоршун (қўрғошин, 31-14), қоч (қўчқор, 15-1), қуйумчы (заргар, 26-6).

Туркманча, форсчадан олинган белгили сўзлар: алу — олхўри, 7-16; данышманд — донншманд, 23-6; жавлаҳ — тўқувчи, 24-3; жовамард — сахий, 26-2; зардалу — ўрик, 7-18; зийан — зиён, ютқизиқ, 28-3; кәхәл — дангаса, 26-10; килим — чакмон, 17-3; қалы — гилам, 16-21; хамри — тўқ қизил, 31-3; хырман — хирмон, 9-11; хорус — хўроз, 10-13. Шунингдек, туркманча форсчадан олинган азбар тут- — ёдламоқ, 35-1 каби қўшма феъллар ҳам берилган.

Форсча белгили сўзлар: аврыз — халажәй, 6-10; анар — анор, 7-20; ахур — охир, молхона, 6-7; бағ — боғ, 8-20; бадам — бодом, 8-3; Гулбаҳар — атоқли от, 30-19; дивар — девор, 6-3; дәстәрчә — дастрўмол, 6-2;

намаз — номоз, ибодат, 41-12; нышан — нишон, белги, 42-8; пайғамбар — пайғамбар, 3-15; сарай — сарой, 6-2; тазы — араб чопқир оти, 12-6; фириштә — фаришта, 3-15; хурма — хурмо, 8-2; шаҳ баллут — каштан, 8-5; шәхәр — шаҳар, 6-13; шорба — шўрва, 15-15 в. б.

Баъзан бир сўз икки хил пометали бўлиб қолган: дост — дўст, форсча, 26-12; Яна бир ўринда дост туркманча, форс тилидан олинган, 32-10 дейилган.

Баъзи сўзлар форсий тилдан олинганлиги кўрсатилган: байам (бодом) асли форсча бадамдан олинган, 8-2; бәнир (пишлоқ) туркманча бўлиб, форсча пәнирдан олинган, 16-13; кәлит (калит) асли форс тилидаги калид сўзидан олинган, 6-6; кағыт (қоғоз) асли форсча қағад сўзидан олинган, 23-9; Мурвәри (атоқли от) форсча марвариддан олинган, 30-20; тана (инжу) асли форсча данадандир, 31-15; жамша (жомча, кичкина жом), форсча жамчадан олинган, 17-11; нар (анор), бу сўз туркманча бўлиб, асли форсча анар сўзидан олинган, 7-19; нәмәзин (тўқим, терлик), асли форсча намади зин, яъни эгар остига қўйиладиган намад сўзидан олинган, 14-3; сарбан (бошбоғ, салла) асли форсча сарбанд сўзидан олинган, 18-11; шагурд (хизматкор, шогирд), форсча шакирт сўзидан олинган, 32-16; қожа (қария, чол; хўжа, сайид) маъносида бўлиб, асли форс тилидаги ховажа сўзидан олинган, 24-18, 32-15, 51-8; қурма (хурмо) асли форс тилидаги хурма сўзидан олинган, 8-2.

Асарда «арабча» белгилли сўз ҳиссар (қалъа, қўрғон, 6-12); эврәт (хотин, 25-3) арабча 'аврат сўзидан олинган; «мўғулча» чақыр (май, маст қиладиган ичимлик, 16-6); «румча» белгилли кәрәб (кема, 7-6) в. ҳ.

Муаллиф баъзи ўринда сўзларини ўзаро қиёслаб уларнинг бирига нисбатан «бу бир лаҳжага онд» деб кўрсатган: йалан (ёлгон, 27-5), өрүкка нисбатан; уған (оллоҳ, таггри, 3-14), тәңрига нисбатан; алыр (хачир, 12-11), қатырга нисбатан; қырақ (аччиқ, 27-10) ибораси ачы (аччиқ) га нисбатан; қур (зиён, ютқизиқ, 28-2), зийанга нисбатан; оғас (сиёҳдон, 23-8) дәвитга нисбатан; тыға (тоға, 31-20), тайга нисбатан, кабилар.

Шунингдек, атоқли отлардан Айбик, 29-17, Айдәгин, 29-13, Бәктәмүр, 29-13, Бәкчәри, 30-3, Күчбә, 29-15, Хутлаба, 29-14, лаҳжа деб белгиланган.

Бир неча ўринда арабча сўзга туркий эквивалент тушиб қолган (мас. 27-8) ва аксинча, туркий сўзга арабча изоҳ йўқ (мас. 28-6). Матндаги айрим ибораларнинг маънолари аниқ эмас (18-16). Баъзи сўзларнинг арабий ва туркий берилиши шарҳлашга қийинчилик туғдириб келмоқда. Бу ўринда бир мисол билан чекланамиз: йунчуқ (38-18) феълини М. Т. Хоутсма ва А. К. Қуришжоновлар «вывихнуть» деб таржима қилишган. Лекин бу сўз буйруқ феълига тўғри келмайди. Чунки йунчуқмақ касаллик аломатлари фаслида келган бўлиб, унда аксирмоқ, йўталмоқ, эснамоқ каби сўзлар мавжуд. Шунга кўра йунчуқмақ (33-3) ҳам касал олдидан бўладиган жунжикиш, эт увишиши маъносини англатса керак.

Матнда туркий сўзларнинг арабча изоҳида ноаниқликлар учрайди: абру (тентак, лақма, гўл, 26-11) сўзининг арабча эквиваленти *الابلم* эмас, *الابله* бўлиши керак; ачқуч (калит, 6-5) сўзининг арабчаси *القفل* (қулф) деб берилган, аслида *المفتاح* калит; биз (турли мато ва шойн номи; юпқа жун мато ва шойн номи, 19-11) нинг арабчаси *الشفّا* (ўқ) деб эмас, балки *الشفوّ* деб ўқилиши керак. А. К. Қуришжонов бизда бигиз маъноси ҳам бор, деб нотўғри изоҳлаган (95-бет); бурч (мурч, 17-18) сўзининг арабчаси *القفل* эмас, *الفلفل* бўлиши керак; йар (1. сўлак, 2 жар ёқаси, 21-13) сўзининг арабчаси *الحرف* (ҳарф, товуш) эмас, *الجرف* бўлиши керак; тэлин (чакка, 20-1) сўзининг арабча эквиваленти *الفرد* (битта, ёлғиз) эмас, *الفود* бўлиши керак; сағын (буги, 11-7) сўзининг арабчаси *الاريل* эмас, *الاييل* бўлиши керак; қыртыш (пўчоқ, 8-13) сўзининг арабчаси *قسر البطيخ* эмас *قشر البطيخ* бўлиши керак ва бошқалар.

Икки ерда учраган бир хил феъллар: Баъзи сўзлар айниқса феъллар матннинг бир неча ўрнида такрорланган. Масалан: арқа бэр-«ёрдам бермоқ», «Алиф ҳарфлилар» 34-20 ва «С ҳарфлилар» 40-17 бўлимида;

бақ- «қарамоқ, боқмоқ» «Алиф ҳарфлилар» 36-17 ва «З ҳарфлилар» 42-2 бўлимида; **буйур-** «буйурмоқ», «Алиф ҳарфлилар» 35-7 ва «М» ҳарфлилар» 43-22 бўлимида; **булаштур-** «қорнштирмоқ, аралаштирмоқ», «Алиф ҳарфлилар», 38-13 ва «Ҳ ҳарфлилар» 40-2 бўлимида; **йаз-** «ёзмоқ», «Алиф ҳарфлилар» 33-1 ва «Х ҳарфлилар» 40-1 бўлимида; **кәтүр-** «кетказмоқ, ўрнидан олиб ташламоқ», «З ҳарфлилар» 40-14 ва «Н ҳарфлилар» 44-5 бўлимида; **көрт-** «судрамоқ, кертмоқ», «Алиф ҳарфлилар», 34-9 ва «Ҳ ҳарфлилар» 39-12 бўлимида; **сөк-** «сўкмоқ, ҳақорат қилмоқ», «Алиф ҳарфлилар» 34-14 ва «С ҳарфлилар» 40-18 бўлимида; **сәв-** «севмоқ», «Алиф ҳарфлилар» 34-8 ва «Ҳ ҳарфлилар» 39-16 бўлимида; **тара-** «тарамоқ (соч)», «Алиф ҳарфлилар» 37-4 ва «С ҳарфлилар» 41-2 бўлимида; **түш-** «тушмоқ, йиқилмоқ», «Алиф ҳарфлилар» 33-16 ва «Қ ҳарфлилар» 43-4 бўлимида; **чыз-** «ёзмоқ», «Алиф ҳарфлилар» 33-12 ва «Х ҳарфлилар» 40-1 бўлимида; **чағыр-** «чақирмоқ», «Алиф ҳарфлилар» 34-13 ва «С ҳарфлилар», 41-10, бўлимида; **чырман-** «шмармоқ (енг)», «Б ҳарфлилар» 39-3 ва «Ш ҳарфлилар» 41-5 бўлимида такрорланган в. ҳ.

Муаллиф туркий сўзларнинг изоҳини кўпинча бир араб эквиваленти билан изоҳлайди. Сўз маъносини атрофлича тушунтириш мақсадида, айрим ўринларда арабча шарҳлар ҳам беради: **бич-** ҳосилни ўрмоқ, кийим бичмоқ ва қилич билан икки бўлак қилмоқ маъноси ҳам бор, 33-20; **көрт-** судрамоқ, кertiш маъноси ҳам бор, 34-9, 39-12; **башла-** жароҳатламоқ, иш бошлашга буюрганнингда ҳам шундай дейсан, 35-15; **бат-** ботмоқ, чўкмоқ, қуёш, ой ва юлдузларга нисбатан ҳам айтилади, 35-18; **доқы-**тўқимоқ (мат), урмоқ ва қийнамоқ маъносида ҳам келади, 35-19; **буз-** майдаламоқ, алмаштирмоқ; бузиш ва талаш маъноси ҳам бор, 36-21; **қақ-** эшикни қоқмоқ, тақиллатмоқ; гаров ўйнагандаги қўл бериш маъноси ҳам бор, 40-4; **чақ-** (чақмоқтош билан) чақмоқ, ёндирмоқ; бирор устидан бошлиққа шикоят қилишни буюрганнингда ҳам шундай дейсан, 37-10; **қоб-** турмоқ, қўпмоқ; бирор бўғиннинг ўридан қўзғалиши ва чиқиши, бирон нарсанинг пайдо бўлиши, вужудга келиши ва одамнинг қўзғалиши, ўридан туриши, 39-5; **ақруқ** — ўтлаб юрган отни ушлаш учун ишлатиладиган сиртмоқли арқон, 13-13; **арба** — экиларни ташиниш учун

ишлатиладиган арава, 9-13; бэллик — белга тақиладиган барча қуруллар, 13-18; дирдүк — устида ёғоч рандаланадиган тахта, 23-18; дүкүч — бугдой янчадиган нарса (ҳавонча), 17-12; йити — қилич ва шунга ўхшаш кесгир ва ўткир нарса, 27-7; йонт — ўтлоқ ва бошқа ерлардаги отлар тўдасига айтилади, 12-14; көлэкэ — дарахт ва бошқа нарсаларнинг сояси, 7-14 в. Ҳ.

Арабча икки сўз билан изоҳланган туркий сўзлар: арқа — 1. орқа, 2. ёрдам, 21-1; бурчақ — 1. дўл, 2. нўхот, 5-9, 6-16; көз — 1. кўз, 2. булоқ, булоқ кўзи, 6-19; кэбэш — 1. дўппи, 2. қалпоқ, 18-14; орман — 1. чакалак, 2. ўрмон, 8-9; қарыш — 1. қарич, 2. дуон бад, қарғиш, 20-18; қулан — 1. ёввойи эшак, 2. камар, 11-8; қойун — 1. умуман қўй, 2. инсон қўйини ва қўлтиғи, 14-23 в. б.

Арабча уч сўз билан изоҳланган туркий сўзлар: ил 1. қўл; 2. иқлим; 3. тинчлик, 19-2; йар 1. жар, жар ёқаси, 21-3; 2. сўлак, 5-18; бир нарсани ёриб ажратганини нстаб буюрганнингда ҳам шундай дейсан; қары — 1. қария, кекса; 2. билак, 3. қарич (ўлчов бирлиги), 20-12; қум 1. қум; 2. мавж; 3. эгар, кажава, 5-11 в. б.

Муаллиф бир араб сўзига иккита, учта, тўртта туркий синоним келтиради:

1 икки туркий изоҳ: القطن банбуқ ва мамық — пахта, 19-9; المقود йулар ва ноқта — жилов, 14-5; القبط — мачы ва чэтүк — мушук, 11-12; الارنب қойан ва тавшан — қуён, 11 — 5; الصائغ кумишчи ва қуйумчы — заргар, 24-5, الجراد сарчқа ва чэгиркэ — чигиртка, 10-18 в. б.

2) уч туркий изоҳ: السر اويل ичтон, ийим ва көнжэк — иштон, 18-13; الجبين йүрүмчэк, бэнир ва чығыт — пишлоқ, 16-13; التبن күвүк, салам ва саман — сомон, поя 9-14; المقص бычқуч, қыпты ва санду — қайчи, 23-11; الحياصة қошақ, қур ва билбағы — белбоғ, 19-3 в. б.

3) тўрт туркий изоҳ: الكثير көб, үкүш, тэлим ва йол — кўп, 25-13; الجارية қарабаш, қараваш, қырнақ

ва төкә — жорня, чўри, 32-17; **عجل** тәркләт-, ев-, тәр-кин- ва тәрчә- — тезлатмоқ, 42-12 в. б.

Баъзи туркий ва форсий сўзларга араб тилига хос **ل** кўшимчаси кўшилиб келган: ал-жажық-турақ — таом номн, 16-18; ал-кусажу- көсә — кўса, 25-19; ал-йағыз — чанг рангли от, 13-10; ал-жамша — жомча, кичкина жом, 17-11 в. б.

Морфологик хусусиятлар. От. Обида тилидаги отлар икки қисмга — атоқли ва турдош отларга бўлинади. Атоқли отлар XI—XIV аср обидаларида алоҳида бобларга ажратиб кўрсатилмаган. Маҳмуд Қошғарийнинг «Девону луғотит-турк», Абу Хайёнийнинг «Китоб ал-идрок ли-лисан ал-атрок», муаллифи номаълум асар «Китоб ат-туҳфа аз-закыйа фи луғат ат-туркийа» каби асарларда ҳам атоқли отлар мисол тариқасида, йўл-йўлакай бериб ўтилган. «Таржумон»да эса биринчи марта атоқли отлар махсус фаслда келтирилган бўлиб, унга «Мамлуклар (қуллар), чўрилар ва бошқаларнинг туркча исмларининг изоҳи ҳақида» деб ном берилган. «Таржумон»даги исмларнинг кўпчилиги турдош отлардан иборат. Обида тилида атоқли отлар:

а) Киши номлари: Айба — Ойба, 29-15; Айбәк — Ойбек, 52-20; Аққуш — Оққуш, 25-9; Алтун — Олтин, 30-11; Бәкташ — Бектош, 30-8; Гүхәр — Гуҳар, 30-17; Күнтоғды — Кунтуғди, 29-11; Лачын — Лочин, 29-5; Санжар — Санжар, 52-19; Сүнү — Сунгу, 29-20; Түнқуш — Тунқуш, 30-6 ва б.

б) Географик номлар: Миср — Миср, 51—18; Шам — Шом, Сурия, 51-18;

в) Астрономик номлар: Үлкәр — Ҳулқар, 5-6 ва ҳ.

Сон категорияси. Асарда учраган отларнинг асосий қисми бирлик формада берилган. Кўплик эса, бошқа ёдномалардагидек, -лар/-ләр аффикси орқали ясалган: бармақлар — бармоқлар, 20-14; тырнақлар — тирноқлар, 20-17; аяқлар — оёқлар, 12-18; атлар — отлар, тышлар — тишлар, 20-6 ва б.

Баъзи отлар ўз семантикасига кўра кўплик, жамълик маъносини билдиради: йонт — йилқи уюри, галаси, 12-14; күлүк — эшак подаси, 12-16; сүрү — қўй подаси, 15-4. Муаллиф тон — кийим, 19-12 сўзини кийимлар йиғиндисига нисбатан ишлатилади деб таъкидлаган.

Эгалик категорияси. Асар тилида қуйидаги эгалик аффикслари учрайди:

- I шахс бирлик — **-м/-ум/-үм:** биләмдә — мен билан, 54-6; қатумда — олдимда, 54-9, үстүмдә — устимда, 53-7.
- II шахс бирлик — **ың/-ун/-үн:** алтында — остингда, 53-10, қатунда — олдингда, 54-8, үстүндә — устингда, 53-6.
- III шахс бирлик — **-ы/-и/-у/-ү/-сы/-си:** Шам ағачы — санавбар дарахти, 8-8, чырақ айақы — чироқпоя, 18-8, түн буқчы — ярим кеча, 28-18, там үсти — том усти, том сатҳи, 6-4, мунлар қатунда — булар олдида, 54-10, анлар үстүндә — улар устида, 53-7, аның биләсиндә — унинг билан, 54-5;
- I ш. кўплик — **-мыз/-миз/-умуз/-үмүз:** арамызда — орамизда, 53-14, қатумузда — олдимизда, 54-9, үстүмүздә — устимизда, 53-8, биләмүздә — биз билан, 54-6.
- II ш. кўплик — **-ғыз/-ңыз/-ыңыз/-үңыз:** ортағызда — ўртанғизда, 53-20, араңыздан — оранғиздан, 53-16, алтыңызда — остинғизда, 53-10, үстүңиздә — устинғизда, 53-6.
- III ш. кўплик — **-лары/-ләри:** айақлары — оёқлари, 12-18, орталарында — ўрталарида, 53-20, араларында — ораларида, 53-17, анлар биләләриндә — улар билан, 54-6.

Асарда билә кўмакчиси учинчи шахс бирлик ва кўпликда эгалик аффиксини олиши кузатилади: мунлар биләсиндә — булар билан, 54-5, анлар биләләриндә — улар билан, 54-6.

Шуниси характерлики, XIV аср обидаларида учратилмаган II шахс кўпликдаги **-ғыз** эгалик аффикси «Таржумон»да мавжуддир.

Келишик парадигмалари. От.

I. Дастлабки (нулевой) формали ва **-лар//ләр** аффиксли отларнинг турланиши:

Бош келишик:—

Қаратқич келишиги: мисол учрамайди.

Тушум келишиги: -ны//-ни (Санжарны. 50-21, Айбәкни 52-20, әтмәкни, 53-1, атны, 52-21).

Жўналиш келишиги: мисол учрамайди.

Урин-пайт келишиги: -да//-дә (Шамда, 51-18, базарда, 51-17, евдә, 51-17, көкдә, 51-16).

Чиқиш келишиги: -дан//-дән (Шамдан, 51-14, базардан, 51-13).

II. Эгалик аффиксидаги отлар.

Бош келишик:—

Қаратқич келишиги: мисол учрамайди.

Тушум келишиги: мисол учрамайди.

Жўналиш келишиги: мисол учрамайди.

Урин-пайт келишиги: -да//-дә (қатумда, 54-9, биләмдә, 54-6, алтында, 53-10, қатунда, 54-8, қатумуз-да, 54-9, биләмүздә, 54-6, үстүмдә, 53-7, үстү-мүздә, 53-8, үстүниздә, 53-6, үстүндә, 53-6, арамызда, 53-14, араңызда, 53-15, араларын-да, 53-14, қатунда, 54-10).

Чиқиш келишиги: -дан//-дән (арамыздан, 53-16, араңыз-дан, 53-16, араларындан, 53-16).

Жинс категорияси. Асар муаллифи туркий тилда араб тилига ўхшаш эркак ва аёлларни бир-биридан ажратадиган белги йўқлигини таъкидлайди. Лекин оби-дада жинс билдирувчи сўз ва сўз биринкмаларини ажра-тиб кўрсатган.

Аёл жинсларга хос бўлган сўзлар: ана — она, 31-19; чичә — чеча, амма, 31-20; эгәчи — катта опа, 32-2; әбчи — хотин, 32-2; қыз — қиз, 32-3; кәлин — келин, 32-3; йәңә — янға, 32-4, йақыз — кундош, 32-4, қойын ана — қайнопа, 32-5; қатун — хоним, 32-16; қырнақ — жорня, чўри, 32-17; қыз қарындаш — опа-сингил, 32-1; қыз оғлан — ёш, эр кўрмаган қиз, 25-1.

Эркак жинсига хос бўлган сўзлар: ата — ота, 31-19; ачқы — амаки, 31-19; тыға — тоға, 31-20; оғул — ўғил, 32-3; күйәгү — кувәв, 32-4; көкүрдаш — ака-ука, 32-7; қойын ата — қайната, 31-19; ата қарындашы — амаки, 31-19; қожа — хўжа, сайид, 32-15.

Отларнинг ясалиши. «Таржумон»да отларнинг яса-лиши XIV асрда битилган бошқа обидалардагидек морфологик (аффиксация) ва синтактик йўл билан ясалган.

Морфологик усул. Бу усул билан ясалган отлар асарда синтактик усулга қараганда сермахсулдир.

-чы//чи: қабучы—дарвозабон, 24-4; йарықчы—совуғчи, уруш кийими ясовчи, 24-9; йақылчы—рубобчи, 24-11; қобузчы—қўбизчи, 24-12; экинчи—экинчи, деҳқон, 24-5; этмәкчи—поввой, 23-21; битикчи—ёзувчи, 23-7; тәмирчи—темирчи, 23-19; этчи—қассоб, 24-1;

-шы: бақыршы—мисгар, 23-21;

-лық//лик//луқ//лүк//луғ: қызлық—қимматчилик, 23-3, учузлық—арзонлик, 27-3; соқалық—очкўзлик, тама, 33-7; сөкәлик—беморлик, 32-20; қушлуқ—эрта тонг, 28-14; тәвлүк—қўр, 26-9; урлуғ—уруг, 9-15;

-ча//чә: чәмчә—чўмич, 17-10; дәстәрчә—дастрў-мол, 18-15;

-ша: жамша—жомча, кичкина жом, 17-11;

чуқ//чүк//чақ//чәк: қабарчуқ—ўйинчоқ, 18-7; корүнчүк—чўптак, 19-1; тәкәчүк—кичкина тақа, 15-8; қулунчақ—ёш қулун, 12-10; бүрүнчәк—хотинлар бошига ўрайдиган рўмол, 17-20;

-шақ: ағыршақ—урчуққа оғирлик беринш учун унга ўрнатиб қўйиладиган парса (прясло), 17-7;

-даш: қарындаш—қариндош, 32-1; ағлудаш—қўшпи, 32-12; йәрдаш—бир ердан, бир манзилдан, 51-5; көкүрдаш—биродар, ака-ука, 32-7; қожадаш—хўжанинг икки хизматчиси, 51-7; йолдаш—йўлдош, 51-4;

-ш//ыш//иш: чалыш—уруш, жанг, 14-8; санчыш—санчиш, жанг, 14-9; сағыш—ҳисоб, 22-2; иниш—настлик, 6-15; билиш—таниш, 32-9; тәбриш—ҳаракат, 26-21;

-ғач: ағынғач—нарвон, 6-4;

-ич//үч: тикич—тепки (шпор), 31-19; дүкүч—хавонча 17-12; чәкүч—болға, 23-20;

-қуч//ғуч: ачқуч—калит, 6-5; бычқуч—қайчи, 23-12; йонғуч—қиринди, пайраха, 23-18;

-у//ү: қуру—қуруқлик, 27-1; босу—пистирма, 14-10;

-қ//к//ақ//әк//ик: вурақ—ўроқ, 9-11; бутақ—бутоқ, 7-11; күрәк—эшкак, 7-7; әләк—элак, 17-13; йүрәк—юрақ, 21-15; битик—китоб, 23-7;

-ма//мә: қавурма—қовурма, 15-18; түгмә—тугма, 25-8; сүрмә—сурма, 18-5; титрәмә—титроқли сентма, 33-1; иситмә—иситма (касал), 33-1;

-мақ//-мәк: **йурмақ** — мушт, 20-13; **чақмақ** — чақмоқтош, 17-17; **көкрәмәк** — момақалдироқ, 5-12;

-муқ: **оймуқ** — ангишвона, 23-14;

-дуруқ//-дүрүк: **бойундуруқ** — бұйынтуруқ, 9-10; **кәмәлдүрүк** — кўкрак камари, 14-2 в. б.

Синтактик усул. Қўшма отлар қуйидаги кўринишга эга:

От+от: **қылқуйруқ** — қилқуйруқ (қуш), 10-9; **билбағы** — белбоғ, 19-3; **Айбарс** — Ойбарс, 24-9; **Қуштәмүр** — Қуштемир, 29-12; **Түнқуш** — Тунқуш, 30-6; **Тайбарс** — Тойбарс, 29-3;

Сифат+от: **қарақурт** — қорақурт, 16-17; **Алақуш** — Олақуш, 29-7; **Тоқтай** — Тўқтой, 29-19; **Ақтай** — Оқтой, 29-18; **Аққуш** — Оққуш, 29-7; **Ақсонқур** — Оқсунқур, 29-6;

Сон+от ва от+сон: **Алтыбарс** — Олтибарс, 29-5; **Маҳалты** — Моҳолти, 30-15;

От+сифатдош: **Айдоғмуш** — Ойтуғмиш, 29-10; **Күндөгмыш** — Кунтуғмиш, 29-12;

От (ёки сифат) + феъл: **Күндөгды** — Кунтуғди, 29-11; **Элбасты** — Элбости, 30-5; **Кэйкәлди** — Кайкелди, 29-9.

Сифат. Асарда сифатнинг турли семантик группалари қайд қилинган.

а) ранг-тус билдирувчи сифатлар: **сару** — сариқ, 13-6; **алача** — ола (от) 13-3; **тору** — тўриқ (от), 13-5; **қара** — қора (от), 13-6;

б) миқдор билдирувчи сифатлар: **артуқ** — ортиқ, 28-4; **әксүк** — кам, оз, 28-4;

в) ҳусусият билдирувчи сифатлар: **тәтик** — тетик, зийрак, 26-11; **йаман** — ёмон, 25-10; **йумшақ** — юмшоқ, бўш, 28-1;

г) маза, таъм билдирувчи сифатлар: **ачы** — аччиқ, 27-10;

д) ҳажм, шакл билдирувчи сифатлар: **киң** — кенг, 27-15; **тар** — тор, 27-15; **қыса** — қисқа, 25-15 в. ҳ.

Қуйидаги сифатлар интенсив формада учрайди: **анақ** — оппоқ, 31-5; **йам йашыл** — ям-яшил, 31-8; **қап қара** — қоп-қора, 31-7; **сап сару** — сап-сариқ, 31-6; **көз көк** — кўм-кўк, 31-7.

Манбадаги сифатларда предметнинг ўта ортиқлигиши гўрсатувчи **қаба** сўзи қўлланади: **қаба сақаллу** — серсеқол, 25-20.

Сифатларнинг ясалиши: Сифатлар қуйидаги аффикслар орқали ясалган:

-лу//лү: маллу — молли, дунёли, 52-1; сақаллу — соқолли, 52-1; ағлу — отли, уловли, 51-20; өйлү — уйли, жойли, оилали, 25-4; эшәклү — эшакли, 51-20; төвәлү — туяли, 51-20; йүклү — юкли, ҳомиладор, 25-2;

-сыз//сиз//сүс: атсыз — отсиз, 52-3; сақалсыз — соқолсиз, 25-1; сусыз — сувсиз, 52-5; төвәсиз — туясиз, 52-4; эшәксиз — эшаксиз, 52-4; адсыз — номсиз, исменсиз, 20-16; өксүс — етим, 32-7;

-ачақ//чуқ: азачақ — озгина, жуда оз, 25-14; қысқа-чуқ — қисқароқ, 25-16 в. ҳ.

Сон. Сапоқ сонлар: бир — бир, 22-2; йики — икки, 22-3; үч — уч, 22-3; дөрт — тўрт, 22-4; биш — беш, 22-6; алты — олти, 22-6; йәти — етти, 22-6; сәкиз — саккиз, 22-6; тоқуз — тўққиз, 22-7; он — ўн, 22-7; йигирми — йигирма, 22-9; отуз — ўттиз, 22-10; қырқ — қирқ, 22-11; әлли — әллик, 22-12; алтмыш — олтмиш, 22-13; йәтмиш — етмиш, 22-14; сәксән — саксон, 22-15 — тоқсан — тўқсон, 22-17; йүз — юз, 22-18; миң — миңг, 22-19.

Муаллиф составли сапоқ сонларнинг мавжудлигини, унинг тузилишидаги тартибни изоҳлаб кўрсатган, яъни катта сон олдин, кичик сон кейин келишини тушунтирган, лекин мисол келтирилмаган.

Асарда бутундан бўлак маъносини ифода қилувчи манас — тўртдан бир, 23-1 ва бучуқ — иккидан бир, ярим 23-1 сўзлари учрайди.

Нумеративлар. XIV асрда истеъмолда бўлган нумератив сўзлар «Таржумон»да ҳам келади. Улардан қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

а) Узунлик ўлчовини билдирувчи: аршун — аршин 23-13; қулач — қулоч, 20-18; қары — қарич, 23-13; қарыш — қарич, 20-18;

б) оғирлик ўлчовини билдирувчи: ардаб — ардаб, 55-15; батман — ботмон, 55-15;

в) вақт бирлиги билдирувчи: ай — ой, 29-9; йыл — йил, 28-6; кун — кун, 28-10; шан — вақт, соат 28-18;

г) пул бирлигини билдирувчи: йармақ — ярмоқ; пул, 55-10, алтун — олтин, танга, 55-11.

Асарда булардан ташқари ҳайвонларга исбатан ишлатиладиган сўзлар ҳам мавжуд: тоқлы — бир ёшли қўзи, 15-2; қулун — бир ёшли той, 12-12; тана — бир ёш-

ли бузоқ, 14-20; сыпа — бир ёшли хўтик, 12-16; шишэк — икки ёшли қўзи, 15-2; тай — икки ёшли от, 12-12; өкәч — уч ёшли қўй, 15-3; қунан — уч ёшли от, 12-12; дунан, арба — түрт ёшли от, 12-13; өк — түрт ёшли қўй, 15-3.

Олмош. Кишилик ва кўрсатиш олмошларининг келишик билан турланиши.

Бош келишик: мән, сән, биз, сиз, анлар, ол, бу, булар, мунлар.

Қаратқич келишиги: мәнүм, 54-9; сәниң, 54-8, бизүм, 52-10, бизим, 54-9, сизиң, 54-4, сизүн, 53-3, аның, 54-5, муның, 55-3, анларун, 52-10.

Тушум келишиги: муны, 52-13, 52-14.

Жўналиш келишиги: маңа, 52-15, саңа, 52-12, ана, 52-13, бизгә, 52-14, сизгә, 52-13, муца, 52-13, анларга, 52-14.

Үрин-пайт келишиги: анда, 57-4, мунда, 57-3.

Чикиш келишиги: сәндән, 54-14, биздән, 54-16, сиздән, 54-14, андан, 54-15, мундан, 54-16.

Сўроқ олмошлари: ким, 51-10, нәчә, 55-9, нәсә, 56-18, қачан, 56-21, қач, 55-12, нә, 56-18, нәчүк, 55-17.

Сўроқ олмошларидан нәчә олмоши жўналиш келишигида -йә аффикси билан қўлланади: нәчәйә бу — буниң баҳоси қанча, 55-15.

Феъл. Едгорлик тилида майл формаларидан буйруқ-истак ва аниқлик майллари қайд қилинган.

Буйруқ-истак майли. Асар тилида буйруқ-истак майлиниң I шахс бирлик ва кўплик формасига мисоллар учрамайди. Феълниң ўзак-негизи II шахс буйруқ-истак майлига түгри келади: кир- — кир, 27-18, йар- -- ёр, 5-18.

Бўлишсиз формаси: чызма — ёзма, 45-17.

Буйруқ-истак майлиниң II шахс бирлиги феъл ўзак-негизига -гыл//-гил//-қыл//-кил аффиксини қўшиш йўли билан ифодаланади: тарагыл — тарагин, 41-2, боғузлагыл — бўгизлагин, 34-4, йарашгыл — мусобақалашган, 40-17, сәвгил — севгин, 39-16, үндәгил — чақиргин, 44-4, келтиргил — келтиргин, 39-10; баққыл — қарагин, 36-17, қорққыл — қўрққин, 39-19, сатқыл — сотгин, 38-12, асқыл — осгин, 42-11, экил — экин, 33-20, сөккил — сўккин, ҳақорат қилгин, 34-14, тиккил — тиккин, 39-20.

Едгорлик тилида кўп ўришда буйруқ-истак майлиниң II шахс бирлиги аффиксиниң қўшилишида сингармонизм қондаларига риоя қилинмаган: башлагил —

1. жароқатлагин; бошлагил II ишга киришгин, 25-15; бойунлагил — буйнига ургин, 34-14; ақсургил — аксиргин, 36-11; йумгил — юмгин (кўз), 38-5; қулакөзләғыл — йўл кўрсатгин, 40-7, йавузлагил — ёмонлагин, 40-10.

Баъзи ўринда бир феълга икки аффикс қўшилиб келади: тиләгил, 34-13; тиләғыл, 38-9; тынғыл, 37-18; тынқыл, 34-12; улаштургил 43-1; улаштурғыл, 37-12; чырманғыл, 41-5; чырмангил, 39-3.

Буйруқ-истак майлининг III шахс бирлиги аффикслари: -сын//-сун: аш болсун — ош бўлсин, 15-13; йатсун — ётсин, 28-17, чызсын — ёзсин, 46-9.

Бўлишсизлик формаси: чызмасын — ёзмасын. 46-10.

Буйруқ-истак майлининг II шахс кўплиги аффикслари: -н//-ың -ңыз//-ыңыз.

Мисоллар: тұрың — тұхтаң, 13-2, чызың — ёзың, 46-3, чызыңыз — ёзыңыз, 45-19.

Бўлишсизлик формаси: чызмаң — ёзмаң, 46-5, чызмаңыз — ёзмаңыз, 45-19.

Буйруқ-истак майлининг III шахс кўплиги, муаллифнинг кўрсатишича, бирлик аффиксларига -лар//ләр қўшилиши орқали ясалади.

Феъл даражалари. Аниқ даража феъллининг ҳар қайси даражаси учун асос бўлади.

Ўзлик даража -н//-ин//-ын- орқали ясалади: йун- — ювинмоқ, 37-2, таян- — таянмоқ, 39-2; тилән- — тиланмоқ, 43-10; йапын- — ёпынмоқ, 37-8; ағын- — кўтарилмоқ, 33-16; өртән- — бекинмоқ, ёпинмоқ, 36-12; исин- — иенимоқ, 36-14, сөвин- — сөвинмоқ, 35-13 в. ҳ.

Мажҳул даража -л//-ил//-ыл- орқали ясалади: тирил- — тирилмоқ, 42-9; айрыл- — айрилмоқ, 42-21;

Биргалик даража. Феълнинг биргалик даражаси -ш//-ыш//-уш//-үш- орқали ясалади: саваш- — савалашмоқ, уришмоқ, 41-19; йараш- — мусобақалашмоқ, 40-17; тутуш- — баҳслашмоқ, 37-3; барыш- — яранмоқ, келишмоқ, 34-11; дүрүш- — тиришмоқ, ҳарақат қилмоқ, 34-11.

Ортгирма даража куйидаги аффикслар орқали ясалади: -ар//-ир//-ур//үр; чықар- — чиқармоқ, 33-20, уйар- — уйгөтмоқ, 35-17; қопар- — ечмоқ, бўшатмоқ, 42-19; ичир- — ичирмоқ, 34-6; қайгур- — қайтармоқ, 34-18; бүшүр- — пиширмоқ, 34-5; бүтүр- — битирмоқ, ҳожат чиқармоқ, 38-12; тоғур- — туғмоқ, 43-15;

-т//-ит-: сәкрәт- — ҳайдамоқ (отин), 33-8; ишләт- —

ишлатмоқ, 35-13; өрүт — бекитмоқ, 36-12; қорыт — құрқитмоқ, 39-19; тәкүт — бұшатмоқ, 35-12.

-дур- // -дүр- // -дыр-// -дир-// -тур-// -түр-// -тыр-// -тир- : улалдур- — улугламоқ, ұздан юқори тутмоқ, 43-11; аңдур- — эслатмоқ, 40-10; йондур- — қусмоқ, қайд қилмоқ, 38-20; йандыр- — ёндирмоқ, 34-7; йәдир- — едирмоқ, 34-6; сәйүндир- — сүндирмоқ, үчирмоқ, 34-8; өлдүр- — ўлдирмоқ, 33-18; аздур- — эритмоқ, 40-10; йапыштур- — ёпиштирмоқ, 37-21; тагтур- — тоттирмоқ, 40-9; үләштүр- — улаштурмоқ, тарқатмоқ, 43-1; олтур- — ўтирмоқ, 35-10; кәлтүр- — келтирмоқ, 39-10; булаштүр- — қориштирмоқ, булғаштирмоқ, аралаштирмоқ, 40-2.

Айрим ҳолда бир феълга икки орттирма даража аффикслари қўшниб келади: эмзүр- — эмизмоқ, 36-13.

Аниқлик майли. Асарда аниқлик майлининг ўтган замон, ҳозирги замон ва келаси замон аффикслари орқали ясалган формалари келтирилган.

Ўтган замон феъли. Ўтган замон феълнинг -ды-/-ди-/-ты-/-ти аффикси билан ясалган формаси қайд қилинган.

Бирлик

I ш. чыздым — ёздим, 47-13.

II ш. чыздың — ёздинг, 46-17.

III ш. чызды — ёзди, 47-4.

Кўплик

I ш. чыздығ — ёздик, 47-9.

II ш. чыздыңыз — ёздингиз, 46-21.

III ш. чыздылар — ёздилар, 47-9.

Бўлишсизлик формаси: чызмадым — ёзмадим, 47-14; чызмадың — ёзмадинг, 46-19; чызмады — ёзмади, 47-5; чызмадығ — ёзмадик, 47-11; чызмадыңыз — ёзмадингиз, 47-1.

Бу форма, бошқа обидалар тилидек, иш-ҳаракатнинг нутқ моментига қадар аниқ бўлиб ўтганлигини ифодалайди ва араб тилидаги *الماضى من الافعال* гамос келади.

Ҳозирги замон феъли. Асар муаллифи ҳозирги замон феъл формаси -р// -ар// -эр// -ур// -үр// -ыр// -ир аффикси орқали ифода этилишини қайд қилади.

Бирлик

- I ш. чызар-мән — ёзаяпман, 49-20.
- II ш. чызар-сән — ёзаяпсан, 49-9.
- III ш. чызар — ёзаяпти, 49-14.

Кўплик

- I ш. чызар-биз — ёзаяпмиз, 50-3.
- II ш. чызар-сиз — ёзаяпсиз, 49-12.
- III ш. чызарлар — ёзаяптилар, 49-18.

Бўлишсизлик формаси: чызмаз-мән — ёзмаяпман, 49-21; чызмаз-биз — ёзмаяпмиз, 50-3; чызмаз-сиз — ёзмаяпсиз, 49-12. Бу замон арабча تصريف الحال эквивалентга эга.

Келаси замон феъли. Келаси замон феъли формасига -га//-гай//-гэй//-қай//-кэй аффикси келтирилади:

Бирлик

- I ш. чызга-мән — ёзаман, 48-14.
- II ш. чызга-сән — ёзасан, 47-19.
- III ш. чызгай — ёзади, 48-4.

Кўплик

- I ш. чызга-биз — ёзамиз, 49-1.
- II ш. чызга-сиз — ёзасиз, 49-2.
- III ш. чызгайлар — ёзадилар, 48-21.

Араб тилида келаси замон феълнига эквивалент қилиб المستقبل من الافعال келтирилади.

Автор келаси замон феълнинг бўлишсизлик формаси сифатида -майа қўшимчасини келтиради: чызмайа-мән — ёзмайман, 48-14; чызмайа-сән — ёзмайсан, 47-21; чызмайа — ёзмайди, 48-5; чызмайа-биз — ёзмаймиз, 48-11.

Сифатдош. Сифатдош қуйидаги аффиксларда учрайди:

-гән//-кән: кэлгән ай — келаётган ой, 28-10; кэлгән кэйчә — келаётган кеча, 28-20; кэлгән йыл — келаётган йил, 28-8; кәчкән ай — ўтган ой, 28-9.

-гү: эсрәгү күн — ўтган кун, 28-12;

-дәчи: кәлдәчи күн — эртадан кейинги кун, 28-13; кәлдәчи ай — келаётган ойдан кейингиси, 28-10.

-миш: сөкәлмиш эт — тилишланган гүшт, 15-18; бишмиш эт — пишган гүшт, 15-16;

-ар: ақар су — оқар сув, 7-3.

Ҳаракат номи. Ҳаракат номи феъл ўзагига қуйидаги аффикслар қўшилиши орқали ясаллиши қайд қилинган:

-мақ//мәк: арымақ — хориш, чарчаш, 27-14; санамақ — саноқ, сон, 22-2; ирикмәк — газабланиш, 27-14; әлмәк — ўлим 33-4; үснәмәк — эснаш, 33-3; өтүрмәк — йўталиш, 33-2;

-ыш//иш: чалыш — уриш, жанг, 14-8; сағыш — ҳисоб, 22-2; санчыш — санчиш, жанг, 14-9; билиш — билиш, 32-9; тәбриш — тебраниш, ҳаракат, 26-21.

Равишдош. Асарда қуйидаги равишдош формалари кузатилади: -б: талаб ал- танлаб олмоқ, 37-7;

-а: бақа тур- — кутиб турмоқ, 36-17;

-у: дондуру қой- — ағдармоқ, тўнтармоқ, 43-10, суну бәр- — тутқазмоқ, узатмоқ, 44-3.

Феълларнинг ясалиши. «Таржумон»да морфологик усул билан ясалган феъллар:

-ла//лә-: балчықла- — балчиқламоқ, булғамоқ, 42-1; нышанла- — нишон қўймоқ, белгиламоқ, 42-8; бойунла — бўйнига урмоқ, 34-14; сөзлә- — сўзламоқ, 38-17; қақла- — тилишламоқ (гүшт), 41-8; ығла- — йиғламоқ, 36-10; қутлула- — муборакбод қилмоқ, 38-13; сағышла- — ҳисобламоқ, 39-16; тизлә- — тезламоқ, шошилмоқ, 36-4.

-да//дә-: алда- — алдамоқ, 42-1; издә- — изламоқ, 43-2; үндә- — чақирмоқ, 44-1.

-лан-: турнақлан- — нозланмоқ, ўйнашмоқ, 39-2; йарақлан- — тайёрланмоқ, қуролланмоқ, 38-19;

-лаш-: достлаш- — дўстлашмоқ, 41-15; банлаш- — ярашмоқ, 41-14, йумруқлаш- — муштлашмоқ, 43-15; әсәнләш- — хайрлашмоқ, видолашмоқ, 44-9;

-сын-//син-//сун-//сүн-: азсын- — оз деб билмоқ, 37-14; үкүшсин- — кўп деб билмоқ, 37-13; умсун- — умид қилмоқ, 37-2;

-а-//ә-: қына- — қийнамоқ, 39-10; аша- — емоқ, ошамоқ, 43-9.

Синтактик усул билан ясалган қўшма феъллар: уруж тут- — рўза тутмоқ, 41-9; қайғу тут- — қайғуланмоқ, аза тутмоқ, 35-13; азбар тут- — ёдламоқ, 35-1; йәм бәр- — ем бермоқ, 36-15; ун тарт- — ун тортмоқ, 34-2; намаз қыл- — намоз ўқимоқ, 41-11, өтрүк сөйлә- — ёлғон сўзламоқ, 36-4; йик көр- — ёмон кўрмоқ, 38-8; кир-

шәк сөйлә — тўғри сўзламоқ, 36-6; **дүдүк чал** — най чалмоқ, 41-7; **өдүнч ал** — қарз олмоқ, 36-18 в. б.

Равиш. Асарда равишнинг қуйидаги турлари қўлланган:

пайт равиши: **иртә** — эрта, 28-14; **согра** — сўнгра, кейин, 26-20; **бурун** — бурун, илгари, 26-20; **йүлгәри** — илгари, 26-19; **имди** — энди, ҳозир, 28-18; **тайып** — саҳар вақти, 28-13; **өйлән** — туш вақти, 28-15;

миқдор ва даража равиши: **аз** — оз, 25-14; **көп** — кўп, 25-13; **тәлим** — кўп, 25-13; **үкүш** — кўп, 25-13; **әксүк** — кам, оз, 28-4; **йүл** — кўп, 25-3; **артуқ** — ортиқ, 28-4;

ҳолат равиши: **йәнә** — кейин, 56-4; **дағы** — тағни, яна, 56-2.

Ёрдамчи сўзлар. Асарда қуйидаги кўмакчилар қайд қилинган.

Соф кўмакчилар: **билә** — билан, 54-4; **үчүн** — учун, 54-1; **айруқ** — бошқа, 54-13; **үзрә** — узра, уст, 26-20; **өнү** — ўзга, бошқа, 54-17; **өзгә** — ўзга, бошқа, 54-17;

от кўмакчилар: **үст** — уст, 53-5; **алт** — ост, таг, 53-9; **ара** — ора, 53-14; **қат** — олд, 54-7; **орта** — ўрта, марказ, 53-19;

юклама: -му, -мү, -ми, 50-6;

Лексика. Ёдгорликда қипчоқ, ўғуз, туркман тилларининг лексикасига онд сўзлар кенг қўлланган: қипчоқ тилига донр лексик состав ўғуз тили лексикасига қараганда устун.

«Таржумон»даги сўзларни қуйидаги тематик гуруҳларга ажратиш мумкин:

киши номлари: **Алақуш** — Олақуш, 29-7; **Ақтай** — Оқтой, 29-18; **Алтунташ** — Олтинтош, 30-8; **Байбарс** — Бойбарс, 29-3; **Бозғуш** — Бўзғуш, 29-8; **Санжар** — Санжар, 29-20; **Сонқур** — Сунқур, 29-6; **Лачын** — Лочин, 29-5; **Қылыч** — Қилич, 29-20; **Гүхәр** — Гуҳар, 30-17; **Йуваш** — Ёввош, 30-13; **Күмиш** — Кумиш, 30-11; **Ақбала** — Оқбола, 30-12;

астрономик номлар: **Үлкәр** — Ҳулқар (юлдуз), 5-6;

географик номлар: **Шам** — Шом, Сурия, 51-14; **Миср** — Миср, 51-18;

ҳайвон атамалари: **ат** — от, 12-4; **өкүз** — ҳўкиз, 14-18; **қатыр** — хачир, 12-10; **боға** — буқа, 14-19; **богра** — икки ўркачли нор туя, 14-15; **айғыр** — айғир-

(от), 12-6; көшәк — бұталоқ, сүтдан ажратылған, 14-14; қочқар — құчқор, 14-23; чибич — бир ёшли улоқ, 15-10; йиртқич хайвонлар: аслан — арслон, 11-2; қаплан — қоплон, 11-2; сыртлан — сиртлон, 11-3; бөрү — бұри, 11-3; чағал — шақал, чиябұри, 11-4; барс — барс, 11-6; түлкү — тулки, 11-4; құрт — бұри, 11-3; тонғуз — тўнғиз, 11-13 в. б.

қуш ва ғашаротлар: қартал — бургут, 9-20; сәрчә — чумчуқ, 10-7; қаз — ғоз, 10-6; қарлағач — қалдирғоч, 10-10; қарға — қарга, 10-8; йабалақ — япалоқ, бойқуш, 10-9; бүрә — бурга, 12-2; кәнә — кана, 12-3 в. б.

қариндош-уруғ билдирувчи сўзлар: ата — ота, 31-19; ана — она, 31-19; оғул — ўғил, 32-3; қыз — қиз, 32-3; кәлин — келин, 32-3; пажнақ — божа, 32-8; тыға — тоға, 31-20; чичә — чеча, амма, 31-20; йақыз — кундош, 32-4 в. б.

инсон аъзоларига хос сўзлар: баш — бош, 19-18; бармақ — бармоқ, 20-14; биләк — билак, 20-12; қырығ — күз қораси, 20-4; талақ — талоқ (тана аъзоси), 21-17; гәвдә — гавда, 21-20; тырнақ — тирноқ, 20-16 в. б.

фойдали қазилмалар: қорж — пўлат, 31-15; тәмир — темир, 31-13; алтун — олтин, 31-12; қоршун — құргошин, 31-14; кәнәй су — симоб, 31-14 в. б.

полизчилик, боғдорчиликка оид сўзлар: қабақ — қовоқ, 8-11; қавун — қовун, 8-11; қарбыз — тарвуз, 8-12; айва — айва, беҳи, 7-19; борла — узум, 7-20; байам — бодом, 8-2; алма — олма, 7-15; қурма — хурмо, 8-2 в. б.

кйним-кечак ва газмоллар: сарбан — бошбоғ, салла, 18-11; ийим — иштон, 18-13; бағырдақ — нимча, 18-15; қур — белбоғ, 19-3; әтүк — этик, 19-4; бөз — турли мато ва газлама номн (материал), 19-11; чүз — атлас, 19-6 в. б.

озиқ-овқат ва ичимлик номлари: аш — ош, 15-13; әт — эт, гүшт, 15-16; турақ — таом номн, 16-18; чүрәк — поц, 15-19; чикәт — хом гүшт, 15-19; сүчү — сучук (ичимлик), 16-5; бөзә — бұза, 16-10; чақыр — маст қиладиган ичимлик, 16-6; қумлақ — май, маст қиладиган ичимлик, 16-8 в. б.

ғарбий асбоб-анжомлар: йа — ёй, 24-7; кәрәш — ёйга тортилган ип, 13-16; сүңү — найза, 13-14; қалқан — қалқон, 13-15; чоқмар — чўқмор, 13-17 в. б.

чолғу асбоб номлари: дүдүк — музыка асбоби, 24-10; томру — дүмбира, 24-10; йақлык — рубоб, 24-12; сыбызғу — сивизга, 24-11 в. б.

касаллик номлари: йик — касаллик, иллат, 32-20; ағры — огриқ, алам, 32-20; учуқ — огриқ (дил огриги), жафо, 33-1; сөкән — бемор, касал, 33-1; иситмэ — иситма (касал), 33-1; өтүрмэк — йўтал, 33-2 в. б.

Синонимлар. Асарда икки ва ундан ортиқ синоним сўзлар қайд қилинган. Улар от, феъл, олмош ва бошқа сўз туркумларини ўз ичига олади:

от синонимлар: күбэ, ысырғақ — испрға, зирак, 18-1; абақ, қабарчуқ — ўйинчоқ, 18-7; дастарча, йағлык — дастрўмол, 18-15; көнжэк, ийим, ичтон — иштон, 18-12; башмақ, өзлик — бошмоқ, ковуш, 19-5; мамық, банбуқ — пахта, 19-9; қыпты, бычқуч, санду — қайчи, 23-12; қабу, эшик — эшик, 6-5; тәңири, уган, йаратқан — тангри, 3-14 в. б.;

феъл синонимлар: йүрән-, өгрән- — ўрганмоқ, 39-1; йә-, аша- — емоқ, 43-9; өкүт-, ун тарт- — ун тортмоқ, 34-2; қуш-, йондур- — қусмоқ, 38-20; турнақлан-, улағур- — ноз-ишва қилмоқ, эркаланмоқ, 39-2 в. б.;

сифат синонимлар: эйги, кәй — янги, 25-10; йаман, йавуз — ёмон, 25-10; көб, үкүш, тәлим, йул — кўп, 25-13; өгрук, йалан, өрүк — ёлғон, 24-4; ачы, қырақ — аччиқ, 27-10; қур, зийан — зиён, 28-2 в. б.;

олмош синонимлар: нәчә, нәчтә — нечта, 55-9;

кўмакчи синонимлар: айруқ, өзгә, өнү — ўзга, бошқа, 54-13, 54-17.

Омонимлар. Асарда омонимлар ҳам турли сўз туркумларидан қайд қилинган: қаш — 1. қош; 2. узук кўзи; 3. тоғ чўққиси, 20-2; баш — 1. бош; 2. жароҳат; 3. чипқон, яра, 19-18; от — 1. ўт, гиёҳ; 2. олов, 17-16; 3. доридармон, 23-10; бурчуқ — 1. дўл, 2. нўхат, 5-9; бурун — 1. бурун, 20-4; 2. бурун, илгари, 26-20 в. б.

Антонимлар: аз — оз, 25-14, көб — кўп, 25-13; ақ — оқ, қара — қора, 31-2; ач — оч, тоқ — тўқ, 26-5; тар — тор; киң — кенг, 27-15; сақаллу — соқоллик, сақалсыз — соқолсиз, 25-18; услу — ақлли, уussyz — ақлсиз, 25-20; барлу — бой, давлатманд, йоқлу — камбағал, фақир, 26-14; қызлык — қимматчилик, учузлык — арзонлик, 27-3 в. б.

Билгилки, асл туркий-қипчоқ тили саккизта ҳарфдан холидир. Улар: с, ҳ, х, з, з, ' (айн), ф, ҳ.

Агар бирор сўз шу ҳарфлардан қай бирини ўз ичига олганини пайқасанг, билгинки, у асл туркий бўлмай, бошқа тилдан олинган сўз бўлади.

Мен асл туркий тил билан, туркман тили орасидаги фарқни ва ҳозир халқ орасида форс ва бошқа тиллардан олинган сўзларни белгиладимки, унинг баёни кейинчалик ўз ўрнида зикр қилинади. Туркий тилдаги ҳарфларни тўғри талаффуз қилиш учун баъзан нуқтали ва нуқтасиз ҳарфларга одатда қўлланиладиган белгиларни қўйдим. Остига уч нуқта қўйилган «б» ҳарфи «ф» билан «б» ўртасидаги қаттиқликда талаффуз этиладиган «п»-дир. Остига уч нуқта қўйилган «ч» ҳарфи ҳам «ш» билан «ж» ҳарфлари ўртасида талаффуз этилади, яъни Баълабаккада яшовчи авом халқининг «ж» ҳарфини талаффуз этишига ўхшаш қаттиқ ўқилади. Устида ингичка «м» белгиси қўйилган «з» ҳарфи Мисрнинг Саидада яшовчи авом халқининг «з» ҳарфини талаффуз қилишларига ўхшаб қаттиқ ўқилади. Устига уч нуқта қўйилган «к» эса, «ғ» билан «к» ўртасида димоғ орқали талаффуз этиладиган ҳарфдир. У [товуш] димоғдан чиқадди. Устига ингичка «м» белгиси қўйилган «л» ҳарфи оллоҳ сўзидаги «л»нинг айтилишига ўхшаш қаттиқ талаффуз қилинади.

Кейин исмлар, феълларнинг масдари, буйруқ феъл формалари, сўзларнинг турланиши, уларнинг ишлатилиши ва бошқа зарурий қондалар ҳақида сўз бошлаймиз. Булар тўрт қисми ўз ичига олади:

Биринчи қисм. Фақат исмлар ҳақида.

Иккинчи қисм. Феъл масдари буйруқ майли ҳақида.

Учинчи қисм. Сўзларнинг турланиши ва феълларнинг тусланиши ҳақида.

Тўртинчи қисм. Сўзларнинг ишлатилиш қондалари ва бошқа муҳим нарсалар ҳақида.

БИРИНЧИ ҚИСМ

Исмлар ҳақида. У 26 фасли ўз ичига олади. Биринчи фасл. Осмон ва унга тегишли нарсалар исми ҳақида.

Иккинчи фасл. Ер ва ундаги жойлар ҳақида.

Учинчи фасл. Сув, сув ичидаги нарсалар ҳақида.

Тўртинчи фасл. Дарахтлар, мевалар ва [бошқа] ўсимликлар ҳақида.

Бешинчи фасл. Экин¹ ва донлар ҳақида.

Олтинчи фасл. Қушлар ва уларга ўхшаш нарсалар ҳақида.

Еттинчи фасл. Йиртқич ҳайвонлар ва уларга оид нарсалар ҳақида.

Саккизинчи фасл. Ҳашаротлар ва шунга ўхшаш нарсалар ҳақида.

Тўққизинчи фасл. Отлар, уларнинг тури ва ранги ҳақида.

Унинчи фасл. От абзали, қурол-аслаҳа ва уруш асбоблари ҳақида.

Ун биринчи фасл. Туя ва қорамоллар ҳақида.

Ун иккинчи фасл. Қўй ва эчкилар ҳақида.

Ун учинчи фасл. Озиқ-овқат ва сутлар ҳақида.

Ун тўртинчи фасл. Уй асбоб-анжомлари, палос, аёлларга хос нарсалар ҳақида.

Ун бешинчи фасл. Кийим-кечак, газмол, унинг хиллари ва шунга алоқадор нарсалар ҳақида.

Ун олтинчи фасл. Инсоннинг ташқи ва ички аъзолари ҳақида.

Ун еттинчи фасл. Соғ ва соноқ соғлар ҳақида.

Ун саккизинчи фасл. Ҳунар турлари, одамларнинг мартабалари ҳақида.

Ун тўққизинчи фасл. Кишиларнинг сифатлари ҳақида.

Иигирманчи фасл. Ҳар бир нарсанинг номи ва уларнинг энди ҳақида.

Иигирма биринчи фасл. Вақт ҳақида.

Иигирма иккинчи фасл. Туркий ва бошқа [туркий бўлмаган] исмларнинг изоҳи ҳақида.

¹ Матида шундан кейин бу ерга алоқаси бўлмаган الانچار ал-анҳор — дарёлар сўзи бор.

Пигирма учинчи фасл. Ранглар ва уларнинг
орттирма даражалари ҳақида.

Пигирма тўртинчи фасл. Маъданлар ҳақида.

Пигирма бешинчи фасл. Қариндош-уруғлар,
хўжайин, қул-чўри, таниш-билишлар ҳақида.

Пигирма олтинчи фасл. Дард-қасалликлар,
дори-дармон ва ўлим ҳақида.

[5]

Биринчи фасл

Осмон ва унга тегишли нарсалар исми ҳақида

көк — бу осмон, кўк ранг; жинс; асл; тиниқ сув демак.

қыр — фалак

күн — қуёш; кун (кундуз)

қуйаш² — нур, ёруғлик; күнәс ҳам дейилади, бу турк-
манча.

ай — ой; ой (йил қисми)

айдын — ойдин, ой нури

йәңи ай — янги ой, ҳилол

ай тулун — тўлин ой

йалдуз — юлдуз

Үлкәр — Ҳулкар (юлдуз)

булыт — булут

туман — туман; час ҳам дейилади, бу бир лаҳжадир.

йағмур — ёмғир; йамғур ҳам дейилади, буниси турк-
манча.

йәл — ел, ҳаво; йил маъносида ҳам келади.

қар — қор

бурчақ — дўл; нўхат, тулу тарзида ҳам қўлланади, бу-
ниси туркманча.

буз — муз, ях

савуқ — совуқ

ыссы — иссиқ

йашын — яшин; йулдырым шаклида ҳам ишлатилади,
бу туркманча.

көкрәмәк — момақалдироқ

йулдырым — чақмоқ; шишани ҳам шундай аталади.

Шишани яна сырча дейилади, бу туркманча.

доз — тўзон, чанг

² Матнда الشعاع нур, ёруғлик.

тәби — қор ва бошқа нарсаларнинг бұронни
қасырқа — қуюн, довул

Иккинчи фасл

Ер ва ундаги жойлар, (номи) ҳақида

йәр — ер, макон, манзил
тобрақ — тупроқ
қум — қум; мавж; кажава ва эгар маънолари ҳам бор.
қайыр — шағал, майда тош
таш — тош
тағ — тоғ
қайа — қоя
учурум — тик қоя³
ой — водий; қол ҳам дейилади.
ин — ғор
йар — жар ёқаси, жар; сўлак; бир нарсаи ёриб аж-
ратишни истаб буюрганнингда ҳам шундай
дейилади.

йары — сахро
йол — йўл
йурт — юрт, манзил
йабан — чўл, ёбон
сағым — сароб
қуру — қуруқлик; нситма; қуруқ, қурғоқ
кэрвэн сарай — карвон сарой, форсча
сарай — сарой, ҳовли, форсча
ев — уй
дивар — девор, асли форсча
там ўсти — том усти, том сатҳи
ағынғач — нарвон
қабу — эшик; эшик ҳам дейилади; тўсни
ачқуч — калит⁴; калит ҳам дейилади, асли форс тили-
даги калид сўзидан олинган.
сәкү — [тошдан ишланган] супача
қорған — отхона; азбар ва ахур ҳам дейилади, ахур
форсча бўлиб, молга ем берадиган жой маъ-
носида.

³ Матнда السقيف — том.

⁴ Матнда القفل — қулф.

ыссы су — пессик сув маъносида бўлиб ҳаммомни англа-
тади, уни ыллы су яъни иллик сув ҳам дейила-
ди.

тэйирмэн — тегирмон

көбри — кўприк

ейви — халажой; (ейви) «сув уйн» демакдир, уни ав-
рыз ҳам дейилади, у форсча бўлиб, «сув тў-
кадиган жой» деган маънода.

фурун — бу маълум ва машҳурдир, [тандир]

син — қабр; бутга ҳам номдир, уни қорған ҳам дейи-
лади,

қорған — қалъа, [унинг] арабча ҳиссар номи машҳур-
роқ.

кэрмэн — шаҳар; шэхэр ҳам дейилади, буни форс
тилидан олинган бўлиб машҳурроқдир.

кэнт — қишлоқ; күй ҳам дейилади, буни туркманча.

бучақ — уй ва бошқа нарсаларнинг бурчаги.

вучақ — ўчоқ

йақуш — баландлик

иниш — ишти, пастлик

тэбэ — тепа; үйүк ҳам дейилади, бу туркманча бўлиб
юк ва оғирлик маъносини ҳам билдиради.

Учинчи фасл

Сувлар ва унга алоқадор нарсалар ҳақида

су — сув

тэңиз — денгиз

эрин — дарё, ирмоқ, анҳор; йырмақ ҳам дейилади, бу-
ни туркманча.

булақ — булоқ; көл деб ҳам ишлатилади.

көз — кўз; булоқ; бығар ҳам дейилади, буни турк-
манча.

кэчи — кечув, кечик; уни кэчүт деб ҳам юритилади, бу-
ни туркманча.

[7] тэрин — чуқур. Буни сық деб ҳам юритилади, [кейин-
гиси] туркманча.

сы — чуқурнинг зиди, саёз

ташқын су — бел

кирэн су — сучук сув

ақар су — оқар сув

таңиз қуйы — соҳил, қирғоқ

Бу фаслдан яна бир бўлим:

балық — балиқ

йәнәч — қисқичбақа

қурбаға — қурбақа

қабарчуқлу баға — тошбақа, яъни қобқиқли бақа де-
мақдир.

сәлүк — зулук

кәми — кема, буни кәрәб деб ҳам юритиладн, буниси
румчадир.

йәлкән — слкан

күрәк — эшкак

қатарға — эшкакли катта кема [галера]

Тўртинчи фасл

Дарахтлар, мевалар, ўсимликлар
ва уларга яқин нарсалар ҳақида

ағач — дарахт, умуман ёғоч ва таёқ маъноснда.

тиб — дарахт илдизи

бутақ — бутоқ, шох

чыбық — чивиқ, повда

йыбылдырық — япроқ, барг; уни йабрақ ҳам дейиладн,
бу туркманча.

чәчәк — чечак, гул

бүрчәк — новданинг учн, аслида ипак ва бошқа нарса-
дан қилинган шокила, полукка айтидилар.

йәмиш — умуман ҳўл мева демақдир.

көләк — дарахт ва бошқа нарсаларнинг сояси, кўлан-
ка, көләкә ҳам дейиладн, буниси туркманча.

алма — олма

кәртмә — нок; уни армут ҳам дейиладн, буниси турк-
манча,

көкән — олхўри, алу ҳам шу маънода бўлиб, туркман-
ча, форс тилидан олинган.

сару өрик — ўрик, бу туркманчадир, уни зардалу ҳам
дейиладн. Бу [сўз] ҳам туркманча бўлиб, форс
тилидан олинган.

айва — беҳи, туркманча

нар — анор, бу туркманчадир, асли форс тилидаги анор
[сўзидан олинган].

борла — узум, уни йүзүм ҳам дейиладн.

салқум — узум ва бошқа меваларнинг боши, шингили [8] [8]

қырақ — ғұра, хом узум
 инжир — анжир
 қурма — хурмо, асли форс тилидаги хурма [сўзидан
 олинган].
 байам — бодом, асли форсча бадамдандир.
 қоз — ёнгоқ
 чәтләйүк — писта ва фундуқ каби барча чақиладиган
 мевалар; чақилган вақтда чиқадиган овозга
 тақлид қилиб олинган.
 шаҳ баллут — каштан, бу форсча бўлиб, маъноси шоҳ
 каштани демакдир.
 аман — эман, дуб
 авсақ — терак, қавақ ҳам дейилади, буниси туркманча.
 тал — тол, сүкүт деб ҳам аталади, кейингиси туркманча.
 йулғун — юлғун [дарахт]
 қайин — қайин дарахти
 шам ағачы — санавбар дарахти
 йикдә — жийда
 орман — ўрмон, чакалак
 Юқоридаги фаслдан яна бир бўлим:
 сабзавот, поллиз ўсимликларни, ўт-ўлан ва уларга яқин
 нарсалар ҳақида.
 қабақ — қовоқ
 қавун — қовун, туркманча
 қарбыз — тарвуз
 эләстәк — бодринг
 қыртыш — пўчоқ, қовун пўчоғи⁵
 сәкләбә — лавлагн
 эрәнкә⁶ — шолгом
 ачы эрәнкә — турп, буни тарма ҳам дейилади.
 қатаған — сачратқи
 чәмәр — сабзи, буни кәшүр ҳам дейилади, буниси турк-
 манча.
 йова — пиёз, буни соған ҳам дейилади, кейингиси маш-
 хурроқ.
 сарымсақ — саримсоқ
 чирдәк — ҳар бир нарсанинг данаги
 гулаб — гулоб, туркманча

⁵ Матнда قسّر البَطِيح .

⁶ Матнда آرَبَكَا .

- тумгулық — нилуфар
от — ұт, кўкат; олов, дори-дармон; шарм-ҳаёга ҳам ай-
тилади.
- отлақ — ўтлоқ
саз — ботқоқли ўтлоқ жой
чәмән — яйлов, чаманзор
бустан — маълумдир, буни бағ ҳам дейилади, оуниси
форсчадир.
- учмақ — жаннат, боғ, туркманча; модомики жаннатни
зикр қилган эканмиз, жаҳаннамни ҳам айти-
шимиз керак, уни таму дейдилар, бу ҳам
туркманчадир.
- тикәнәк — тиканак, буни тикән деб ҳам юритилади, [9]
туркманча.
- қамқақ — бир-бирига киришиб чалкашиб кетган ва ша-
мол ерда думалатиб юрадиган қуруқ тикан,
қамгоқ. Ақли кам одамни койнганларида қам-
қақ башлу дейдилар, яъни қамгоққа ўхшаш
енгил, ақли кам демакдир.
- йавшан — дармана, шuvoқ
йонча — беда, йўнғичқа
кәнгәр — кандир
күйәгү оты — каклик ўти, заътар, туркманча. Иссиқ
мижозли ва жинсий қувватга фойдали бўл-
гани учун куёв ўти аталган.
- битмәк — ҳар бир нарсанинг кўки, гиёҳи

Бешинчи фасл

Экинлар ва донлар ҳақида

- экин — экин
экинчи — деҳқон
сабан — омож
бойундуруқ — бойинтуруқ
тарла — экин экиш учун ҳайдалган ер, дала
вурақ — ўроқ
хырман — хирмон, туркманча, форс тилидан олинган.
тармавуч — панжали хаскаш
күрәк — галлани элаш учун ишлатиладиган курак
арба — экинларни ташиш учун ишлатиладиган арава,
буни қаңлы ҳам дейилади.
күвүк — сомон, поя; салам ҳам дейилади, саман деб
ҳам юритилади, [кейингиси]туркманча.

урлуғ — уруғ
будай — буғдой, буни буғдай ҳам дейилади.
арпа — арпа
бурчақ — нўхат
тутурған — гурунч, шолн
тары — тариқ
мәржимәк — ёсмиқ, туркманча
бақла — лўя, миср лўяси

Олтинчи фасл

Қушлар ва шунга ўхшаш нарсалар ҳақида

қуш — умуман қуш, парранда демакдир
қанат — қанот
тоған — умуман йиртқич қуш
күчкән — бургут, қаргал ҳам дейилади, буниси турк-
манча.
[10] қара қуш — бургут яъни қора қуш демакдир, буни тав-
шанжыл ҳам дейилади, туркманча. Бу қуш
кўпроқ қуён овлаб егани учун шундай аталган.
балабан — лочин тоифасидаги қуш
лачын — лочин
сонқур — маълумдир [шунқор]
атмажа тоған — қирғий. Отмоқдан олинган, чунки улар
[овчилар бу қушни] ов [ўлжа]га қўд билан
отадилар.
байқуш — бойқуш
турна — турна
той⁷ — тувдо [дрофа]
қаз — ғоз
өрдәк — ўрдак, туркманча.
күвәрчин — каптар
экәйик — ёввойи каптар
чыбчуқ — чумчуқ, буни сәрчә ҳам дейчлани. кейингиси
туркманча.
қарға — қарға
дәклүгәч — калхат
йабалақ — япалоқ, бойўғли
қыл қуйруқ — қато (қуш) думи қилдек деган маънода.
булдырчын — бедана

⁷ Матнда الحبارى.

сығырчуқ — чуғурчуқ
 қарлагач — қалдирғоч
 йараса — кўршапалак, туркманча.
 ару — асалари
 чыбын — пашша; буни сығак ҳам дейилади, буниси туркманча.
 үйәз — чивин, искабтопар
 дағық — товук; дақуқ ҳам дейилади, буниси туркманча.
 хорус — хўроз, бу туркманча бўлиб, форс тилидан олинган.
 йүк — пат
 қанат — қанот
 қурсақ — жиғилдон
 думшақ — тумшуқ
 дырғақ — тирноқ, чанг, чангал
 йумуртқа — тухум; буни йумурда ҳам дейилади, туркманча.
 бәдәр — жўжа, йавры ҳам дейилади, буниси туркманча.
 йува — ин, уя
 тузақ — тузоқ
 чәтән — қафас
 ағ — тўр
 сарчқа — чигиртка; буни чәгиркә ҳам дейилади, кейингиси туркманча.
 сағызған⁸ — загизгон

Еттинчи фасл

[11]

Йиртқич ҳайвонлар ва уларга ўхшашлар ҳақида

кәйик — умуман йиртқич, ваҳший ҳайвон демакдир.
 аслан — арслон
 қаплая — қоплон
 сыртлан — сиртлон
 бөрү — бўри, буни қурт ҳам дейилади, туркманча; [бунинг иккинчи маъноси] қурт [ҳашарот]
 чағал — шақол, чиябўри
 тўлкү — тулки
 қойан — қуён, тавшан ҳам дейилади, буниси туркманча.
 йатуқ — қуён уяси
 билчик — бўри боласи

⁸ Матнда صاغزغان.

барс — барс
илик — кийик; **уйуқ** ҳам дейилади, буниси туркманча.
сағын — буги⁹
сағыр кәйик — «ёввойи снгр» (қўтос?)
қулан — қулон, ёввойи эшак; камарни ҳам айтадилар.
айрақ — тоғ қўчқори, айроқ
ит — ит
көбәк ит — кўппак ит (қўриқчи ит?)
тазы ит — този ит (чопқир ит)
қанчық — қанжиқ
күчүк — кучук боласи, **итүк** ҳам дейилади, буниси туркманча.
йулақ — ит идиши
мачы — мушук, буни чәтүк ҳам дейилади.
сычқан — сичқон, **сычан** ҳам дейилади, буниси туркманча.
тонғуз — тўнғиз
чучқа — чўчқа боласи
йалман — ялмон
тайын — олмахон
савсар — сувсар
көнән — латча
соғыр савсар — «кўр савсар» (?)¹⁰

Саккизинчи фасл

Ҳашарот ва шунга яқин нарсалар ҳақида

йылан — илон
эврән — заҳарли қора илон
сазған — аждаҳо, аждар
бой — чиён; **чайан** ҳам дейилади; қирқ тўрт [оёқ]ли [мингоёқ]ни ҳам англатади.
кәлтә — калтакесак, сусмор
кәләз — варил, калтакесак
қумурсқа — қумурсқа, чумоли; **қарынча** ҳам дейилади, буниси туркманча.
күйә¹¹ — куя

⁹ Матнда الارريل (?).

¹⁰ Арабчаси النمس -ихневмон, мангуста.

¹¹ Матнда كيبا.

қандала — тахтакана, қандала; буни бәшик бити ҳам [12]
дейилады, туркманча.
бүрчә — бурга; буни бүрә деб ҳам юритилады, турк-
манча.
бит — бит
сиркә — сирка [бит уруги]
қурт — қурт
қысыртқа — кана; буни кәнә деб ҳам юритилады,
[кейингиси] туркманча.

Тўққизинчи фасл

Отлар, уларнинг тури, ранги ва шунга ўхшашлар ҳақида

ат — от
айғыр — айғыр
тазы — араб [чопқир]оти, у форсча бўлиб, араб -оти
демакдир.
қысрақ — бия
бә — эмизликли бия
қонланчы қысрақ — бўғоз бия
қысыр қысрақ — қисир бия
икдиш — маълум [аравага қўшиладиган юк ташувчи от].
тай — той
қулун — кичик той, унинг кичрайтма шакли қулунчақ.
қатыр — хачир, уни алыр ҳам дейилады, бу бир лаҳжа-
дир; алырлу, яъни хачирли демакдир.
қулун — бир ёшли той
тай — икки ёшлиси
қунан — уч ёшлиси
дунан — тўрт ёшли от, уни арба деб ҳам юритилады.
йонт — ўтлоқ ва бошқа ерлардаги отлар тўдасига ай-
тилады.
эшәк — эшак, уни қулағы узун ҳам дейилады.
тиши эшәк — ургочи эшак
қодуқ — ҳўтик
сыпа — бир ёшли эшак
күлүк — эшаклар подаси, туркманча.
йал — от ёли
туйнақ — от ва бошқа [ҳайвонлар]нинг туёғи
сағры — туёқлилар онласига мансуб от ва бошқа ҳай-
вонларнинг сағриси.

өң аяқлары — олд оёқлари
қыч аяқлары — орқа оёқлари

Ю қоридаги фаслдан яна бир бўлак:

ат кәшнәди — от кишнади

ат кәшнәр — от кишнаяпти.

ат қашынды — от сийди.

[13] ат қашынуур — от сийяпти.

төзәк — от тезаги

турын, атлар қашынсун — тўхтаг, отлар сийиб олсин.

ат ығнады — от ағанади.

ат ығнар — от ағанаяпти; эшак ва хачирларда ҳам шундай ишлатилади.

Ю қоридаги фаслдан яна бир қисм:

[Отларнинг] ранги ҳақида:

боз — бўз, кулранг, кўк (от)

тәмир боз — темир рангга мойил бўз от

ал¹² — қизил, ол

тору — тўриқ

қара — қора

йағыз — маълумдир [чанг рангли]

сару — сариқ

қула — билаги сариқ, сагриси қора чизикли от

ой — кулранг

чал — маълумдир [бурул, бўз от]

сис — маълумдир [қуюқ туман рангли от]

алача — олача, човкар

чәпәр — ўзи қоғоздек оқ, ҳатто қовоқ ва лаблари ҳам оқ от, туркманча.

әйгир — қизилга мойил, қизғиш

сәкүл — оёқлари оқ [рангли] от

йағыз — чанг [рангли] от

йорға — йўрға от

әшкүн — йўрға от

ақруқ — ўтлаб юрган отни ушлаш учун ишлатиладиган сиртмоқли арқон, ақруқ

Унинчи фасл

Қурол-аслаҳа, от абзали ва уруш (номлари) ҳақида

қылыч — қилнч

қын — қилнч ва бошқа нарсаларнинг қини, филофи

¹² Матнда *الاشقر* ола-була.

сүнү — найза
тэмрэн — найзанинг учи
қалқан — қалқон
йарық — темир күйлак
көбә — совут, зирхли кийим
ышық — темир қалпоқ
йа — ёй
кәрәш — ёйга тортилган ил
оқ — ўқ
чоқмар — чўқмор
чомақ — ёғоч чўқмор
бәллик — белга тақиладиган барча қуроллар.
тикич — тепки (шпор), «оёқ билан туртиш» маъносиндаги сўздан олинган.

Шу фаслдан яна бир бўлак: от асбоблари ҳақида

эйәр — эгар [14]
үзэгү — узанги
қулан — айил
кәмәлдүрүк — кўкрак камари
қусқан — қуюшқон
тәркү — фитроқ [эгарга бирон нарсаи боглаб қўйиш учун ишлатиладиган қайиш].
йүнә — тўқим, терлик; буни нәмәзин ҳам дейилади, у форсча намади-зин сўздан олинган, яъни эгар тагига қўйиладиган намат демақдир.

үйгән — юган
тизгән — тизгин
йулар — жилов; уни ноқта деб ҳам юрителиди.
йулар сабы — юган тасмаси, арқони
қамчы — қамчи
кишән — кишан, тушов
қорған — оғил, молхона
қашағу — қашлагич, қашимоқ сўздан олинган.

Шу фаслдан яна бир бўлак уруш ҳақида:

чалыш — уруш, жанг
санчыш — санчиш, санчмоқдан олинган.
ақын — босқин, ҳужум
босу — пистирма
шәри — аскар; сү ҳам дейилади, шунинг учун аскар бошлиғига сүбашы дейилади.

Ун биринчи фасл

Туя ва қорамоллар ҳақида

тэвэ — туя

инкэн — ургочи туя

тэтир (титир) — араб ургочи туяси

көшэк — сутдан ажратилган бўталоқ

боғра — бўғра, икки ўрқачли нор туя, уни араб ургочи туяларига қўйилса, бухото деб аталувчи туялар тугилади.

өркүч — туя ўрқачи

тэвэ чөкти — туя чўкди.

тэвэ чөкэр — туя чўкаяпти.

бурундуқ — бурундуқ [туя юганининг тасмаси, арқони]

Бу фаслдан яна бир қисм қорамоллар ҳақида:

сағыр — умуман қора мол демакдир.

өкүз — ҳўкиз

боға — сакраш [иргиш]ни мўлжаллайдиган ёш буқа

инэк — сигир

бузағу — ёш бузоқ

тана — бир ёшли бузоқ

су сағыры — «сув сигири» [қўтоснинг бир тури]

бойнуз — сигир ва бошқа ҳайвонларнинг шохи

Ун иккинчи фасл

Қуй ва эчкилар ҳақида

қойун — умуман қўй; инсон қўйни ва қўлтигини ҳам инфодалайди.

қочқар — қўчқор; [15] уни қоч деб ҳам юритилади, туркманча.

тиши қойун — ургочи қўй

қозу — қўзи

тоқлы — бир ёшли қўй

шишэк — икки ёшли қўй

өкэч — уч ёшли қўй; өк — тўрт ёшлиси; шу иккала сўздан олиб кейинги [ёшдаги қўйларни] өкэ дейилади, туркманча.

сүрү — қўй подаси

йүң — юнг

йабағу — қирқиб олинган юнг

майақ — қий, уни қығ¹³ деб ҳам юритилади, кейингиси туркманча.

Бу фаслдан яна бир бўлим эчкилар ҳақида:

эчки — умуман эчки демакдир; кичи тарзида ҳам ишлатилади.

тэкә — така, кичрайтиш шаклида айтмоқчи бўлсанг тэкәчүк дейсан

тиши эчки — урғочи эчки

оғалақ — улоқ (эчки боласи)

чибич — бир ёшли эчки

самғалы — соғим қўй ёки эчки, уни сағлық деб ҳам айтилади.

Ун учинчи фасл

Озиқ-овқат, таом, ичимлик ва сутлар ҳақида

аш — ош, таом, бирор одам овқатланаётган ёки ичаётган бўлса, аш болсун, яъни ҳазм бўлсин дейилади. Яна бировнинг от ёки бошқа уловини ҳайдаб ўзиб кетишини истасанг ҳам аш дейсан.

мойын — шўрва; шорба деб ҳам юритилади, у форсча бўлиб, тузлашдан¹⁴ олинган.

эт — эт, гўшт

бишмиш эт — пиширилган гўшт

кәсәк эт — парча гўшт

сөклүнчи — кабоб қилиб пиширилган гўшт

сөкәлмиш эт — тилишланган гўшт

қавурма — қовурма

йағ — ёғ

қуйруғ йағы — қуйруқ ёғи, думба

чикәт — хом гўшт

әтмәк — нон

чүрәк — кулча

тоғрам — нон бурдаси; у суқум деб ҳам юритилади.

бал — бол, асал

бәкмәш — қиём, шинни, туркманча.

[16]

¹³ Матнда قَيغ .

¹⁴ Матнда التملیخة .

йүпқа этмәк — юпқа

Юқоридаги фаслдан яна бир бўлим ичимликлар ҳақида:

сув — бу ҳақда юқорида зикр қилинган.

бор — май; шаҳарларда матоларнинг устига суртиландиган бир турли оқ кесак, бўр.

сүчү — бу ҳам майни ифодалайди. Яна ҳар бир ширин нарса.

чақыр — бу ҳам май, мўғулча. Уларда яна бошқа ичимлик борки, у қамшнинг бошоғига ўхшаш ўсимликни эритилган асалга қўшиб ачитнишдан ҳосил бўлади. Унинг номи қумлақдир. Бу ичимлик маст қилишда узум шаробига қараганда ўткирроқдир ва шунинг учун уни афзал кўрадилар. Уларда яна хурмо ва бошқа нарсалардан тайёрланадиган, арабларнинг мизрига¹⁵ ўхшаган ичимлик ҳам бор, уни бөзә деб атайдилар.

Бу фаслдан яна бир бўлим. Сут ва ундан тайёрланадиган нарсалар ҳақида:

өрүн (үрүн) — умуман сут (қатиқ, айрон)

йағурт — қатиқ

айран — айрон

сүт — янги соғилган сут

чығыт — пишлоқ, уни йүрүмчәк, бәнир деб ҳам юритилади. Бәнир туркманча бўлиб, форс тилидаги пәнир сўзидан олинган.

қурут — қурт, сузма. Яна уларда сузмадан¹⁶ тайёрланиб, тозаланган молнинг қорнида сақландиган нарсалари бор. Уни пичоқ билан кесиб [ишлатадилар]. У анор дондан ҳам пордонроқ бўлиб, уни қара қурут яъни қора қурт дейдилар.

кәрә йағ — қаймоқ

сайағ — сариёғ, маска

турақ — туроқ [таом номи]¹⁷, туркманча.

¹⁵ Тариқ ва бошқа донлардан тайёрланадиган пивога ўхшаш ичимлик.

¹⁶ Арабчаси المش (?).

¹⁷ Арабчаси الجاجق (?). Эҳтимол форсча ژازک лўя.

Үн тўртинчи фасл

Үй асбоб-анжомлари, палослар,

хотинларга хос кийим-кечак ва бошқа нарсалар ҳақида
көвүз — гилам, уни қалы ҳам дейилади, [кейингиси]
туркманча бўлиб, форс тилидан олинган.

төшәк — тўшак

йоғурған — кўрпа; уни йорған ҳам дейилади, турк-
манча.

йастуқ — ёстиқ

сүрүк — чарм палос, пўстак (?)

чәкмән — чакмон; уни килим ҳам дейилади [кейингиси],
туркманча бўлиб, форс тилидан олинган.

кийиз — кигиз; уни кәчә деб ҳам юритилади, туркманча.

йәгән — бўйра

күб — хум, кув, туркманча.

бардақ — кўза

қап — қоп, идиш

сәбүргә — супурги

чақрық — чиғириқ, чарх, туркманча.

йиг — йиг, урчуқ

ағыршақ — урчуққа оғирлик бериш учун унга ўрнатиб
қўйиладиган нарса¹⁸

Бу фаслнинг ошхона асбоблари ҳақи-
даги бўлими:

қазған — мис қозон, уни қазан деб ҳам юритилади.

чәмләк — сопол қозон

чанақ — чаноқ, сопол товоқ

чәмчә — чўминч

чавлы — човли

қашуқ — қошиқ

жамша — маълумдир. Бу сўз форс тилидаги жамча,
яъни кичкина жом сўзидан олинган.

дөкүч — ҳавошча, буғдой янчадиган [асбоб]

кәли — кели, ўғир, буғдой янчадиган [асбоб]

әләк — элак

сәнит — хамир ёядиган тахта

оқлағу — ўқлоғи, хамир ёядиган хассага ўхшаш узун
таёқ.

сач — маълум [темир това]

сач айағы — уч оқли темир ўчоқ, бу сўзнинг маъноси
«това оёғи» демакдир.

¹⁸ Русчаси «прясло».

шиш — сик
одын — ўтин
от — ўт, олов
күл — кул
чақмақ — чақмоқтош
қав — қов, пилик
туз — туз
бурч — мурч¹⁹

Бу фаслдан яна бир бўлим хотинларнинг баъзи кийим-кечак ва безаклари ҳақида:

бүрүнчәк — [хотинлар бошига] ўрайдиган рўмол.

биләзүк — билакузук

йүзүк — узук

[18] қаш — узук кўзи

күбә — зирак, исирға: уни ысырғақ ҳам дейилади.

әңлик — хотин-қизлар юзига суртадиган қизил бўёқ.

Уларда бир ўсимликдан олинадиган қизил бўёқ бор, у ўсимлик бизда райхонлар билан бирга ўсади ва биз уни ал-яманья²⁰ деб атаймиз. [У бўёқни] кирти әңлик яъни «тўқ қизил» [дейдилар].

кәршән — хотинлар қизил суртишдан олдин юзига суртадиган упа

сүрмә — сурма

сүрмәлик — сурмадон

йашмақ — хотинлар ниқоби

көзүгү — кўзгу, ойна

абақ — ўйинчоқ, уни қабарчуқ ҳам дейилади.

чырақ — чироқ

чырақ айақы — чироқпоя

бәшик — болалар бешиги

сақыз — сақич

йыпар — мушк

Ун бешинчи фасл

Кийим-кечак ва мато турлари ҳақида

сарбан — бошбоғ, салла. Асли форс тилидаги сарбанд яъни бош боғичи сўзидан олинган.

қабтан — чопон

көңләк — кўйлак

¹⁹ Матнда арабчаси الفلفل ўрнига القفل деб хато босилган.

²⁰ اليمانية [البقلة] Chenopodium capitatum L.

көнжәк — иштон; уни ийим, ичтон, яъни ички кийим
деб ҳам юритилади.

ишим — шим, яъни юпқа иштон демакдир.

кәбәш²¹ — дўппи, қалпоқ

бағырдақ — нимча

дәстәрчә — дастрўмол, форсейда икки қўлни артиш
маъносида, уни йағлық ҳам дейилади.

сәнди күкүстәм — сени раижитдим²²

йақа — чопон ва бошқа нарсаларнинг ёқаси

йән — енг

этәк — этак

көрүнчүк — чўнтак

түгмә — тугма; айёр кишини ҳам шундай дейилади.

илгәк — илгак, уни әйлик ҳам дейилади, [кейингиси]
туркманча.

қошақ — белбоғ, уни қур, билбағы деб ҳам юритилади.

йончуқ — халта, жилд

әтүк — этик, махси

торлақ — пайтава

башмақ — бошмоқ, ковуш; уни өзлик ҳам дейилади.

Шу фаслдан яна бир бўлим махтак ва
газмол турлари ҳақида:

чүз — атлас

торға — тўқилган газлама ва шунга ўхшаш [моллар]

'аттаби — маълум [газлама тури]

чүбрәк — лахтак, эски қийқим

йипәк — ипак, шойи

киндир — каноф

мамық — пахта, банбуқ деб ҳам юритилади, [кейинги-
си] туркманча.

йүзлик — кийимнинг усти, авраси

ичлик — астар

бөз — турли мато ва газмол помига бўз, уни биз деб
ҳам юритилади, туркманча; юпқа мато²³ ва
шойини ҳам шундай дейдилар.

²¹ Древнетюркский словарь, Л., 1969. с. 78. Бу ердаги маъно-
да арабча اللكوته деб изоҳланган ва Хоутсма уни «шанка»
деб таржима қилган.

²² سندي كوكو ستم يعنى انعصت عليك
маъноси аниқ эмас.

²³ Матнда الشفا ўқ الشق юнгдан тўқиладиган юпқа,
орқасидаги нарса кўринадиган мато.

күрк/көрк — пүстин, хусн ва чирой маъноси ҳам бор;
уни тон ҳам дейиладн. [Тон] умуман кийим-
лар демакдир.

Ун олтинчи фасл

Инсон қиёфаси, унинг ташқи ва ички аъзолари ҳақида

киши — киши, инсон

ус — ақл

қылық — хулқ

өдү — нафс (?)

бойы — буй, қад, қомат

мәңиз — менгиз, қайси ҳолатда бўлмаснн юзнннг қиёфаси

баш — бош; бу жароҳат, чипқонга ҳам номдир.

тәбә — бошнинг олд қисми

әнсә — энгса, бошнинг орқа қисми

сач — соч; бировга сув сепмоқ ва дон сочмоқни буюрга-
нингда ҳам шундай дейсап.

тулум — ўрилган соч

[20] тәлин²⁴ — чакка

қулағ — қулоқ

алын — пешона, манглай

қаш — қош; узукнинг кўзи; паст, узунасига чўзилган
тоғ чўққиси

көз — кўз

кирфиқ — қовоқ

кәрпик — киприк

қырығ — кўз қорачиғи

бурун — бурун

өкин — оғиз

эрән/ириң — лаб; йирниг (маъносиннн ҳам англатади);
лабин дудақ ҳам дейдилар, буинси туркманча.

тамақ — томоқ, халқумнинг тепаси

тыш — тиш

тышлар — тишлар

азығ — озиг тиш

йаңақ — яноқ

сағақ — бақбақа

сақал — соқол

²⁴ Матнда **الفود** ўрнида **الفرد** — битта, ёлғиз. .

- быйық — мийиқ, мўйлаб
 йүз — юз, башара
 боғаз — ҳалқум, бўғиз
 бойун — бўйин
 эйин — елка, кифт; уни экин ҳам дейилади, туркманча.
 омуз — ўмуз, кифт боши
 йагран — яғрин, кифт кураги
 қолтуқ — қўлтиқ
 қол²⁵ — қўл
 чықанақ — тирсак; уни тирсәк ҳам дейилади, туркманча.
 биләк — билак; уни қары деб ҳам юритилади. Буниси
 ғазмолни ўлчаш узунлиги; қари, кекса маъноларини ҳам англатади.
 айа — очиқ кафт
 йурмақ — мушт, бу муштламоқ маъносида ҳам келади.
 бармақ — бармоқ
 бармақлар — бармоқлар
 улу бармақ — бош бармоқ
 соқ бармақ — кўрсаткич бармоқ
 орта бармақ — ўрта бармоқ
 адсыз бармақ — номсиз бармоқ
 чычалақ — жимжилоқ
 тырнақ — тирноқ
 тырнақлар — тирноқлар
 боғун — бармоқ бўғини
 ил — қўл; эл-юрт, иқлим ва урушнинг зиди [бўлмиш]
 тинчлик маъносида ҳам келади.
 қулач — қулоч
 қарыш — қарич; қарғиш [дуои бад]ни ҳам англатади.
 дөс — кўкрак
 қарын — қорин
 арқа — орқа; ёрдам маъноси ҳам бор, уни йүжә ҳам [21]
 дейилади. Бу [кейингиси] ҳар нарсанинг юқори
 чўққисини ҳам англатади.
 йан — ён
 эйәк — қовурға
 күндик — киндик; уни көбәк деб ҳам юритилади, буниси туркманча.
 тылақ — тиллиқ
 кит — кет

²⁵ Матнда 𐰇𐰺𐰽 қўлтиқ.

қушақ — кўкс, қучоқ.
бут — сон
тиз — тизза
балтар — болдир
йүнчүк — болдир боши
ашгақ — тизза пайлари
табуқ — тўшиқ
өкча — ўкча, товон

бармоқлар юқорида энкр этиб ўтилди.

табан — оёқ кафти

айақ — оёқ

адым — одим, қадам, ушбу сўздаги «д» товуши қаттиқ талаффузли «т»га ўхшатиб ўқилади.

Яна бир бўлим. Ичаклар ва бадан ичидаги нарсалар ҳақида:

байын — мия қатиғи

йаш — кўз ёши, бундан умр ва яна ҳар нарсанинг янги маъноси ҳам англашилади.

сәмүк — мишиқ

йар — сўлак; жар ёқаси²⁶

бағыр — жигар

үйгә — ўпка; үйгән ҳам дейилади, туркманча.

йүрәк — сезиладиган юрак [яъни аъзо сифатидаги]

көңүл — кўнгил, сезилмайдиган, ғайри моддий қалб

өг — ўй, тушунча, хотира. Бу сўздаги «г» арабча нуқтали «қ» товушига ўхшайди.

бағырсақ — ичак

қарын — қорин

бүгрәк — буйрак

талақ — талоқ

өт — ўт, сафро.

қан — қон

тамар — томир

сиңир — пай, асаб

сүңүк — суяк

сидик — сийдик

тәр — тер

гәвдә — гавда, жусса

көкрәк — хок, мурда

---

²⁶ Матнда الحرف الجوفى ўрнига.

Ун еттинчи фасл

Сон ва саноқ ҳақида

[22]

санамақ — санамоқ

сағыш — ҳисоблаш

бир — бир

ики — икки

үч//уч — уч; бирор нарсани беришни нстаб буюрганни-
гизда ҳам шундай дейилади; бир масала ус-
тида келишилмаганда ўйналадиган гаров.

дөрт — тўрт; Бир кишига бошқа бировни бармоқ уч-
лари билан огоҳ қилишни буюрганингда ҳам
[дөрт-турт] дейсан.

биш — беш

алты — олти

йәти — етти

сәкиз — саккиз

тоқуз — тўққиз

он//ун//үн — ўн; тегирмонда тортилган ун; ун, товуш;
ҳис-туйғу

Сўнгра бирликларнинг олдига ўн сонини келтириб
(йигирми) йигирмага қадар саналади. Ундан сўнг бир-
ликларнинг олдига ўнликлар келтириб, (отуз) ўттизга
қадар, кейин яна ўнликлар келтириб, (қырқ) қирққа
қадар, яна ўнликлар келтириб (әлли) элликка қадар,
яна ўнликлар келтириб (алтмыш) олтмишга қадар,
яна ўнликлар келтириб (йәтмиш) етмишга қадар, яна
ўнликлар келтириб (сәксән) саксонга қадар, яна ўнлик-
лар келтириб (тоқсан) тўқсонга қадар, яна ўнликлар
келтириб, (йүз) юзга қадар саналади. Сўнгра бирлик-
лар олдига юзликлар келтириб (миң) миңга етгунча
саналади. Кейин миңларнинг олдига бирликларни қў-
шиб миңгу ўнгача, сўнгра ўнлар миңларнинг олдига,
юзлар миңларнинг олдига, миңлар миңларнинг ол-
дига келтириб саналади. Уларда ярим ва чоракдан
бошқа каср сони йўқдир. Яримни [23] бучуқ, чоракни
эса манас дейдилар. Улар бу сўзни ҳозир билмайдилар,
у шаҳарликларгагина маълумдир.

Үн саккизинчи фасл

Одамларнинг мартабалари, ҳунармандлар
ва ҳунар турлари ҳақида

йүкүнчи — халифа [ўринбосар], яъни одамларга намоз
ўқитадиган киши.

султан — маълум

бэй — амир, бек

данишманд — донишманд, қонуншунос, туркманча бў-
либ, форс тилидан олинган.

битикчи — котиб

битик — китоб

өтүк — қисса, таржиман ҳол демакдир.

үшүк — қамиш қалам

дэвит — даво, сиёҳдон; уни **оғас** ҳам дейилади, бу
лаҳжадир.

кағыт — қоғоз, варақ, асли форс тилидаги кагад сўзи-
дан олинган.

отачы — табиб

от — дорн

йэм — дорнвор парсалар

қан алчы — қон олувчи

тикчи — тикувчи

қыпты — қайчи; уни **бычқуч**, **санду** деб ҳам аталади,
[кейингиси] туркманча.

иййнэ — игна; уни **йигнэ** ҳам дейилади, туркманча.

қары — тирсак, газ (ўлчов бирлиги); **аршун** ҳам дейи-
лади.

оймуқ — ангишвона; **йигсүк** ҳам дейилади.

йиблик — ип

йонғучы — дурадгор

кирки — теша

бычқу — арра

иршэк — парма; уни **үшкү** деб ҳам юритилади.

өтүргү — ўроқ; **ай** ҳам дейилади, туркманча.

қавуш — ранда, ёғоч қирадиган асбоб

дирдүк — устида ёғоч рандаланадиган тахта

йонғуч — ёғочдан тушадиган қиринди, пайраха

билэвү — қайроқ

йәлим — елим

тәмирчи — темирчи

тәмүр — темир

- чэкүч — болга
 йэгә — эгов
 кәмүр — кўмир
 бақыршы — мисгар
 бақыр — мис
 этмәкчи — новвой
 этчи — қассоб
 сатчы — сотувчи
 таразу — тарози
 бәзиргән — савдогар, туркманча, форчадан олинган.
 өгәрчи — эгарчи
 тоқурчы — тўқувчи, тўқиш ва тароқнинг тақиллашидан
 олинган, уни жавлақ ҳам дейилади, [кейин-
 гиси] туркманча бўлиб, форс тилидан олинган.
 қабучы — дарвозабон
 әкинчи — деҳқон
 кәмичи — кемачи
 күмишчи — заргар, қуйумчы тарзида ҳам ишлатилади,
 буниен туркманча.
 бойачы — бۆёқчи
 бойа — бۆёқ; рўян
 йачы — ёйчи, ёй отувчи
 йа — ёй
 оқчы — ўқчи, ўқ-ёй ясовчи; ўқ отувчини ҳам шундай
 дейилади.
 сүнүчи — найзадор, найзабоз
 сүнү — найза
 йарықчы — совутчи, совут ясовчи
 йарық — совут
 ырайчы — ашулачи
 томру — дўмбира, чилдирма
 дүдүкчи — найчи
 дүдүк — най, дудук
 сыбызғу²⁷ — сивизға, турк найи; унда чалувчи [кишини]
 сыбызғучы дейилади.
 йақылчы — рубобчи
 йақлық — рубоб
 қобуз — маълум асбоб. Уни чалувчисига қобузчы —
 қўбизчи дейилади.
 йапчы — қурувчи, бинокор

²⁷ Матнда سَبْرَغُو .

балчық — лой, балчиқ
күрпүч — гишт, кирпич
кирәч — оҳак.

Ҳар қайси исмнинг охирига -ча қўшимчасини қўшиш орқали ўша нарсанинг ясовчисини билдирувчи исм ҳосил бўлади.

Ўн тўққизинчи фасл

Исонларнинг сифатлари ҳақида

эр — эр, киши

эркәк — эркак

тиши — аёл

абышқа — қария, чол; уни қожа ҳам дейилади, бу санид маъносида бўлиб, асли форс тилидаги ховажа сўздан олинган.

қорт — мункиллаган чол; отнинг қариси ҳам шундай аталади.

қырғыл — ўрта ёш

ййит — йигит; уни йигит деб ҳам юритилади.

олан — ўғил, бола; оғлан тарзида ҳам ишлатилади.

кич оғлан — ёш бола

ағуз оғлан — эмизик бола, чақалоқ

қыз — қиз; қимматбаҳо, нодир нарса маъносини ҳам англатади.

[25] қыз оғлан — ёш, эр кўрмаган қиз

эбчи — хотин

тул эбчи — тул хотин

айлу — ҳомиладор; уни йүклү яъни юкли деб ҳам юритилади. Хотин кишини яна эврәт ҳам дейилади, бу туркманча бўлиб, араб тилидаги 'аврат сўздан олинган.

эркән — бўйдоқ, уйланмаган киши

өйлү — уйланган, яъни уйга эга, уй-жойли киши

қазақ — оиласиз, бўйдоқ

башдақ — сўққабош, оила ва бошқа нарсалардан ҳоли илчи — элчи, сулҳ тузишга ҳаракат қилиш маъносидаги сўздан олинган.

қулағуз — йўл кўрсатувчи

тығрақ — ўқимишли, фозил одам

өздән — аслзода, истеъдодли

төгмә — айёр

оғры — ўғри

Йигирманчи фасл

Турли нарсаларнинг номи ва уларнинг зиди ҳақида

- эйги — эзгу, яхши; кэй ҳолида ҳам ишлатилади.
йаман — ёмон; уни йавуз ҳам дейилади.
йақшы — яхши, чиройли
чиркин — чиркин, разил
кағаз — енгил, осон
сарб — оғир, қийин
йавуқ — яқин; йақын ҳам дейилади.
йырақ — йироқ
көб — кўп, үкүш тарзида ҳам қўлланади; яна тәлим,
йул ҳам дейилади, булар туркманчадир.
аз — оз, кам, кичрайтма формада азачақ дейсан.
узун — узун
қысқа — қисқа; қыса тарзида ҳам қўлланади; қысқа-
чуқ кичрайтма шакли.
йасы — ясси, энлик ясининг зиди йасысыздир, яъни
энсиз демакдир.
йүксәк — юксак, баланд; йүжә ҳам дейилади.
ашағ — паст
сақаллу — соқоллик киши
сақалсыз — соқолсиз
көсә — кўса
қабә сақаллу — серсоқол
услу — ақлли, оқил, ақлли [сўзи]нинг зиди уссыз, яъни
ақлсиз
тәли — мажнун, жишши
чалық — тўполончи, ёмон феълли; чалықнинг зиди [26]
йаваш «ёввош», -бу сўз отга нисбатан ҳам
қўлланилади.
әрдәмлә — билимдон, фазилатли
бүлик — жоҳил, билимсиз
ақы — саҳий; уни жовамард ҳам дейилади, буниси турк-
манча бўлиб, форс тилидан олинган.
чоқмар — баҳил
алп — ботир
алығ — қўрқоқ, бўшанг
тәри — тирик
өлү — ўлик
тоқ — тўқ
ач — оч

йикиз — эгизак, асир намози вақтига ҳам айтилади.
 йалықыз — ёлғиз, битта туғилган бола
 сөкәл — касал, бемор
 сағ — сог; тўғри маъносини ҳам англатади.
 эсэн — эсон-омон, саломат одам
 күчлү — кучли
 күчсиз — кучсиз, заиф, яъни қувватсиз
 көзлү — кўзи очиқ, зийрак
 кизсиз — кўзсиз, кўр; уни тәвлүк ҳам дейилади.
 бир көзлү — бир кўзлик
 чалыт — ғайратли
 армаву — дангаса; уни кәхәл ҳам дейилади. Буниси
                   туркманча бўлиб, форс тилидан олинган.
 тәтик — тетик, зийрак
 абру²⁸ — тентак, гўл, лақма, туркманча.
 ынақ — иноқ, дўст; дост тарзида ҳам ишлатилади, бу-
                   нисси форсча.
 йағы — душман
 бай — бой
 йоқсул — камбағал; чағай ҳам дейилади.
 барлу — давлатманд, бой
 йоқлу — камбағал, фақир
 атлу — отлик, сувори
 йайағ — яёв
 эсрүк — маст
 айық — ҳушёр
 йатыр — ухлаб ётган
 уйанақ — уйғоқ
 айдын — ойдин, нур, ёруғлик
 қарағу — қоронғи, зулмат
 үйәгәнчи — атоқли, дошгдор, улуг
 тулаз — ҳақир, жирканч, паст
 йумшақ — ҳар бир нарсанинг юмшоғи; бўш, говак маъ-
                   носини ҳам англатади.
 ыры — қўпол, йирик, дағал
 йоқары — юқори
 ашаға — паст
 йүлгәри — илғари, олд
 кирү — орқа, кет
 бурун — бурун, олдин
 соғра — сўнгра, кейин

²⁸ Матнда **الابله** тўғриси **ابلم**.

- үстән — уст; үзрә ҳам дейилади.
 алтын — ост, таг
 тәбриш — ҳаракат, тебраниш
 ару — мақом, турғунлик, ўрин
 йаш — янги, хўл; ёш, умр маъносини ҳам билдиради.
 қуру — қуруқ; иситма [касал]; қуруқлик
 бутун — бутун, офат ва бошқа нарсалардан соғ, сало-
 мат бўлиш. [27]
- сынуқ — синиқ
 қыз — қиммат
 учуз — арзон
 қызлык — қимматбаҳо, қимматчилик, қаҳатчилик
 учузлык — арзонлик
 қутлу — қутли, муборак
 қутсыз — қутсиз, бахтсиз, машъум
 кирти — ҳақиқат, тўғри
 өтрүк — ёлғон; йалан ҳам дейилади ва яна тўғрини
 чын, ёлғонни өрүк дейилади. [Кейингиси] бир
 лаҳжадир, уни ҳеч ким билмайди.
- тоғру — тўғри
 эгри — эгри
 йити — қилич ва шунга ўхшаш кесгир ва ўткир нарса
 чөңә — кесмайдиган ўтмас нарса
 ...ўт, олов ва шунга ўхшаш учи ўткир нарса...²⁹
 сүчү — сучук, ширин; узумдан ишланган майга ҳам
 айтилади, сучукни яна татлу дейдилар.
- тат — ҳар бир нарсанинг мазаси, таъми
 ачы — аччиқ; уни қырақ ҳам дейилади, бу бир лаҳжа-
 дир. Уни ағу ҳам дейилади, оғу заҳар маъ-
 носида бўлиб, ўта аччиқ бўлганлиги учун
 шундай дейилади.
- әкши — нордон, туркманча.
 савуқ — совуқ
 ыссы — иссиқ
 йоғун — йўгон
 йинчә — ингичка, йўгоннинг зиди
 тынмақ — тиниш, роҳат
 армақ — хориш, чарчаш
 ирикмәк — ғазабланиш
 шан — обод
 йықуқ — хароб, бузилган

²⁹ Асарда туркий эквиваленти тушиб қолган.

киң — кеңг
 тар — тор
 ағыр — оғир
 йуғул — енгил; уни йэйни ҳам дейилади.
 толу — тўла
 бош — бўш, холи; талоқ маъносини ҳам англатади.
 ару — тоза, покиза
 кир — кир, ифлос; киришни буюрганнингда ҳам шундай дейсан.
 сэмиз — семиз
 аруқ — ориқ
 қалын — қалин; келинга бериладиган сеп, маҳрни ҳам англатади.
 йупқа — юпқа
 [28] қаты — қаттиқ, хамир ва шунга ўхшаш қаттиқ [қуюқ] нарса.
 йумшақ — юмшоқ, бўш, ғовак; уни савық ҳам дейилди, кейингиси туркманча.
 асыг — ютуқ, фойда
 қур — ютқизик, зарар, зиён, бу бир лаҳжадир; зийан тарзида ишлатиладигани машҳурроқдир, буни- си туркманча бўлиб, форс тилидан олинган.
 артуқ — ортиқ
 әксүк — кам

Йигирма биринчи фасл

Давр ва йил вақтлари ҳақида

кәрүм — [замон]³⁰
 йыл — йил; ел, ҳаво маъноси ҳам бор.
 бу йыл — бу йил
 былтыр — ўтган йил, бултур
 илшин йыл — узоқ йил, ўтган йилдан олдинги йил.
 кэлгән йил — келаси йил
 кәлдәчи йыл — келаси йилдан кейинги йил
 ай — ой
 бу ай — бу ой
 кәчгән ай — ўтган ой
 кәлгән ай — келаси ой
 кәлдәчи ай — келаси ойдан кейинги ой

³⁰ Кәрүмнинг арабча изоҳи берилмаган.

күн — кун [кундуз]; қуёш маъносини ҳам англатади.
 бу күн — бу кун
 түн күн — кечаги кун, кеча
 эсрэгү күн — ўтган кун
 йарын — эртаги кун
 бириси күн — индин, эртадан кейинги кун
 кэлдэчи күн — индиннинг эртаси
 тайын — саҳар вақти
 эртэ — эрталаб; эртаги кун маъносини ҳам англатади.
 қушлуқ — саҳар вақти, эрта тонг; қушларнинг вақтли
     ўтлоқ излаб учиншдан олинган.
 дүш — чошгоҳ, туш вақти; уни өйлэн ҳам дейилади.
 йикиз — асир намози вақти; йикиндү тарзида ҳам иш-
     латилади, буниси туркманча.
 ақшам — оқшом, кун ботиш пайти
 йатсун — хуфтон; уйқуга ётишдан олинган.
 түн бучқы — ярим кеча
 имди — ҳозир, энди
 бу шан — шу пайт
 түн — тун, кеча
 күндүз — кундуз
 бу кэйчэ — бу кеча
 түн кэйчэ — ўтган кеча
 кэлгән кэйчэ — келаси кеча

Йигирма иккинчи фасл

[29]

Мамлуклар (қуллар), чўрилар
 ва бошқаларнинг туркча исmlарининг изоҳи ҳақида

Байбарс — амир ва барс, Бойбарс
 Қарасонқур — қора ва сунқур, Қорасунқур
 Тайбарс — той ва барс, Тойбарс
 Қулбарс — қул ва барс, Қулбарс
 Айбарс — ой ва барс, Ойбарс
 Алтыбарс — олти ва барс, Олтибарс
 Лачын — лочин, Лочин
 Тоған — тўгон [йиртқич қуш], Тўгон
 Сонқур — маълум [шунқор], Сунқур
 Қарасонқур — қора ва сунқур, Қорасунқур
 Ақсонқур — оқ ва сунқур, Оқсунқур
 Аққуш — оқ ва қуш, Оққуш
 Қарақуш — қора ва қуш, Қорақуш

Алақуш — ола ва қуш, Олақуш
 Бозғуш, тўғриси Бозқуш — кулранг қуш, Бўзқуш
 Элбәки — иқлим амири, Элбеги
 Элалды — шаҳар олди, Элолди
 Кэйкәлди — яхши келди, Кайкелди
 Айдоғды — ой тугди, яъни ой чиқди, Ойтуғди
 Айдоғмуш — юқоридагига ўхшаш, Ойтуғмиш
 Кундоғды — кун тугди, яъни кун чиқди, Кунтуғди
 Кундоғмуш — юқоридагига ўхшаш, Кунтуғмиш
 Айдәмүр — ой ва темир, Ойтемир
 Қуштәмүр — қуш ва темир, Қуштемир
 Эсандәмүр — соғ ва темир, Эсонтемир
 Бәктәмүр — бек ва темир ёки кучли темир, бу бир лаҳ-
 жадир, Бектемир
 Хутлаба, аниғи Қутлуба — қутлу ва бек [муборак амир],
 бу бир лаҳжадир, Қутлуба
 Айбә — ой ва амир, Ойба
 Күчбә — қулф беги ёки кучли бек, бу бир лаҳжадир,
 Кучба
 Ақчайа — оққа ўхшаш, оқиш, Оқчая
 Сонқурча — сунқурга ўхшаш, Сунқурча
 Айбик — ой ва бек ёки кучли бек, бу бир лаҳжадир,
 Ойбик
 Қутлубәк — қутлу ва бек, Қутлубек
 Айдәгин — ой ва амир, бу бир лаҳжадир, Ойдегин
 Ақтай — оқ ва той, Оқтой
 Қаратай — қора ва той, Қоратой
 Моғултай — татар тойи, Мўғултой
 Тоқтай — тўқ ва той, Тўқтой
 Қылыч — қилич, Қилич
 Сүнү — найза, Сунгу
 Санжар — санчаяпти [маъносида], Санжар
 Қумәри — қум кишиси, саҳрода яшовчи, Қумери
 [30] Түркәри — турк кишиси, Туркери
 Румәри — румли киши, Румери
 Шарқәри — шарқли киши, Шарқери
 Ағачәри — ўрмон кишиси, Оғочери
 Ожәри — чегара кишиси, Ужери
 Бәкчәри — кучли аскар ёки аскарбеги, бу бир лаҳжа-
 дир, Бекчери
 Арыслан — арслон[га ўхшаш] киши, Арслон
 Ялман — қўшоёқ, Ялмон
 Сатылмыш — сотилган, Сотилмиш

Сатмаз — согмаяпти, Сотмас
Элбасты — ўлка ёки шаҳарни босиб олди, Элбости
Қатыйалу — кучли ёй эгаси, Қаттиқёли
Тунқуш — тун қуши, Тунқуш
Эсэнбай — соғ ва амир, Эсонбой
Тэмүрхан — темир ва молик. Темирхон
Тэмүрташ — темир ва тош. Темиртош.
Алтунташ — олтин ва тош, Олтинтош
Бекташ — тош беги ёки кучли тош, Бектош
Субашы — аскар боши, Субоши
Саллар — бошлиқ, Саллар, сипаҳсалар шундан, у фор-
 сий бўлиб, аскар боши маъносидадир.

Ю қоридаги фаслдан яна бир бўлим
 жория [чўри]ларнинг исмлари ҳақида:

Алтун — олтин, Олтин
Күмиш — кумиш, Кўмиш
Иүнжү — инжу, Инжу
Ақбала — оқ жўжа, Оқбола
Айбала — ой жўжа, Ойбола
Иаваш — ақлли, Ёввош
Кичэвгинэ — кичкинагина, Кичовгина
Гулчичэк — гул ва чечак, Гулчечак
Эсэн — соғ, Эсон
Мажаҳан — Можаҳон, тўғриси **Маҳи жиҳан**, яъни дунё
 оғи демакдир, форсча.
Маҳалты — Моҳолти, аниқроғи маҳ алты, бу исм форс-
 ча «маҳ» (ой) билан туркий «алты» [олти]
 сонининг бирикишидан ҳосил бўлган.
Банафша — бинафша, Бинафша
Гүхэр — гавҳар, Гуҳар
Айгинэ — кичкина ой, Ойгинэ
Айсалы — тоза ой, Ойсоли
Айсаву — муборақдан [олинган], Ойсаву
Навбаҳар — эрта баҳор, Навбаҳор
Гулбаҳар — баҳор гули демакдир; иккала қисми форс-
 ча, Гулбаҳор
Гулнар, Жуллинар — анор гули, Гулнор
Мүрвэри — асли форс тилидаги марварид (инжу) сў-
 зидан олинган, Мурвари.

Ранглар ҳақида

ақ — оқ

қара — қора

қызыл — қизил

сару — сариқ

көк — кўк

йашыл — яшил

хамри — маълумдир [тўқ қизил, қўнғир қизил], туркманча. Уларда рангни таъкидлаш ва муболаға билан айтиш учун араб тилидагидек ишла-тиладиган қўшимчалар бордир. Улар:

апақ — оппоқ

қап қара — қоп-қора

қып қызыл — қип-қизил

сап сару — сап-сариқ

көз көк — кўм-кўк

яшилни муболағали сифати йам йашыл — ям-яшил

бойа — бўёқ; рўян

Инсон юзининг қайси ҳолатда бўлмасин қиёфаси маъ-низи; уни баъзи хам дейилади, [кейингиси] туркманча.

қара йағыз — қора мағиз, бугдой ранг

қонғур — қўнғир

Йигирма тўртинчи фасл

Маъданлар ҳақида

кан — кон, форсча

алтун — олтин

күмиш — кумуш

бақыр — мис

темир — темир; уни дәмүр хам дейилади.

қорғашун — қўрғошин; қоршун тарзида хам қўлланади, буниси туркманча.

көнэй су — симоб; живё деб хам юритилади.

қорж — пўлат

йинжү — инжу, марварид; тана хам дейилади, асли форс тилидаги дана сўзидан олинган.

Ингирма бешинчи фасл

Қариндош-уруглар, ёт-бегоналар
ва танишлар, хўжа ва қуллар, бска
ва чўрилар ҳақида

ата — ота

ана — она

ачқы — амаки; ата қарындашы деб ҳам айтилади.

чичэ — амма

тай — тоға; тыға ҳам дейилади, бу бир лаҳжадир.

тай ажа — хола

қарындаш — ака-ука, биродар

қыз қарындаш — опа-сингил, ҳамшира

эгэчи — опа, эгачи

эбчи — хотин; евдаш ҳам дейилади.

оғул — ўғил

қыз — қиз

кэлин — келин

күйэгу — куёв, йизнэ ҳам дейилади.

йэнэ — янга

йақыз — кундош

қойын ата — қайната

қойын ана — қайнана

қойын қарындашлар — қайната билан қайнапанинг бо-
лалари

йавуқ — яқин, хеш

өгэй оғлан — хотиннинг [олдинги эридан бўлган] ўгли,
эрники ҳам шунга ўхшаш

өксүс — етим

көкүрдаш — эмншган ака-ука

нажнақ — божа, хотиннинг- сингилсининг эрига айтила-
лади, туркманча.

қонақ — қўноқ, меҳмон

билиш — таниш-билиш

йат — ёт, бегона

ынақ — иноқ, уни дост ҳам дейилади, туркманча, форс-
чадан олинган.

ортақ — ўртоқ, шерик

йолдаш — йўлдош

қоншы — қўшни; ағлудаш тарзида ҳам қўлланади.

өкүр — улфат, яқин дўст; отга нисбатан ҳам ишлати-
лади.

[32]

тутқун — тутқун, асир; тутсақ ҳам дейилади.

Яна бир бўлим хўжа ва қуллар, бека ва жориялар ҳақида:

қожа — хўжа, сайид, асли форс тилидаги ховажа [сўзидан олинган].

қул — қул

шагурд — шогирд, хизматкор, асли форс тилидаги шакирд [сўзидан олинган].

қатун — бека, хоним; илти ҳам дейилади.

қырнақ — жория, чўри; қараваш, қарабаш, төкә дсб ҳам юритадилар.

өкүш — тарбия

Йигирма олтинчи фасл

Дард-касалликлар ҳақида

йик — иллат, касаллик

сөкәлик — беморлик, касаллик

[33] **ағры** — оғриқ

учуқ — оғриқ, алам³¹

сөкән — касал

иситмә — иситма

титрәмә — титроқли иситма

өтүрмәк — йўтал; өксүрмәк ҳам дейилади, буниси туркманча.

йунчукмақ — жунжикиш, эт увишиши (?)

үснәмәк — эснаш

өзйүримәк — ич кетиши

жан тартмақ — ўлим талвасаси

өлмәк — ўлим

қутурмақ — қутуриш

қотурған — қўтир, қичима

баш — чипқон, жароҳат маъноси ҳам англашилади; **чабан** ҳам дейилади, кейингиси туркманча.

тәлилик — жиннилик

тәли — жинни

соқалық — тамаъ, очкўзлик; бу касалларнинг энг оғиридир.

³¹ Арабчаси **المضض** шунга қараганда **اجق** «аччиқ» деб ўқилиши ҳам мумкин.

ИККИНЧИ ҚИСМ

Феълларнинг буйруқ майллари, буйруқ майлининг II шахс бирлик шаклига [қўшиладиган] «истироҳат» лафзи, улардан масдарлар ясалиши ва сўзларнинг келажак замонда қандай турланиши ҳақида. Булар алифбо бўйича берилган.

Алиф ҳарфлилар

- чызғыл — ёзгин, йазғыл ҳам дейилади, туркманча.
оқығыл — ўқигин
силгил — силагин, артгин
йөйгил/йойгил — шилиб олгил
сағышлағыл — ҳисоблагин
көргил — кўргин
эшитгил — эшитгин
бэлгил — билгин
эйлэгил — айлагин, қилгин
киргил³² — киргин
чыққыл — чиққин
ағынғыл — кўтарилгин
түшгил — тушгин, ингил деб ҳам айтилади.
көчкил — кечгин, ўтгин (сувдан)
мингил — мингин
сәкрәтгил — ҳайдагин (отни)
санчғыл — санчгин
өлдүргил — ўлдиргин
көмгил — кўмгин
йағымалағыл — талагин, ғорат қилгин
кәйгил — кийгин
чықарғыл — чиқаргин, ечгин (кийим)
диргил — тўплагин
экил — экин
бичгил — ўргин (ҳосилни), кийим бичмоқ ва қилич билан икки бўлак қилмоқ маъносини ҳам англатади.
ун тартғыл — ун (тегирмонда) тортгин; өкүтгил тарзида ҳам ишлатилади. [34]
элэгил — элагин

³² Матнда .

йоғурғыл — қоргин, хамир қилгин
 йапқыл — ёпгин (нон); эшик ёпмоқ ва бино қурмоқ
 маъносини ҳам билдиради.
 авлағыл — овлагин, ов қилгин
 боғузлағыл — бұғизлагин, сўйгин
 сойғыл — терисини шилгин
 бұшүргил — пиширгин
 қотырғыл — қуйгин, сузгин, бұшатгин
 йәдиргил — едиргин
 ичгил — ичгин
 ичиргил — ичиргин
 төккил — тўккин
 төшәгил — тўшагин
 йатқыл — ётгин
 йандыргил — ёндиргин
 сәйүндиргил — сўндиргин, ўчиргин
 сәвгил — севгин
 амрақ болғыл — ошиқ бұлгин
 көрткил — судрагин³³, кертиш³⁴ маъноси ҳам бор.
 ачқыл — очгин
 йапқыл — ёпгин
 атқыл — отгин
 кәмишгил — ташлагин, тушуриб қолдиргин
 сорғыл — сўрагин
 дүрүшгил — тиришгин, ҳаракат қилгин
 барышқыл — ярашгин, келишгин; илләшгил ҳам дейи-
 лади.
 тынқыл — тишгин, истироҳат қилгин
 арғыл — ҳоригин, чарчагин
 тиләгил — тилагин, талаб қилгин
 чағырғыл — чақиргин
 тәбгил — тепгин
 йумруқлағыл — муштлагин
 бойунлагил — бўйнига ургин
 сөккил — сўккин, ҳақорат қилгин
 өйнәгил — ўйнагин
 бәйгил — рақсга тушгин
 йугил — ювгин
 сарғыл — тарқатгин

³³ Арабчаси **أسحب** .

³⁴ Арабча эквивалентини **وهو الحز** деб ўқиш керак.

асқыл — осгин (дорга), [арабча] ‘аллиқ хам шу маъ-
 нодадир.
 кәрә қойғыл — кериб қўйгин, кәргил³⁵ — кергин тарзи-
 да хам ишлатилади.
 қачқыл — қочгин
 кизлэнгил — бекингин
 қайытқыл — қайтгин
 қайтурғил — қайтаргин
 зинданлагил — зиндонлагин, қамагин
 салы бәргил — озодликка чиқаргин
 сақынғыл — сақлангин
 йаратқыл — яратгин
 йарлағағыл — ярақагин, раҳм қилгин
 дөзгил — сабр қилгин
 арқа бәргил — ёрдам бергин
 азбар тутқыл — ёдлагин, қуръон ва бошқа нарсаларни [35]
 ёдламоқ маъносида бўлиб, туркманча, форс
 тилидан олинган.
 сөккил — сўккин (кийимни)
 чимдиргил — чимчилагин, баданин тирноқ билан чим-
 чилашдан олинган
 сақлағыл — сақлагин, қўриқлагин
 көзлэгил — қарагин
 тартқыл — тортгин, жалб қилгин
 кўйүндиргил — куйдиргин; өртәгил хам дейилади.
 басқыл — босгин, эзгин
 тутқыл — тутгин, ушлаб тургин
 қойғыл — қўйгин, бўшатгин
 шўйнәгил — чайнагин
 йутқыл — ютгин
 оғурлағыл — ўғирлагин
 қорулағыл — қўриқлагин, ҳимоя қилгин
 буйурғыл — буюргин
 буйарлағыл — қабул қилгин, ҳадя ва бошқа нарсаларни
 қабул қилишдан олинган.
 аңғыл — эсга олгин, бирор нарсани хотирлашдан
 олинган.
 унутқыл — унутгин
 йүригил — юргин
 йүгүргил — югургин

³⁵ Матнда كُرْ كِل .

- олтырғыл — ўтиргин
 озғыл — ўзгин, ўтиб кетгин
 йэтгил — етгин, етиб олгин
 йитгил — йитгин, ўлгин, маҳкум этилганин ҳалок бўли-
 лишидан олинган.
 йэткил — етаклагин, етакланувчини тортишидан олинган.
 битүргил — битиргин, ҳожат чиқаргин
 тәкүгил — бўшатгин
 ишләгил — ишлагин, машгул бўлгин
 ишләтгил — ишлатгин
 сәвингил — севингин
 қайғу тутқыл — қайу тутгин, қайғулангин
 күсгил — ғазаблангин
 кәсгил — кесгин
 бушқыл — аччиғлангин
 чәбләгил — шапалоқлагин, бировни шапалоқ билан
 уришдан олинган.
 башлагил — жароҳатлагил; ишга киришишга буюрга-
 нингда ҳам шундай [дейилади].
 уйуқлагыл — мудрагин, ухлагин
 уйанғыл — уйғонгин
 уйарғыл — уйғатгин
 йулағыл — ялагин
 боғғыл — бўггин
 йүзгил — сузгин
 батқыл — ботгин, чўккин; қуёш, ой ва юлдузларга нис-
 батан ҳам айтилади.
 қабқыл — тортгин, тортиб олгин
 игиргил — йигиргин
 доқығыл — тўқигин, ургин ва қийнагин маъносида ҳам
 келади.
 [36] бузғыл — алмаштиргин, майдалагин, тилла ёки бошқа
 нарсаларни алмаштириш, майдалашдан олин-
 ган; бузиш, талаш маъноси ҳам бор.
 әвиргил (әврәгил//өргил) — пуфлагин, соч ва бошқа
 нарсаларни ўришга ва кўн нарсалар ичидан
 бирини таңлаб олишга ҳам айтилади, турк-
 манча.
 силиккил — силкитгин
 бағлағыл — боғлагин
 тизләгил — тезлашгин
 өтүкләгил — ёлғон айтгин; өтрүк сөйләгил, йалан сөй-
 ләгил ҳам дейилади, [кейингиси] туркманча.

кирти айытқыл — тўғри сўзлагин; киршәк сөйләгил тар-
 зида ҳам қўлланади, буниси туркманча.
 тикә қойғыл — экин (дарахт)
 көтүргил — кўтаргин
 қысқанғыл — ҳасад қилгин
 йик көргил — нафратлангин
 тумутқыл — фалончи ва бошқалар билан тўплангин,
 учрашгин.
 симкүргил — бурун қоққин
 түкүргил — туфлагин
 өтүргил — йўталгин; өксүргил ҳам дейлади, буниси
 туркманча.
 ығлағыл — йиғлагин
 күлгил — кулгин
 ақсургил — аксиргин
 өртәнгил — бекнигин, ёпингин
 өрүтгил — бекитгин
 әмгил — әмгин
 әмзүргил — әмизгин
 үшигил — совуқотгин
 исингил — исингин
 әйүрләгил — эгарлагин (отни)
 үйәнләгил — юганлагин
 йәм бәргил — ем бергин; отга ем беришдан олинган.
 йим — отнинг ем-хашаги
 қашығыл — қашигин, отни қашлашдан олинган
 баққыл — боққин, қарагин
 бақа турғыл — боқиб тургин, кутиб тургин
 көзләгил — кўргин, қарагин
 анд ичгил — онт ичгин
 өдүнч алғыл — қарз олгил
 туту қойғыл — гаровга қўйгин
 анд — онт, қасам
 өдүнч — қарз
 туту — гаров
 йүлигил — соч олгин, мўйни қиргин
 титгил — юлгин, тергин (мўйни)
 сүнүргил — супургин (уйни)
 йугил — ювгин
 йунгил — ювингин
 умсунгил — умид қилгин
 бойагил — бўягин
 тутушгил — баҳслашгин, олишгин

[37]

әргил — сұрагин, етишгин; етиб олгин маъноси ҳам бор.
 тарағыл — тарагин
 сүрмәләгил — сурма қўйгин
 йапқыл — қургин (уй), эшикни ёпиш маъноси ҳам шун-
 га ўхшаш
 йыққыл — йиқитгин, бузгин
 суяққыл — суғоргин, молларга сув бергин
 талаб алғыл — танлаб олгин, кўп нарсалардан бирини
 танлаб олиншга айтилади.
 сатун алғыл — сотиб олгин
 сағынғыл — илтижо қилгин, паноҳ истагин
 йапынғыл — ёпишгин
 табу итгил — хизмат қилгин
 бүргил — эшгин (арқон ва бошқа нарсани)
 чаққыл — чақмоқтошни чаққин, ёндиргин; биров усти-
 дан бошлиққа шикоят қилишни бир кишига
 буюрганнингда ҳам шундай дейсан.
 өгүтләгил — ўгитлагин, насиҳат қилгин
 үләштиргил — улашгин, тақсимлагин
 дылдағлағыл — далил кўрсатгин, ҳужжат келтиргин,
 исботлагин
 дылдағ — ҳужжат, далил
 үкүшсингил — кўп деб билгин
 азсынғыл — оз деб билгин
 ағырлағыл — ҳурмат қилгин (ўзингдан бошқаларни)
 азырғағыл — таҳқирлагин, хўрлагин
 күнлэнгил³⁶ — ажаблангин, ҳайратда қолгин
 тилгил — тешгин, тешик очгин
 дишгил — ёргин (шиш ва чипқонни), қизлигини олиш
 ҳам шунга ўхшаш
 қазғыл — қазигин
 қонғыл — қўнгин, тушгин (уйга)
 тынғыл — тингин, тинчигин, ҳаракатнинг зиди тинишдан
 олинган.
 көчгил — кўчгин
 кәчгил — кечгин (сувдан)
 кичкил — кечиккин, суслик қилгин
 күсәгил — истагин, хоҳлагин
 қырғыл — ёй тортгин
 йапыштурғыл — ёпиштиргин

³⁶ Матнда *كُونلان غل*.

улағыл — улагин (бир нарсани бошқасига) [38]
тик турғыл — тек тургин, жим бұлгин; тик йүригил деб
хам айтылади.

йашынғыл — яширингин, бекингин

қутқыл — аралаштиргин (бир нарсани бошқа нарса
билан)

қырғыл — қиргин, қириб ташлагин

бүккил — буккин, тахлагин

кәчгил — кечгин (сувдан)

йүмгил — юмгин (кўзни)

йазғыл — хато қилгин, гуноқ ва адашиш маъносига
йазуқ хам шундандир.

қалғыл³⁷ — қолгин, орқада қолгин

бәлгил — билгин, танигин

әнәгил — бичгин (от ва бошқа ҳайвонларни)

қыздырғыл — қиздиргин (темирни ўт билан)

утқыл — ютгин, ғалаба қилгин

тылағыл — тилагин, талаб қилгин

қутулғыл — қутулгин, нажот тонгин

б ҳарфлилар

өпгил — ўпкин, бўса олгин

үлитгил — ҳўллагин

бүтүргил — битиргин (ишни, машғулотни)

сатқыл — сотгин

қутлулағыл — қутлагин, муборакбод қилгин (хайит ва
бошқа нарса билан)

йәтүргил — етказгин, элтиб қўйгин

булаштурғыл — қориштиргин, булғалаштиргин

бармақлагил — қўлни бигиз қилиб кўрсатгин

савутқыл — совутгин (сув ва бошқа нарсаларни)

төгил — майдалагин, ажратгин

т ҳарфлилар

қазанғыл — эришгин, қозонгин; қазанч әйләгил деб хам
айтылади.

сөзләгил — сўзлагин

³⁷ Матнда قُلْ غَل .

уғуртлағыл — қултумлаб ичгин, бир қултум сув ёки бошқа нарсаға уғурт дейилади.

эснәгил — эснагин

йунчуққыл³⁸ — жунжиккин (эт увишишидаи?)

йарақланғыл — тайёрлангин, қуроллангин

таңлағыл — таажжублангин, тонг қолгин

күйгил — тұхтаб тургин, секинлашгин

қушқыл — қусгин, уни йундурғыл ҳам дейилади.

битләнгил — битлагин

[39] йүрәнгил — ўргангин, уни өгрәнгил ҳам дейилади.

турнақланғыл — нозлагин, ўйнашгин; улағурғыл ҳам дейилади.

тайанғыл — таянгин

тайақ — таёқ

дәкингил — етишгин, тақалгин

чирмәнгил — шимарингин

анықланғыл — тайёрлангин

с җарфлилар

қобқыл — күпгин, тургин; чанг тұзиган вақтда доз қобты яъни чанг тұзиди, чанг кўтарилди дейилади. Бирор бўгин ўрнидан қўзғалса ва чиқса уни қобты дейилади; бирон нарсанинг пайдо бўлиши, вужудга келиши ва одамнинг қўзғалиши, ўрнидан туриши ҳам шуидай.

ж җарфлилар

киргил — киргин

қырққыл — қирққин (қўй юнгини)

тартқыл — тортгин

әлингил — пайпаслагин, қўл билан ушлаб кўргин

кынағыл — қийнагин, жиноят қилгин

кәлтиргил — келтиргин

үркүтгил — ҳуркитгин

х җарфлилар

шәшгил — чечкин, ешгин, бўшатгин

сәгәрләгил — қистагин, тезлатгин

³⁸ Арабчаси التفاهق .

көртгил — кертгин³⁹, судрагин
 қашығыл — қашлагин (отни), қашиш ҳам шунга ұхшаш
 қойғыл — құйгин
 йүкләтгил — юклагин, ортгин
 тәбрәтгил — тебратгин
 қаналағыл — хина құйгин
 сағышлағыл — ҳисоблашгин
 сәвгил — севгин
 сәвгү — севгили, маҳбуб
 кәләчи етгил — айтиб бергин, ҳикоя қилгин
 савулғыл — четга ұтгин (йўлдан)

х ҳарфлилар
 √

алғыл — олгин
 қойғыл — құйгин
 қорққыл — құрққин
 қорытқыл — құрқитгин
 йәйнәтгил — енгиллатгин
 йыртқыл⁴⁰ — йиртгин
 кизләгил — беркитгин
 тиккил — тиккин (кийимни)
 чызғыл — чизгин; уни йазғыл ҳам дейилади.
 талашгил — талашгин, олишгин
 булаштурғыл — аралаштиргин

[40]

д ҳарфлилар

мәнү қолғыл — мангу қолгин, доим бўлгин
 отлағыл — даволагин
 дүккил — туйгин, янчгин
 қаққыл — қоққин (эшикни тақиллатишдан), гаров ұй-
 наганда қўл бериш маъносини ҳам англатади.
 басқыл — босгин
 суққыл — суққин, киритгин (бир нарсани бошқасининг
 ичига)
 кәзгил — кезгин, айлангин
 дөнгил — орқага қайтгин

³⁹ Шундан кейин маъноси равшан бўлмаган арабча *وحو السحب* *фи الجماع* ибораси бор.

⁴⁰ Матнда *يَرَّتْ*.

қулакөзләғыл — йўл кўрсатгин
қулакөз — йўл кўрсатувчи
түтүнләгил — тутатгин
түтүн — тутун

з ҳарфлилар

татқыл — тотгин, мазасини кўргин
таттурғыл — тоттиргин
тат — тот, маза, таъм
эздүргил — эритгин
андурғыл — эслатгин
йавузлагил — ёмонлагин
алғығғыл — қўрққин

р ҳарфлилар

барғыл — боргин, китгил ҳам дейилади.
бәсләгил — тарбиялаган
қайтурғыл — қайтаргин
сачқыл — сочгин (сув), дон сепиш маъноси ҳам бор.

з ҳарфлилар

артурғыл — орттиргин
артуқ — ортиқ
кәтүргил — кетказгин
тортқыл — тортгин, ўлчагин

с ҳарфлилар

сүргил — ҳайдагин, сургун қилгин
йарашғыл — мусобақалашгин (от ёки бошқа нарсада)
арқа бәргил — ёрдам бергин
сөккил — сўккин (бировни), бу сўздаги «к» товуши
арабча нуқтали «қ» товушига ўхшайди.
биләвүләгил — (пичоқ ва бошқа нарсаларни) қайрагин
ашгил — уловда юргин
үсбүрләгил//испүрләгил — топширгин (бирор нарсани
эгасига)
тарағыл — (тароқ билан) тарагин
тыққыл — тиқиб беркитгин

[41]

ш ҳарфлилар

йиләгил — ҳидлагин

йи — ҳид

бағлағыл — боғлагин (от ва ундан бошқа парсаларни)

чырманғыл — шимаргин (устингдаги кўйлакни)

ортақ болғыл — ўртоқ бўлгин, бошқалар билан дўст-
лашгин

ортақ — ўртоқ, шерик

йарғыл — ёргин

көтүргил — кўтаргин

танғыл — маслаҳатлашгин

дүдүк чалғыл — най чалгин

қақлағыл — тилишлагин (гўштни)

с ҳарфлилар

уруж тутқыл — рўза тутгин

болғыл — бўлгин

төккил — тўккин (суви)

чағырғыл — чақиргин, қичқиргин

авлағыл — овлагин

намаз қылғыл — намоз ўқигин, намаз сўзи форс тили-
дан олинган.

шаблағыл — шапалоқ ургин

түзәтгил — тузатгин, тартибга солгин

күрәшгил — курашгин

банлашқыл — ярашгин, уни илләшгил ҳам дейилади.

достлашгил — дўстлашгин, форс тилидан олинган.

сүзгил — сузгин, сузгичдан ўтказгин

ынангил — инонгин, сўзни тўғри деб билгин

з ҳарфлилар

азғыл — адашгин, йўлдан озгин

тас болғыл — йўқолгин

тас әйләгил — йўқотгин, йава етгил тарзида ҳам ишла-
тилади, буниси туркманчадир.

савашқыл — савалашгин, уришгин

болушқыл — ёрдамлашгин, бўлишгин

қонақлағыл — қўпоқлагин, меҳмон қилгин

җ җарфлилар

[42] үчгил — учгин
узуңғыл — узайгин, узун бұлгин
үнәгил — унагин, итот қилгин
балчықлағыл — балчиқлагин, лоїлагин
балчық — балчиқ, лої
баққыл — боққин, атрофга қарагин

з җарфлилар

өринләгил — тахминлагин, гумон қилгин
арқалашқыл — ёрдамлашгин, кўмаклашгин

‘(айн) җарфлилар

санағыл — санагин
қайытқыл — қайтгин
өрәтгил — ўргатгин, таълим бергин; өгрәтгил тарзида
ҳам қўлланади, буниси туркманча.
нышанлагил — аломат қўйгин, белги қўйгин (китоб
орасига)
нышан — нишон, аломат, белги, форсча.
тирилгил — яшагин
тишләгил — тишлагин
йағғыл — ютгин, хўплагин
йүксәтгил — юксатгин, балаңдлатгин
йүзгил — сузгин (сувда)
әггил — әггин, буккин
қучқыл — қучгин, қучоқлагин
қучуқ — қучоқ
тәркләтгил — тезлатгин, уни әвгил, тәрчә, тәркин тар-
зида ҳам ишлатилади.

ғ җарфлилар

ырлагил — ашула айтгин
дәзәтгил/дозатгил — тўзитгин, чангитгин
күнләгил — кундошлик қилгин, ғайирлик қилгин
ақын итгил — ҳужум қилгин, талагин
дәкшүргил — ўзгартиргин, от сотилишидан олдин унинг
қиёфасини (фириб билан) ўзгартриб қўйи-
лишига дәкшүри дейилади.

алдағыл — алдагин, ҳийла қилгин
сувда батқыл — сувга ботгин, чўккин

ф ҳарфлилар

қопарғыл — ечгин, бўшатгин
битләгил — бит боққин (битни қидиришдан)
отқыл — ўтгин
сыққурғыл — сиққин, ситиб ташлагин (кўз ёки баданга
чиққан шишни)
бичгил — бичгин (қўйлакни)
эйрилгил — айрилгин
үләштүргил — улашгин, бирор нарсани одамларга тар- [43]
қатгин
йасқыл — бўшатгин (ёйни ипидан)
издәгил — излагин

қ ҳарфлилар

айытқыл — айтгин, дәгил тарзида ҳам қўлланади
йавутқыл — яқинлаштиргин
түшгил — тушгин, йиқилгин
турғыл — тургин, тўхтагин, тик тургин, яна бировни
ўрнидан туришга буюрганнигда өрү турғыл
дейсан.
өлүчгил — ўлчагин, ҳажм ва узунлик маъносини ҳам
англатади.
диллигил — тилгин, кескин, пиширилган нарсани пичоқ
ёки бошқа нарса билан кесиб қўйиш маъно-
сида
чалышгил — уришгин, тортишгин
қавурғыл — қовургин (гўштни)
бәркитгил — маҳкамлагин, кучайтиргин (ясалган би-
рон нарсани)
йәгил — егин, уни ашағыл деб ҳам айтилади.
өлүчгил — ўлчагин
дондуру қойғыл — ағдаргин, тўнтаргин
тиләнгил — тилангин
улалдурғыл — улуғлагин, ўзингдан бошқани юқори
тутгин
болғыл — бўлгин
йумурлатгил — тўплагин, юмалоқлагин

л ҳарфлилар

йумшатағыл — юмшагин
йумшатқыл — юмшатгин
сәгәрләгил — боғлагин
чәбләгил — қўл билан ургин
йумруқлашқыл — муштлашгин
тоғурғыл — туққин
сығынғыл — сиғингин, илтижо қилгин, паноҳ тилагин
көрүнгил — кўрингин (ўзинг бошқага)
сарғыл — ўрагин (салла ёки бошқа нарсани)

м ҳарфлилар

әйлингил — қўл тегизгин, қўл билан ушлаб кўргин
өлгил — ўлгин
сунғыл — сунгин, чўзгин (бир нарсани олиш ёки бериш-
да қўлни чўзишдан)
йүритгил — ўзингдан бошқани юритгин
сорғыл — сўргин (оғиз билан), бирор нарсадан сўраш
маъносини ҳам англатади.
буйурғыл — буюргин
буйуруқ — буйуруқ, топширнқ
торутқыл — тортгин, ёйгин (арқон ва шунга ўхшаш
нарсани)

[44]

н ҳарфлилар

уйыгил — ухлагин
уйытқыл — ўзингдан бошқани ухлатгин
өшләгил — ҳайдагин (пашшани)
суну бәргил — тутқазгин, узатиб юборгин
үндәгил — ундагин, чақиргин (олдингга келишини хох-
лаган одамингни)
қулғығыл — сакрагин
кәтүргил — бирор нарсани кетказгин, ўрнидан олиб
ташлагин

ҳ ҳарфлилар

кәлтүргил — келтиргин
йыққыл — йиқитгин, хароб қилгин
тәбрәтгил — бирор нарсани тебратгин, қимирлатгин
бақышлағыл — ҳурмат қилгин, андиша қилгин
әсигил — әсгин (шамол ёки ҳавони әсишга буюриш)

эсэнлэшгил — хайрлашгин, видолашгин
элтгил — элтгин, олиб боргин; элт бэргил тарзида ҳам
қўлланади.

Учинчи қисм

Феъл тусланиши

Билгинки, туркий тилдаги II шахсда эркак ва аёл жин-
сини бир-биридан ажратадиган белги йўқ. Эркакка ҳам,
аёлга ҳам II шахс (қўшимчаси) бир хилдир.

Уларда иккилик сони белгиси ҳам бўлмайди. Чунки
уларда кўплик иккиликдан бошланади. Шунини сен яхши
тушуниб ол.

Яна билгинки, туркий тилдаги феълларни туслашда
асос қилиб олинадиган нарса буйруқ феълнинг II шахс
бирлигидир. Мен ҳар бир буйруқ феълга хос бўлади-
ган ва сўз туслашда II шахс бирлиги учунгина ишлати-
ладиган «истироҳат» қўшимчасини⁴¹ белгиладим. Буйруқ
феълнинг II шахс бирлигидан уни тушуриб қолдирилса
ҳам бўлади. У уч шаклда келади: **-ғыл, -қыл** ва **-гил//**
-киллардир.

Ушбу [қўшимчаларни] бу ерда келтиришдан мақ- [45]
сад — масдарни билдиришдир. Масдар деб ҳаракат номи-
га айтилади. Иккинчи мақсад эса, келажак замон
феъллари ҳақида маълумот беришдир.

Ҳаракат номи — масдарни топмоқчи бўлсанг, ўзинг
хоҳлаган буйруқ феълни олиб кўрасан. Агар ундаги
«истироҳат» лафзи **-ғыл** бўлса, ўша **-ғыл** ни ташлаб,
буйруқ феълнинг ундан олдинги қисмига **-мағ** қўшим-
часини қўшасан, шунда буйруқ феълнинг масдари
ҳосил бўлади.

Агар «истироҳат» лафзи **-қыл** бўлса, ўша **-қыл** ни
ташлаб, буйруқ феълнинг ундан олдинги қисмига

---

⁴¹ لفظة الاستراحة «истироҳат» — дам олмоқ, тўхтамоқ
маъносига эришди. Истироҳат лафзи деб автор буйруқ майнинг
II шахс бирлигига қўшиладиган **-қил, -гил** ва **-гил// -кил** қўшимча-
ларини кўзда тутди, уни кейинги сатрларда изоҳлаб берган.

-мақ қўшимчасини қўшасан, шунда буйруқ феълнинг масдари ҳосил бўлади.

Агар «истироҳат» лафзи -гил// -кил бўлса, ўша -гил/ -қил ни ташлаб, буйруқ феълнинг ундан олдинги қисмига -мәк қўшимчасини қўшасан, шунда буйруқ феълнинг масдари ҳосил бўлади.

Мана шу ихтиро этилган ажойиб қонданн [мендан] илгариги луғат ва уларнинг таржималари ҳақида ёзган муаллифлардан ҳеч ким қўлламаган эди⁴². Бу қонданинг келажак замон феълларида ишлатилишининг баёни, кейинчалик ўз ўрнида зикр қилинади.

Сен қайси бир феълни тусламоқчи бўлсанг, унинг буйруқ шаклидан истироҳат лафзини олиб ташлайсан. Қолган қисми [ўзак]ни бўлишлилигини ҳам, бўлишсизлигини ҳам келаси, ўтган ва ҳозирги замонда туслаш учун асос қилиб оласан. Масалан: II шахс бирликда ёзишни буюрмоқчи бўлсанг -чыз-, яъни ёз деб айтасан. Унинг бўлишсизлигини айтмоқчи бўлсанг, ўзак чыз- га -ма/-мә лафзи [қўшимчаси]ни қўшасан: чызма, яъни ёзма ҳосил бўлади. II шахс кўplikда буюрмоқчи бўлсанг, яна ўша чыз- га -ңыз қўшимчасини қўшиб, [ўзакдаги] -з ҳарфини касралик [-зы] қиласан, натижада чызыңыз, яъни ёзингиз ҳосил бўлади. Унинг бўлишсизлик шаклини ясамоқчи бўлсанг, ўша ўзак чыз-ни ташлаб, унга -маңыз лафзини қўшасан, чызмаңыз [46], яъни ёзмагиз ҳосил бўлади.

II шахс кўplikнинг бўлишлилик ва бўлишсизлик шаклини ясашда бошқа усул ҳам бор, шу усул ҳозир уларда кўпроқ ишлатилади. У йўл қуйидагича: аввал ўзак чыз- даги «з» га касра [зы] бериб, сўнгра сукунли «нун» қўшасан, шунда чызың яъни ёзинг ҳосил бўлади. Бўлишсизлик шаклини ҳосил қилиш учун ўша чыз- ўзагига фатхали «мил» [ма] ва сукунли «нун» қўшасан, [ўзакдаги] «з» эса сукунлигича қолаверади: чизмаң, яъни ёзманг ҳосил бўлади. Мана шу бўлишлилик ва бўлишсизликдаги «нун» озгина гушна [яъни у бурун орқали талаффуз] билан айтилади. У томоғ тепасидан буруннинг юқори қисмигача бўлган ердан чиқади.

⁴² Бу ўрнида муаллиф Маҳмуд Қошғарий, Маҳмуд ибн Умар, Замахшарий ва бошқа олимларнинг асарларини негиздир кўрсатиб ўтмаган.

Агар буйруқ феълининг III шахс бирлигини ясамоқчи бўлсанг, яна ўша асос **чыз-** ни олиб, унга **-сын** лафзини қўшасан, **чызсын**, яъни ёзсин ҳосил бўлади. Унинг бўлишсизлик шаклини истасанг, **чыз-** ўзагига **-масын** қўшимчасини қўшасан, шунда **чызмасын**, яъни ёзма сини ҳосил бўлади. Учинчи шахснинг кўплиги эса буйруқ феълининг III шахс бирликдаги бўлишлилик ва бўлишсизлик шаклларига **-лар** қўшимчасини қўшиш билан ясалади.

Мана шу юқоридаги [қонда] лар II шахснинг бирлик ва кўплигида ҳам, III шахснинг бирлик ва кўплигида ҳам, шунингдек уларнинг бўлишлилик ва бўлишсизлик шакллари учун умумий ва донмийдир.

Утган замон феъллари ҳақидаги фасл

Агар II шахс бирликда [ёздинг] демоқчи бўлсанг, асос **чыз-** ни олиб, унга касрали «дол» [ди] ва сукули «нун» ни қўшасан: **чыздың**, яъни ёздинг ҳосил бўлади. Унинг инкор шаклини истасанг, асосга **-мадың** қўшимчасини қўшасан, шунда **чызмадың**, яъни ёзмадинг ҳосил бўлади.

II шахснинг кўплигини яшаш учун **чыз-** ўзагига **-дыңыз** ни қўшасан, натижада **чыздыңыз**, яъни ёздингиз ҳосил бўлади. Инкор шаклини истасанг [47] **чыз-** ўзагига **-мадыңыз** ни қўшасан, натижада **чызмадыңыз**, яъни ёзмадингиз ҳосил бўлади.

Агар ўтган замон феълининг III шахс бирлиги «ёзди»ни ҳосил қилмоқчи бўлсанг, ўзак **чыз-** га касрали «дол» ва сукули «ё» [яъни «и/ы»]ни қўшасан **чызды**, яъни ёзди бўлади. Унинг инкор шакли ўзак **чыз-** га **-мады** қўшимчаси қўшиш орқали ҳосил қилинади: **чызмады**, яъни ёзмади. III шахс кўплик шакли эса тасдиқ ва инкорда ҳам III шахс бирликка **-лар** қўшимчасини қўшиш йўли билан ясалади.

Утган замон феълининг I шахс кўплигини яшаш учун ўзак **чыз-** га **-дығ** ни қўшилади: **чыздығ**, яъни ёздик, инкорда **чыз-** ўзагига **-мадығ** қўшимчасини қўшилади: **чызмадығ**, яъни ёзмадик ҳосил бўлади. I шахс бирлигини ясамоқчи бўлсанг, ўша **чыз-** ўзагига **-дым** шаклини қўшасан, шунда **чыздым**, яъни ёздим ҳосил бўлади; инкорда **чыз-** га **-мадым** лафзини қўшилади: **чызмадым**, яъни ёзмадим бўлади.

Мана шу юқорида кўрсатилган [қўшимчалар] барча буйруқ феъллар учун умумий бўлиб «истироҳат» лафзларини тушириб қолдиргандан кейин улар ҳеч ўзгаршсиз ишлатила беради.

Келаси замон феъллари ҳақидаги фасл

Келаси замон феълнинг иккинчи шахс бирлигини ясамоқчи бўлсанг **чыз-** ўзагига **-ғасэн** лафзини қўшасан, шунда **чызға-сэн**, яъни ёзасан ҳосил бўлади. Унинг инкор шаклини истасанг, **чыз-** асосига **-майасэн** қўшимчасини қўшасан, шунда **чызмайа-сэн** яъни ёзмайсан ҳосил бўлади. II шахс [48] кўпликда айтмоқчи бўлсанг, тасдиқ ва инкорда ҳам бирликда қўшилладиган **-сэн** лафзини **-сиз** га алмаштирасан.

Агар III шахс бирлигидан хабар бермоқчи бўлсанг, ўзак **чыз-** га **-ғай** лафзини қўшасан, **чызғай**, яъни ёзайсан ҳосил бўлади. Инкорда айтмоқчи бўлсанг **чыз-** ўзагига **-майа** лафзини қўшасан, шунда **чызмайа**, яъни ёзмайсан ҳосил бўлади.

III шахс кўплик шакли эса III шахс бирлик феълни охирига тасдиқда ҳам, инкорда ҳам **-лар/-лэр** қўшимчасини қўшиш орқали ҳосил бўлади.

I шахс кўпликда ўз ҳолларидан хабар беришини истасанг, ўзак **чыз-** га **-ғабиз** қўшимчасини қўшасан, патнжада **чызға-биз**, яъни ёзамиз ҳосил бўлади. Инкорда айтишни хоҳласанг [яна ўша] ўзак **чыз-** га **-майабиз** лафзини қўшасан, **чызмайа-биз**, яъни ёзмаймиз ҳосил бўлади.

[Келаси замон] I шахс бирликда гапирмоқчи бўлсанг, тасдиқда ҳам, инкорда ҳам I шахс кўплик қўшимчаси **-биз** ни **-мэн** лафзига алмаштирасан.

Мен олдин зикр қилиб ўтганим «истироҳат» лафзларидан чиқадиган бошқа манфаатларни шу келаси замон [феъллари] ҳақидаги фаслда ҳам эслатиб ўтишим лозим. II шахс бирлик учун ишлатилладиган «истироҳат» лафзи бўйича шу фаслда келтирилган мисолларга суяниб барча буйруқ феълларини туслашинг мумкинки, бу ҳақда юқорида эслатиб ўтилди.

II шахс бирлигида «ёзиш»га буюрганнигда **-ғыл** қўшимчасини оладиган [чызғыл феълнинг келаси замони] **чызға-сэн**, кўплиги **чызға-сиз**, III шахс бирлиги **чызғай**, кўплиги **чызғайлар**, [49] биринчи шахс [кўпли-

ги] чызга-биз бўлиб, ҳаммаси «г» ҳарфи билан келган эди. Шуларга ўхшаш, агар «истироҳат» лафзи -қыл билан келган буйруқ феъли бўлса, келаси замонда «г» ни «қ» га, «истироҳат» лафзи -гил/-кил билан [тугаган буйруқ феъли] бўлса, «г»ни «г/к» га алмаштирасан. Мана бу қонда барча буйруқ феъллари учун ўзгармайдиган бўлиб, ундан четга чиқилмайди.

Ҳозирги замон [феълени] тушлаш ҳақидаги фасл

Агар сен ҳозирги замонда II шахс бирликка муржаат қилиб ёзишни буюрмоқчи бўлсанг [юқоридаги] ўзак чыз- ни олиб, ундаги «з» га фатҳа [яъни «за»] бергандан сўнг, сукулли «р», фатҳали «с» [яъни «са»] ва сукулли «нун»ни қўшасан, шунда чызар-сән, яъни ёзаянсан ҳосил бўлади. Инкор шаклини истасанг, чыз-ўзакка -мазсән ни қўшасан, натижада чызмаз-сән, яъни ёзмаяпсан келиб чиқади. II шахс кўпликда -сән лафзини -сиз га алмаштирасан.

III шахс бирликка хитоб қилганинда асос чыздаги «з» га фатҳа [яъни «за»] берини билан бирга сукулли «р»ни қўшасан: чызар, яъни ёзаяпти. Унинг инкор шаклида ўша чыз- ўзагига -маз қўшимчасини қўшасан: чызмаз, яъни ёзмаяпти каби. III шахс кўплик ясаш учун бирликка -лар/-ләр қўшимчасини қўшасан.

I шахс бирликда эса, чыз- ўзагига сукулли «р», фатҳали «мил» [яъни «ма»] ва сукулли «н» қўшилади. Чунинчи, чызар-мән, яъни ёзаяпман каби. Унинг бўлишсизлик шаклида ўша ўзакка -мазмән ни қўшасан: чызмаз-мән, яъни ёзмаяпман каби [50].

I шахс кўпликда эса I шахс бирлик қўшимчаси -мән лафзини -биз лафзига алмаштирасан.

ТУРТИНЧИ ҚИСМ

Гап қоидалари. Келажакда мақсадни тўлдирадиган сўз ва бўлакчаларнинг адади ва турлари ҳақида.

Туркий му, ми лафзи. Туркий му, ми барча нарсалар ҳақидаги сўроқ белгиси бўлиб, ҳозирги, келаси ва ўтган замон феълларининг тушларида сўз охирига қўшилиб келади.

Фақат сән, сиз, мән ёки биз қўшимчасини олган сўзларда [сўроқ юкласи] бу қўшимчалардан олдин

қўйилади. Бу белги арабча сўроқ белгиси «алиф»нинг ўрнида келади.

Туркий иди лафзи. Бу иди лафзи арабча кәна [фезлига] теңгдир. Чунончи, кунта анта [сен эднинг] демоқчи бўлсанг, сән идиң дейсан; сиз эднингиз — сиз идиңиз, ул эди — ол иди, улар эди — анлар иди, бу эди — бу иди, булар эди — мунлар иди, мен эдим — мән идим, биз эдик — биздик, нечта эди — нәчә иди, қора эди — қара иди, оқ эди — ақ иди бўлади. Мана шундай қилиб, уни ҳар бир калиманинг охирида келтирасан.

Туркий -чи лафзи. Бу -чи лафзини қайси бир сўзининг охирига қўшсанг, у ўша сўз ифодалаган нарсанинг ишловчиси — ясовчисига исм бўлиб қолади. Мисоллар: темир — тәмир, темирчи — тәмирчи, мис — бақыр, мисгар — бақырчы, китоб — битик, котиб, ёзувчи — битикчи, нон — әтмәк, поввой — әтмәкчи, гүшт — әт, қассоб — әтчи. Шу тариқа ҳамма сўзларда доимо ўзгармасдан келаверади.

Туркий -даш лафзи. [51] -даш лафзи қайси сўзининг охирига қўшилиб келса, икки нарсанинг бир-бирига яқинлик, қўшилган аломатини билдиради. Мисоллар: қарын — қорин, қарындаш десанг икки кишининг бир қориндан эканлигига далолат беради, яъни ака-ука, йол — йўл, йолдаш — йўлдаш десанг икки киши бир йўлда ҳамроҳ эканлиги тушунилади; йәр — ер макон ва жой маъносини билдиради. Йәрдаш десанг икки кишининг бир ердан, бир манзилдан эканлигига далолат беради; қожа — хўжайини, қожадаш десанг, икки кишининг бир хўжайинига тегишли эканини билдиради,

қожа асли форс тилидаги ҳоважа **خَوَاجَه** сўзидан олинган. Бу сўз тилдан тилга ўтиб, хошдаш ҳолига келиб қолган.

Туркий ким лафзи. Бу ким [араб тилидаги] сўроқ сўзи бўлмиш «ман»нинг ўрнига ўтади. Мисоллар: «У ким» [дейиш учун] — кимдүр дейсан, кимсан — кимсән, сиз кимсиз — кимсиз, ким келди — ким кәлди, ким борди — ким барды. Уни худди шу суратда калиманинг аввалида келтирасан.

Туркий -дан лафзи. Бу [қўшимча араб тилидаги] «мин»нинг ўрнида келади. Чунончи, бозордан — базардан, қалъадан — қал'адан. Шомдан, Сурнядан — Шамдан, фалончидан — фуландан каби. Шу тариқа барча калимада келтираверасан.

Туркий -да лафзи. Бу -да лафзи араб тилидаги «фи» га тўғри келади. Мисоллар: ерда — йёрдә, кўкда — көкдә, уйда — евдә, бозорда — базарда, қалъада — қал'ада, Шомда, Сурняда — Шамда, Мисрда — Мисрда. Шу тариқа уни ҳар бир калиманинг охирида келтирасан.

Туркий -лу лафзи. Бу -лу араб тилидаги [эга маъносини билдирувчи] «эй» га тўғри келади. Мисоллар: отлиқ, отга эга — атлу, туяли — тәвәлү эшакли — [52] эшәклү, молли — маллу, соқолли — сақаллу. Шу йўсинда буни ҳам ҳар калиманинг охирида келтирасан.

Туркий -сыз/-сиз лафзи. -сиз лафзи арабча «била» ўрнида келади. Агар «оти йўқ», «отсиз» демоқчи бўлсанг, атсыз дейсан; туясиз — тәвәсиз, эшаксиз — эшәксиз, соқолсиз — сақалсыз, понсиз — әтмәксиз, сувсиз — сусыз. Шу тариқа буни ҳам ҳар бир калиманинг охирида келтирасан.

Туркчада эгалик [бировга қарашлилик] маъносини билдирувчи -ники ва жўналиш аломати [-гә лафзлари] ҳақида. Агар «бу сеники» демоқчи бўлсанг — бу сәниң дейсан, бу сизники — бу сизиң. Бу муники — бу муниң, бу уники — бу аның, бу уларники — бу анларун, бу меники — бу мәнүм, бу бизники — бу бизүм каби. Бу сўзлардаги «н» ғунналик бўлиб, бурун тепасидан чиқади.

Жўналишини билдирувчи [гә] лафзига келсак, унинг мисоли қуйидагича: Агар сенга айтаяпман демоқчи бўлсанг — сәңә айтыр-мән дейсан, сизга айтаяпман — сизгә айтыр-мән, бунга айтаяпман — муңа айтыр-мән, унга айтаяпман — аңа айтыр-мән, уларга айтаяпман — анларга айтыр-мән, бизга айтаяпсан — бизгә айтыр-сән, менга айтаяпсан — мәнә айтыр-сән, бизга айтаяпсиз — бизгә айтыр-сиз каби.

Туркий -ни лафзи. Бу -ни лафзини қайси сўзиниң охирига уласанг, маъфул [тушум келишиги] белгисини билдиради. Мисоллар: агар буни олгини демоқчи бўлсанг — алғыл муни дейсан, буни келтиргини — кәтүргил муны, буни қўйгини — қойғыл муны, Санжар Ойбекни урди — Санжар вурды Айбәкни ёки Ойбек Санжарни урди — Айбәк вурды Санжарны, бу отни мингини — мингил бу атны, [53] бу понни егини — йәгил бу әтмәкни, бу сувни ичгини — ичгил бу суны каби. Шу сўз охиридаги [-ни] маъфулни билдирувчи [қўшимчадир].

Арабча «фавқ» [уст] ва «тахт» [ост] лафзлари. Арабча «фавқ» туркийда «уст. Агар II шахс бирликда устингда демоқчи бўлсанг, үстүндъ дейсан, устингизда — үстүңиздә, бунинг устида — муның үстүңдә, унинг устида — аның үстүңдә, улар устида — анлар үстүңдә, устимда — үстүмдә, устимизда — үстүмизда каби. Бу лафз яна [арабча] ‘ала [тепасида, устида] маъносини билдиради.

Арабча «тахт» туркча алт бўлади. Агар сенинг остингда демакчи бўлсанг, алтында дейсан, остингизда — алтыңызда, бунинг остида — муның алтында, унинг остида — аның алтында, улар остида — анлар алтында, остимда — алтумда, остимизда — алтумузда каби.

Арабча «байна» [ора] лафзи. Арабча «байна» эса туркча ара [га тенгдир]. Агар орамизда демоқчи бўлсанг, арамызда дейсан, ораларида — араларында, орангизда — араңызда, орангиздан — араңыздан, орамиздан — арамыздан, ораларидан — араларындан каби.

Арабча «васат» [ўрта] лафзи. Арабча «васат» туркий орта лафзига тўғри келади. Агар ўртада демоқчи бўлсанг, ортада дейсан; ўртангизда — ортағызда, ўрталарида — орталарында, [54] ўртамизда — ортамызда каби. Ўртангиздан, ўртамиздан ва ўрталаридан демоқчи бўлсанг, юқоридаги [мисол]нинг охирига биттадан сукукли «н» қўшасан.

Арабча «маа» [билан] лафзи. Арабча «маа»нинг туркчаси билә дир. Агар «сен билан» демоқчи бўлсанг, сениң билә дейсан; сиз билан — сизинг билә, бу билан — муның билә, булар билан — мунлар биләсиндә, у билан — аның биләсиндә, улар билан — анлар биләләриндә, мен билан — биләмдә, биз билан — биләмүздә каби.

Арабча «инда» [олд] лафзи. Арабча «инда»нинг туркчаси — қат дир. Агар сенинг олдингда демоқчи бўлсанг, сениң қатунда дейсан, улар олдида — анлар қатунда, менинг олдимда — мәнүм қатумда, бизнинг олдимизда — бизим қатумузда, буларнинг олдида — мунлар қатунда.

Агар олдингдан, олдингиздан, бунинг олдидан, буларнинг олдидан, унинг олдидан, уларнинг олдидан, олдимдан, олдимиздан демоқчи бўлсанг, юқоридаги [мисол]га биттадан сукукли «н» қўшасан.

Арабча «ғайру» [бошқа] лафзи. Арабча «ғайру» лафзи туркий айруқ маъносида [қўлланади]. Агар сен-

дан бошқа демоқчи бўлсанг, сәндән айруқ дейсан, сиздан бошқа — сиздән айруқ, бундан бошқа — мундан айруқ, улардан бошқа — андан айруқ, мендан бошқа — мундан⁴³ айруқ, биздан бошқа — биздән айруқ каби. У [айруқ]нинг өзгә ва өңү турлари ҳам бор, иккови ҳам олдингига ўхшаш сўз охирида келтирилади. Улар умумий равишда сўзлайдиган [ақлли] ва сўзламайдиган [ақлсиз] нарсаларга инсбатан қўлланы беради.

Арабча «лиажли» [учун] лафзи. Арабча «лиажли» эса туркчада үчүн дир. Уни ҳамма калиманинг охирида келтирасан. У қасам ўрнида ҳам ишлатилади [55]: бош учун — баш үчүн, сенинг учун — сәнин үчүн, сиз учун — сизүң үчүн, буниңг учун — муныңг учун, булар учун — мунлар үчүн, унингг учун — аныңг үчүн, улар учун — анлар үчүн, мен учун — мәнүм үчүн, биз учун — бизүм үчүн, фалончи учун — фулан үчүн каби. Уни ҳар бир калиманинг охирида келтирасан. Қасамда унингг ҳукми сўзлайдиган [ақлли] ва сўзламайдиган [ақлсиз] нарсаларда юра беради.

Туркий «кам» [нечта] ва «бикам» [қанча] лафзлари. Арабча «кам» лафзи туркчада нәчә дир. Агар нечта киши демоқчи бўлсанг, нәчә киши дейсан. Нечта отлич — нәчә атлу, нечта яёв — нәчә йайағ, нечта йармақ — нәчә йармақ [шул бирлиги], нечта олтин — нәчә алтун, нечта кийим — нәчә чүбрәк; унинг бошқа тури қач (матнда қуч) дир. Иккаласини ҳам калиманинг бошида келтирасан. Улар сўзлайдиган [ақлли] ва сўзламайдиган [ақлсиз] нарсаларда ишлатилади.

Арабча «бикам» лафзи эса туркчада нәчәйә [қанча] дир. Агар бир ботмоннинг [баҳоси] қанча демоқчи бўлсанг, батман нәчәйә дейсан; буниңг [баҳоси] қанча — нәчәйә бу, бир ардаб [оғирлик ўлчови]нинг баҳоси қанча — ардаб нәчәйә каби.

Арабча «кайфа» [қандай, нечук] лафзи. Арабча «кайфа»нинг туркчаси нәчүк дир. Агар [унинг ҳоли] қандай эди демоқчи бўлсанг — нәчүк иди дейсан; фалончи [ининг ҳоли] қандай — фулан нәчүк, иш қандай бўлади — нәчүк болғай иш каби.

Унинг иккинчи тури нәтә, у туркманчадир [иккаласининг] ҳукми бирдир.

⁴³ майдән бўлиши керак.

Арабча «мата» [қачон] лафзи. Арабча «мата» лафзи туркча қачанга [тўғри келади]. Агар қачон келди, демоқчи бўлсанг, қачан келди дейсан; қачон борди — [56] қачан барды, қачон келади — қачан келгэй, қачон боради — қачан барғай, қачон эди — қачан иди, қачон бўлади — қачан болғай каби; қачан лафзи арабча вақтни билдирадиган «изā» лафзига ҳам тўғри келади.

Арабча «сумма» [кейин] лафзи. Арабча «сумма»нинг туркчаси йана дир. Агар кейин келди демоқчи бўлсанг — йана келди дейсан; кейин борди — йана барды, кейин еди — йана йэди, кейин ичди — йана ичти, кейин айтди — йана айытты, кейин айтади — йана айытқай каби. Шу тарзда уни ҳар бир калиманинг аввалида келтирасан.

Арабча «айзан» [яна, тагин] лафзи. Арабча «айзан» лафзининг туркчаси дағы дир. Агар яна айтди демоқчи бўлсанг, дағы айытты дейсан; тагин айтади — дағы айтқай. Дағы лафзи бир нарсани талаб қилишда зиёда қилишни ифодалайди. Агар яна бергил демоқчи бўлсанг — дағы бэргил ёки бэргил дағы дейсан. Истасанг уни феълдан олдин, истасанг ундан кейин келтирасан. Мана шу лафздаги «д» товуши арабча «т» товушига ўхшатиб талаффуз қилинади.

Арабча ҳаза, ҳува, ийш ва аш-шай' лафзлари. Арабча «ҳаза» туркча буга тўғри келади. Арабча ҳуванинг ўрнида -дур қўлланади. Арабча «ийш»нинг туркчаси нә [нима], аш-шай'нинг туркий маъноси нәсә [шма]дур. Агар бу сифатдаги нарса нимадур, демоқчи бўлсанг, — бу нә нәсәдүр дейсан, ёки бу нима демоқчи бўлсанг бу нә ёки бу нәдүр дейсан.

Арабча «ал-аднā ва ал-аксā» лафзлари. «Ал-аднā», яъни яқинроқнинг туркий ифодаси бисрә, ал-аксā, узоқроқники эса исрә дир [56]. Агар иккитанинг яқинроғи демоқчи бўлсанг бисрәси, ёки уларнинг узоқроғи демоқчи бўлсанг, исрәси дейсан.

Арабча «ҳунā ва ҳунāлика» лафзлари. «Ҳунā [бу ерда] туркий маъноси мунда, ҳунāлика [у ерда]ники эса анда дир.

Бу китоб якшанба куни 27 шаъбон ҳижрий 743 (милодий 18 январь 1343) йилда тамом бўлди.

А

- абақ — ұйынчоқ, 18-7.
 абышқа — қария, чол, 24-17.
 абру (туркм.) — тентак, гүл, лақма, 26-11.
 авла — овламоқ, ов қилмоқ, 34-4.
   .-ғыл: 34-4, 41-11.
 аврыз (форсча) — халажой, 6-10; қ. ейви.
 авсақ — терак, 8-6.
 ағ — тұр, тузоқ, 10-18.
 ағач — 1. ёғоч, таёқ; 2. да-рахт, 7-10.
   .7-10; -ы: 8-8.
 ағын — юқорига чиқмоқ, кў-тарилмоқ, 33-16.
   .-ғыл: 33-16.
 ағынғач — парвон, 6-4.
 ағыр — огир, 27-16.
 ағырла — ҳурмат қилмоқ, 37-15.
   .-ғыл: 37-15.
 ағыршақ — урчуққа огирляк бериш учун унга ўрнатиб қўйиладиган нарса (пряс-ло), 17-7.
 аглудаш — қўшни, 32-12.
 агры — огриқ, алам, 32-20.
 агу — огу, заҳар, 27-11.
 агуз оглан — ёш, гўдак, чақа-лоқ, 24-21.
 адсыз бармақ — номсиз бар-моқ, 20-16.
 адым — одим, қадам, 21-9.
 аз — оз, кам, 25-14.
 аз — адашмоқ, йўлдан озмоқ, 41-17.
   .-ғыл: 41-17.
 азачақ — озгина, жуда оз, 25-14.
 азбар — отхона, 6-7.
 азбар тут- (туркм.) — ёдла-моқ, 35-1.
 азығ — озиг тиш, 20-7.
 азырға — таҳқирламоқ, хўрла-моқ, 37-15.
   .-ғыл: 37-15.
 азсын — оз кўрмоқ, оз сана-моқ, оз деб билмоқ, 37-14.
   .-ғыл: 37-14.
 ай (туркм.) I — ўроқ, 32-16.
 ай II — 1. ой, йил қисми, 5-4;
   II. ой, ер йўлдоши, 28-9;
   ~ тулун — тўлин ой, 5-5.
 айа — очик қафт, 20-13.
 айақ — оёқ, 21-9.
   .-ы: 18-8; -лары: 12-18, 12-19.
 айва (туркм.) — айва, беҳи, 7-19.
 айдын — ойднн, нур, 5-5.
   5-5, 26-16.
 айық — ҳушёр, 26-16.
 айыт- (айт-) — айтмоқ, 43-3.
   .-қыл: 43-3; -ты: 56-6, 56-9;
   .-қай: 56-7, 56-10; -ырманн:
   52-12, 52-13, 52-14; -ырсән:
   52-13, 52-15; -ырсиз: 52-16.
 айлу — ҳомиладор, 25-2.
 айрақ — айроқ, тоғ қўчқори, 11-8.
 айран — айрон, 16-12.
 айруқ — бөшқа, ўзга, 54-13.
   54-13, 54-14, 54-15, 54-16.
 ақ — оқ (ранг), 31-2.
 ақ — оқмоқ: ақар су — оқар-сув, 7-3.
   .-ар: 7-3.
 ақы — сахий, 26-12.
 ақын — босқин, ҳужум, 14-9.

ақын ит — хужум қылмоқ, таламоқ, 42-16.
ақруқ — ұтлаб юрган отин ушлан учун ишлатиладиган спиртмоқли арқон, 13-13.
ақсур — акспрмоқ, 36-11.
 .-ғыл: 36-11.
ақшам — оқишом, кун ботиш пайти, 28-16.
ал — ол, тұқ қизил, 13-5.
ал — олмоқ, 39-18.
 .-ғыл: 39-18, 52-18; қ. одүнч ал, сатуи ал, талаб ал.
алача — олача, човкар (от), 13-8.
алғиғ — құрқмоқ, 40-11.
 .-ғыл: 40-11.
алда — алдамоқ, 42-17.
 .-ғыл: 42-17.
алығ — құрқоқ, бұшаиғ, 26-4.
алын — пешона, 20-1.
алыр (*лаҳжа*) — хачир, 12-11.
алырлу — хачирли, 12-11.
алма — олма, 7-15.
али — али, ботир, 26-4.
алт — ост, тағ, 53-9.
 .-умда: 53-11; -ында: 53-10; -ында: 53-10, 53-11; -умузда: 53-12; -ыңызда: 53-10.
алты — олти, 22-6.
 .22-6, 30-17.
алтын — ост, тағ, 26-21.
алтмыш — олтмиш, 22-13.
алтун — олтин, 31-12.
 .31-12, 55-11.
алу — олхұри, 7-16.
аман — эман, дуб (дарахт), 8-6.
амрақ бол — ошнқ бұлмоқ, 34-8.
ана — она, воллида, 31-19.
анар (*форсча*) — анор, 7-20; қ. нар.
анд — онт, қасам, 36-19.
анда — унда, у ерда, 57-4.
андан — ундан, у ердан, 54-15.
анд ич — онт ичмоқ, 36-18.
анын — унинг, 54-5.
 .54-5, 55-4.
анлар — улар, 50-13.
 .50-13, 54-6, 54-8, 55-4; -га: 50-14; -дан: 54-15.

ануқлан — жиҳозланмоқ, тайёрланмоқ, 39-4.
 .-ғыл: 39-4.
ан — англамоқ, фаҳмламоқ, 35-8.
 .-ғыл: 35-8.
андур — эслатмоқ, 40-10.
 .-ғыл: 40-10.
анақ — оппоқ, 31-5.
ар — ҳоримоқ, чарчамоқ, 34-12.
 .-ғыл: 34-12.
ара — ора, 53-14.
 .-мызда: 53-14; -ңызда: 53-15 -ларында: 53-14; -мыздан: 53-16; -ңыздан: 53-16; -ларындан: 53-17.
арба I — арава, 9-13; қ. қаңлы.
арба II — түрт ёшли от, 12-13.
ардаб — ардаб (огирлик ўлчови, бирлиги), 55-15.
арқа I — орқа, 21-1.
арқа II — ёрдам, 21-1.
арқа бәр — ёрдамлашмоқ, ёрдам бермоқ, 34-20.
 .34-20, 40-17.
арқалаш — ёрдамлашмоқ, 42-4.
 .-қыл: 42-4.
армаву — дангаса, 26-10.
армақ — ҳориш, чарчаш, 27-14.
армут (*туркм.*) — нок, 7-15.
арпа — арпа, 9-16.
артуқ — ортнқ, 28-4.
 .28-4, 40-14.
артур — орттирмоқ, 40-14.
 .-ғыл: 40-14.
ару I — ари, болари, 10-11.
ару II — тоза, покиза, 27-17.
ару III — турғулик, мақом, ўрин, 26-21.
аруқ — ориқ, озгин, 27-19.
аршун — тирсак, газ, аршиш (узунлик ўлчов бирлиги), 23-13.
ас — 1. осмоқ, илмоқ, 34-15; 2. осмоқ (дорга), 42-11.
 .-қыл: 34-15, 42-11.
асығ — фойда, ютуқ, 28-2.
аслан — арслоп, 11-2.
ат — от, 12-6.
 .12-20, 12-21, 13-2, 13-3; -ны: 52-21; -лар: 13-2.

ат — отмоқ, ташламоқ, 34-10.
.-қыл: 34-10.
ата — ота, 31-19.
ата қарындашы — амаки, 31-19.
атлу — 1. отлық, сувори, 26-15;
2. отли, уловли, 51-20.
26-15, 51-20, 55-10.
атмажа тоған — қирғий, 10-3.
'аттаби -газлама турп, 19-8.
ахур (форсча) — 1. охир, мол-хона; 2) отхона, 6-7.
ач — оч (тұқ эмас), 26-5.
ач — очмоқ, 34-10.
.-қыл: 34-10.

ачы — ачқиқ, 27-10.
ачы эрэнкә — турп, 8-13.
ачқы — амаки, 31-19.
ачқуч — калит, 6-5.
аш — ош, таом, 15-13; ~ бол-суи — ош бұлсин, таомни-гиз хазм бұлсин, 15-13.
аш — 1. ошмоқ, ұзиб кетмоқ, 15-13; 2. уловда юрмоқ, 41-1.
.15-13; -гил: 41-1.
аша — ошмоқ, емоқ, 43-9.
.-ғыл: 43-9.
ашаға — паст, пастляк, 26-19.
ашғақ — тизза пайларп, 21-7.

Ә

әбчи — хотин, уй бекаси, 25-1.
25-1, 32-2.
әбир- (туркм.) — 1. тахламоқ, 36-1.
.-гил: 36-1.
әврә- (туркм.) — пуфламоқ, үчирмоқ, 36-1.
.-гил: 36-1.
әврән — заҳарли илон, 11-17.
әврәт (туркм.) — хотин, әйл, 25-3; қ. әбчи, евдаш.
әг — әгмоқ, букмоқ, 42-11.
.-гил: 42-11.
әгәчи — әгәчи, опа, 32-2.
әгри — әгри, 27-6.
әздүр — әрчтмоқ, қуймоқ, 40-10.
.-гил: 40-10.
әйәк — қовурға, 21-2.
әйәр — эгар, 14-1.
әйги — эзгу, яхши, 25-10.
әйгир — қизилга мойил, қиз-гнш (от ранги ҳақида), 13-10.
әйин — елка, кифт, 20-9; қ. әкин.
әйлә — айламоқ, қилмоқ, 33-15.
.-гил: 33-15; қ. тас, қазанч.
әйлик (туркм.) — илгак, 19-2;
қ. илгәк.
әйлин — тегизмоқ (құл), уш-лаб кұрмоқ, 43-18.
.-гил: 43-18.

әйрил — айрилмоқ, 42-21.
.-гил: 42-21.
әйүрлә — эгарламоқ (от), 36-14.
.-гил: 36-14.
әк — әкмоқ, 33-20.
.-қил: 33-20.
әкәйик — ёввойи каптар, 10-7.
әкин (туркм.) I — елка, кифт, 20-9; қ. әйин.
әкин II — әкп, 9-9.
әкинжи — дехқон, 9-9, қ. әкин-чи.
әкинчи — дехқон, 24-5; қ. әкин-жи.
әксүк — кам, өз, 28-4.
әкши — нордон, 27-12.
әлә — әламоқ, 34-2.
.-гил: 34-2.
әләк — әлак, 17-13.
әләстәк — бодринг, 8-12.
әлин — снламоқ, пайпасламоқ, 39-10.
.-гил: 39-10.
әлн — әлнк, 22-12.
әлт — әлтмоқ; олиб бормоқ, 44-10.
.-гил: 44-10.
әлт бәр — әлтиб бермоқ, 44-10.
.-гил: 44-10.
әм — әммоқ, 36-13.
.-гил: 36-13.

эмзүр — эмгзмоқ. 36-13.
.-гил: 36-13.
энә — бичмоқ (от ва бошқа хайвонларни), 38-7.
.-гил: 38-7.
әңлик — хотин-қизлар юзига суртадиган қизил бӯёқ, 18-2.
әңсә — әнгса, 19-19.
эр — эр, киши, 24-17.
эр — сўрамоқ, 37-3.
.-гил: 37-3.
эрән — лаб, 20-4.
эрәнкә — шолгом, 8-13.
әрдәмлә — билимдон, фазилатли, әрдәмли, 26-2.
әрни — дарё, 6-18.
әркәк — эркак, 24-17.
әркән — буйдоқ, уйлалмағал киши, 25-4.
әси — әсмоқ (шамол), 44-8.
.-гил: 44-8.
әсән — әмон-әсон, саломат одам, 26-7.
әсәнләш — хайрлашмоқ, видо-

лашмоқ, 44-9.
.-гил: 44-9.
әснә — әснамоқ, 38-18.
.-гил: 38-18.
әсрәгү күн — ұтган күн, 28-12.
әсрүк — маст, 26-15.
эт — эт, гүшт, 15-16.
.15-16, 50-20; қ. бишмиш эт.
кәсәк эт, сөкәлмиш эт.
этәк — этак, 19-1.
әтмәк — нон, 15-19.
.15-19; -ни: 53-1.
әтмәкчи — новвой, 23-21.
.23-21, 50-20.
әтүк — этик, махси, 19-4.
әтчи — қассоб, 24-1.
.24-1, 50-20.
әчки — эчки, 15-7; қ. кичи.
әшәк — эшак, 12-14.
.12-14; -сиз: 52-4.
әшәклү — эшакли, 51-20.
әшик — эшик, тўсип, 6-5; қ. қабу.
әшит — эшитмоқ, 33-15.
.-кил: 33-15.
әшкүн — йўрга (от), 13-11.

Е

ев — уй, 6-3.
.6-3; -да: 51-17.
ев — тезлатмоқ, шошилмоқ, 42-12.

.-гил: 42-12.
евлаш — хотин, 32-2.
ейви — халажой, 6-9.
ет — этмоқ; қ. кәләчи ег.

Б

баг (форсча) бог, 8-20.
бағыр — жигар, 21-13.
бағырдақ — нимча, 18-15.
бағырсақ — ичак, 21-17.
бағла — боғламоқ, 36-3.
.-ғыл: 36-3, 41-4.
бадам (форсча) — бодом, 8-3.
базар — бозор, 51-17.
.-да: 51-17; -дан: 51-13.
бай — бой, 26-13.
байам — бодом, 8-2; қ. бадам.
байын — мия қатиги, 21-12.
байқуш — бойқуш, 10-5.
бақ — боқмоқ, атрофга қарамоқ, 42-2.
.-қыл: 36-17, 42-2.

бақа тур — қараб турмоқ, кутиб турмоқ, 36-17.
бақыр — мис, 23-21.
.23-21, 31-13, 50-19.
бақырчы — мисгар, 50-19; қ. бақыршы.
бақыршы — мисгар, 23-21; қ. бақырчы.
бақышла — хурмат қилмоқ, айлнша қилмоқ, бағншламоқ, 44-8.
.-ғыл: 44-8.
бақла — лўя, миср лўяси, 9-17.
бал — бол, асал, 16-1.
балабан — лочни тоифасидаги қуш, 10-2.

балық — балық, 7-4.
балтар — болдыр, 21-6.
балчық — лой, балчық, 24-13.
.24-13, 42-2.
балчықла — балчықламоқ, лой-
ламоқ, 42-1.
.-ғыл: 42-1.
банбуқ (туркм.) — пахта, 19-
9; қ. мамық.
банлаш — ярашмоқ, 41-14.
.-қыл: 41-14.
бар — бормоқ, 40-12.
.-ғыл: 40-12; -ды: 51-12,
56-1, 56-5; -ғай: 56-2.
бардақ — кўза, идиш, 17-5.
барыш — ярашмоқ; келишмоқ,
34-11.
.-қыл: 34-11.
барлу — давлатманд, бой, 26-
14.
бармақ — бармоқ, 20-14.
.-лар: 20-14; қ. адсыз, орта,
соқ, улу.
бармақла — құлни бигиз қи-
либ кўрсатмоқ, 38-14.
.-гил: 38-14.
барс — барс, 11-6.
бас — босмоқ, эзмоқ, 35-5.
.-қыл: 35-5, 40-5.
бат — 1. ботмоқ (ой, қуёш);
2. чўкмоқ, 35-18.
.-қыл: 35-18.
батман — ботмон, 55-15.
баш I — бош, 19-18; ~ үчүн —
бошинг ҳаққи (қасам), 55-2.
баш II — 1. жароқат, 2. чип-
қон, яра, 33-5.
.19-12, 33-5, 19-18.
башдақ — сўққабаш, боласыз,
онласыз, 25-5.
башла- I — бошламоқ, ишга
киришмоқ, 35-15.
.-гил: 35-15.
башла- II — жароқатламоқ, 35-
15.
.-гил: 35-15.
башлу — бошли; қ. қамқақ
башлу.
башмақ — бошмоқ, ковуш,
19-5.
бә — эмзикли бия, 12-8.
бәй — бек, амир, 23-6.
бәй- — рақсга тушмоқ, 34-15.
.-гил: 34-15.

бәдәр — жўжа, 10-16.
бәзиргән (туркм.) — савдогар,
24-1.
бәкмәш (туркм.) — қиём, шши-
ни, 16-2.
бәл — билмоқ, танимоқ, 33-15.
.-гил: 33-15, 38-7.
бәллик — белга тақилдиган
барча қуруллар, 13-18.
бәнир (туркм.) — пишлоқ, 16-
13; қ. пәнир.
бәниз — юз қиёфаси, 31-9; қ.
мәниз.
бәр — бермоқ, 56-12.
.-гил: 56-12; қ. бир-
бәркит — беркитмоқ, маҳкам-
ламоқ, 43-8.
.-кил: 43-8.
бәслә — тарбияламоқ, 40-13.
.-гил: 40-13.
бәшик — бешик, 18-8.
бәшик бити — бешик бити,
қандала, 12-1.
биз (туркм.) — 1. турли мато
ва газлама ном; 2. юпқа
жун мато ва шойн ном,
19-11.
биз — биз, 50-15.
.-гә: 52-14, 52-16; -им: 54-
9; -үм: 52-10, 55-5; -дән:
54-16.
билә — билан, 54-3.
.54-3, 54-4; -синдә: 54-5;
-ләрнидә: 54-6; -мдә: 54-6;
-мүздә: 54-6.
биләвү — қайроқ, 23-19.
биләвүлә — қайрамоқ, чархла-
моқ, 40-19.
.-гил: 40-19.
биләзүк — биләкузук, 17-20.
биләк — биләк, 20-12.
билбағы — белбоғ, 19-3.
билиш — таниш-билиш, 32-9.
билчик — бўри боласи, 11-6.
бир — бир (сон), 22-2; ~ көз-
лү — бир кўзлик, 26-9;
иси күн — эртадан кейинги
күн, идиш, 28-12.
бир- — бермоқ, 56-11.
.-гил: 56-11; қ. бәр-
бисрә — яқинроқ, 56-21.
.56-21; -си: 57-1.
бит — бит, 12-2.

битик — китәб, 23-7.
.23-7, 50-19.
битикчи — котпб, ёзувчи, 23-7.
.23-7, 50-20.
битлә — бит боқмоқ, бит то-
заламоқ, 42-19.
.-гил: 42-19.
битлән — битламоқ, 38-20.
.-гил: 38-20.
битмәк — үсимлик, 9-7.
битүр — битирмоқ, хожат чи-
қармоқ, 35-12.
.-гил: 35-12.
бич — 1. бичмоқ (кийим), 42-
21; 2. ўрмоқ (пичан); 3. қи-
лич билан икки бўлак қил-
моқ, 33-20.
.-гил: 33-20, 42-21.
биш — беш, 22-6.
биш — пишмоқ; ~ миш эт —
пишган гүшт, 15-16.
бығар (*туркм.*) — кўл, булоқ,
6-20.
бийық — мийиқ, мўйлаб, 20-8.
былтыр — бултур, 28-7.
бычқу — арра, 23-15.
бычқуч — қайчи, 23-12.
боғ — бўғмоқ, 35-17.
.-гил: 35-17.
бога — буқа, 14-19.
боғаз — бўғиз, халқум, 20-8.
богра — бўгра, икки ўрқачли
нор туя, 14-15.
богузла — бўғизламоқ, сўймоқ,
34-4.
.-гил: 34-4.
богун — бўгин, 20-17.
боз — бўз, кўк (от ранги ҳақи-
да), 13-4.
бой — чаён, 11-18.
бойа — 1. бўёқ, 31-8; 2. рўян
(таркибида бўёғи бор үсим-
лик), 24-6.
.24-6, 31-8.
бойа — бўямоқ, 37-3.
.-гил: 37-3.
бойачы — бўёқчи, 24-6.
бойы — бўй, қад, қомат, 19-
17.
бойнуз — шоҳ (ҳайвон шоҳи),
14-21.
бойун — бўйин, 20-9.
бойундуруқ — бўйинтуруқ, 9-
10.

бойунла — бўйнига урмоқ, 34-
14.
.-гил: 34-14.
бол — бўлмоқ, 41-9.
.-гил: 41-9; -гыл: 43-11;
.-ғай: 55-18, 56-2, -сун: 15-
13; қ. амрақ, тас, ортақ.
болуш — ёрдамлашмоқ, 41-20.
.-қыл: 41-20.
бор I — бўр, оқ кесак, 14-16.
бор II — маст қиладиган ичим-
лик, май, 14-6.
борла — узум, 7-20.
босу — босқин, пистирма, 14-
10.
бош — 1. бўш, холи; 2. талоқ,
27-17.
бөз — 1. турли мато ва газ-
мол номи; 2. юпқа жуи
мато ва шойи номи, 19-11.
бөзө — бўза, маст қиладиган
ичимлик, 16-10.
бөрү — бўри, 11-3.
бу — бу, 28-7.
.28-9, 28-19, 50-14, 52-8, 52-
9, 52-10, 52-21, 53-1, 55-15,
56, 18, 56-19.
бу шан — шу пайт, 28-18.
бугдай — бугдой, 9-15; қ. бу-
дай.
будай — бугдой, 9-15; қ. буг-
дай.
буз — муз, ях, 5-10.
буз — 1. бузмоқ, таламоқ;
2. майдаламоқ; 3. алмаш-
тирмоқ (тилла ва б. н.),
36-1.
.-гил: 36-1.
бузағу — бузоқ, 14-20.
буйарла — қабул қилмоқ
(ҳадя ва б. н.), 35-8.
.-гил: 35-8.
буйур — буюрмоқ, 43-22.
.-ғыл: 35-7, 43-22.
буйуруқ — буйруқ, топшириқ,
43-22.
булақ — булоқ, 6-19.
булаштур — қорштитирмоқ,
аралаштирмоқ, 40-2.
.-ғыл: 38-13, 40-2.
булдырчын — бедана, 1010.
булыт — булут, 5-7.
бурун I — бурун, тана аъзоси,
20-4.

бурун II — бурун, илгари, 26-20.
 бурундуқ — бурундуқ, туя юганининг тасмаси, 14-17.
 бурч — мурч, 17-18.
 бурчақ I — нўхат, 9-16.
 бурчақ II — дўл, 5-9.
 бустан — бўстон, боғ, 8-19.
 бут — сон, бут, 21-6.
 бутақ — бутуқ, шоҳ, 7-11.
 буцақ — бурчак (уй бурчаги), 6-15.
 бучуқ — ярим, бутуннинг бўлагини, 23-1.
 .23-1; -ы: 28-18.
 буш — аччиғланмоқ, 34-14.
 .-қыл: 34-14.
 бүгрәк — буйрак, 21-17.
 бүк — букмоқ, эгмоқ, тахламоқ, 38-4.
 .-кил: 38-4.

бүкүн — бугун, 28-11.
 бўлик — жоҳил, биллимсиз, 26-2.
 бүр — эшмоқ (арқон ва б. и.), 37-9.
 .-гил: 37-9.
 бүрә (туркм.) — бурга, 12-2;
 қ. бүрчә.
 бүрүнчәк — хотинлар бошига ўрайдиган рўмол, 17-20.
 бүрчә — бурга, 12-2; қ. бүрә.
 бүрчәк — 1. новданинг учи;
 2. ипак ва бошқа нарсадан қилинган шокила, попук, 7-13.
 бүтүн — бутун, 27-2.
 бүтүр — битирмоқ (ишни, машғулотни), 38-12.
 .-гил: 38-12.
 бүшүр — пиширмоқ, 34-5.
 .-гил: 34-5.

В

вур — урмоқ, 52-19.
 .-ды: 52-19, 52-21.

вурақ — ўроқ, 9-11.
 вучақ — ўчоқ, 6-15.

Г

гәвдә — гавда, жусса, 21-20.

гулаб (туркм.) — гулоб, 8-17.

Д

дағы — тағни, яна, 56-8.
 .56-8, 56-9, 56-11.
 дағық — товуқ, 10-12; қ. дақуқ.
 дақуқ (туркм.) — товуқ, 10-13,
 қ. дағық.
 данишманд (туркм.) — донишманд, қонуншунос, 23-6.
 дә — демоқ, айтмоқ, 43-3.
 .-гил: 43-3.
 дәвит — давот, снәҳдон, 23-8.
 дәкин — етмоқ, етказмоқ, 39-3.
 .-гил: 39-3.
 дәклүгәч — калхат, 10-8.
 дәкшүр — ўзгартирмоқ, 42-16.
 .-гил: 42-16.
 дәкшүри — сотилишдан олдин [фириб билан] қиёфаси ўзгартариб қўйилган от, 42-16.

дәмүр — темир, 31-13; қ. тәмүр, тәмир.
 дәстәрчә (форсча) — дастрү-мол, 18-15; қ. йағлық.
 дивар (форсча) — девор, 6-3.
 дилли — тилмоқ, кесмоқ, 43-7.
 .-гил: 43-7.
 дир — термоқ, тўнламоқ, 33-20.
 .-гил: 33-20.
 дирдүк — устида ёғоч рандаланадиган тахта, 23-18.
 диш — ёрмоқ, ситмоқ (иши ва чиқошни), 37-16.
 .-гил: 37-16.
 дылга — ҳужжат, далил, 37-13.
 дылдагла — далил кўрсатмоқ, ҳужжат келтирмоқ, исбот-

ламоқ, 37-13.
.-ғыл: 37-13.
дырғақ — тирноқ, чанг, чангал,
10-15.
доз — чанг, тұзон, 5-13.
доз қол — чанг тұзимоқ, чанг
кўтарилмоқ, 39-5.
.-ты: 39-5.
дозат — тұзитмоқ, чангитмоқ,
42-15.
.-гил: 42-15.
доқы — 1. тұқимоқ; 2. урмоқ,
қийнамоқ, 35-19.
.-ғыл: 35-19.
дондуру қой — ағдармоқ, тұн-
тармоқ, 43-10.
.-ғыл: 43-10.
дост (форсча) — дўст, 26-12.
26-12, 32-10.
достлаш — дўстлашмоқ, 41-15.
.-гил: 41-15.
дөз — сабр қилмоқ, 34-20.
.-гил: 34-20.

дөкүч — хавонча, 17-12.
дөн — орқага қайтмоқ, 40-7.
.-гил: 40-7.
дөрт — тұрт, 22-4.
дөс — кўкрак, 20-19.
дудақ (туркм.) — дудоқ, лаб,
20-5.
думшақ — тумшуқ, 10-15.
дунаш — тұрт ёшли от, 12-13.
дүдүк — най, дудук, 24-10.
дүдүк чал — най чалмоқ,
41-7.
.-ғыл: 41-7.
дүдүкчи — найчи, 24-10.
дүк — туймоқ, янчмоқ, 40-4.
.-кил: 40-4.
дүрт — туртмоқ, 22-4.
дүрүш — тиришмоқ, ҳаракат
қилмоқ, 34-11.
.-гил: 34-11.
дүш — туш вақти, чошгоҳ, 28-
15.

Ж

жавлаҳ (туркм.) — тұқувчи,
24-3.
жамша (форсча) — жомча,
кичкина жом, 17-11.

жан тартмақ — ўлим талваса-
си, 33-4.
живә — симоб, 31-15.
жовамард (туркм.) — жумард,
сахий, 26-2; қ. ақы.

З

зардалу (туркм.) — ўрик, 7-
18.
зийан (туркм.) — зиён, 28-3.

зинданла — зиндонламоқ, қа-
мамоқ, 34-18.
.-гил: 34-18.

И

и — эмоқ (тўлиқсиз феъл), 50-
12.
.-ди: 50-11, 50-14, 50-15, 50-
16, 55-17; -дик: 50-15; -дим:
50-14; -диң: 50-12; -диңиз:
50-13.
игир — йигирмоқ, 35-19.
.-гил: 35-19.
издә — изламоқ, 43-2.
.-гил: 43-2.
ийим — иштон, 18-13.
икдин — юк ташувчи от, 12-9.
ил I — қўл, 19-2.

ил II — тинчлик (урушнинг
зиди), 19-2.
ил III — эл, юрт, 19-2.
иләрсик — боғич, иштонбоғ, 18-
13.
илгәк — илгак, 19-2.
илик — кийик, 11-6.
илләш — ярашмоқ, келишмоқ,
34-12.
.-гил: 34-12, 41-14.
илти — хоним, хотин, аёл, 32-
16.
илчи — элчи, 25-6.

илшин йыл — узоқ йил, ўтган
йилдан олдинги йил, 38-7.
имди — эмди, ҳозир, 28-18.
ин — ин, 5-18.
ин — инмоқ, тушмоқ, 33-17.
. -гил: 33-17.
инәк — сигир, 14-19.
инжир — анжир, 8-2.
иниш — пастлик, 6-15.
инкән — урғочи туя, 14-13.
ирикмәк — ғазабланиш, 27-14.
ириң — йиринг, 20-4.
иртә — 1. эртаги кун; 2. эрта-
лаб, 28-14.
иршәк — парма, 23-15.
исин — исинмоқ, 36-14.
. -гил: 36-14.
иситмә — иситма (касал), 33-1.
исрә — узоқроқ, 56-21.
.56-21; -си: 57-2.

ығла — йиғламоқ, 36-10.
. -ғыл: 36-10.
ығна — ағанамоқ, думаламоқ
(от), 13-2.
. -ды: 13-2; -ар: 13-3.
ыллы су — җаммом, 6-8; қ. ыс-
сы су.
ынақ — иноқ, дўст, 26-12.
.26-12, 32-10.
ынан — инонмоқ, сўзни тўғри
деб билмоқ, 41-16.

йа — ёй, 13-16.
.13-16, 24-7.
йабағу — қирқиб олинган юнг,
15-5.
йабалақ — япалоқ, бойқуш,
10-9.
йабан — чўл, ёбон, 5-20.
йабрақ (туркм.) — япроқ, барг,
7-12.
йава ет- (туркм.) — йўқ қил-
моқ, йўқотмоқ, 41-18.
. -гил: 41-18.
йаваш — ёввош, 26-1.
йавры (туркм.) — жўжа, 10-16.
йавуз — ёвуз, ёмон, 25-10; қ.
йаман.
йавузла — ёмонламоқ, мазам-

ит — ит, 11-9.
ит — этмоқ; қ. ақын, кирти,
табу.
итүк (туркм.) — кучук боласи,
11-10.
ич — ичмоқ, 34-6.
. -гил: 34-6, 53-2; -ти: 56-6;
қ. анд.
ичир — ичирмоқ, 34-6.
. -гил: 34-6.
ичлик — астар, 19-10.
ичтон — иштон, 18-13.
иш — иш, 55-18.
ишим — юпқа шим, иштон, 18-
14.
ишлә — ишламоқ, машғул бўл-
моқ, 35-12.
. -гил: 35-12.
ишләт — ишлатмоқ, 35-13.
. -гил: 35-13.

Ы

. -гил: 41-16.
ыры — қўпол, йирик, дағал, 26-
18.
ырла — ашула айтмоқ, 42-14.
. -гил: 42-14.
ырлайчы — ашулачи, 24-9.
ысырғақ — исирға, зирак, 18-1.
ыссы — иссиқ, 5-9, 27-13.
ыссы су — җаммом, 6-9; қ. ыл-
лы су.
ышық — темир қалпоқ, 13-16.

Я

мат қилмоқ, 40-10.
. -гил: 40-10.
йавуқ — 1. яқин, 25-12; 2. яқин,
қариндош, 32-6.
.25-12, 32-6; қ. йақын.
йавут — яқинлаштирмоқ, 43-3.
. -қыл: 43-3.
йавшан — дармана, шувоқ, 9-4.
йағ — ёғ, 15-18.
.15-18; -ы: 15-18; қ. қуйруғ
йағы.
йағ — ёғмоқ (ёмғир), 42-9.
. -ғыл: 42-9.
йағы — душман, ёв, 26-13.
йағыз — кулранг, чанг рангли
(от), 13-6.
.13-6, 13-10.

йағымала — таламоқ, горат қилмоқ, 33-19.
.-ғыл: 33-19.
йағлық — дастрұмол, 18-16.
йағмур (туркм.) — ёмғир, 5-8; қ. йамғур.
йағран — яғрин, кифт кураги, 20-10.
йағурт — қатик, 16-12.
йаз- (туркм.) I — ёзмоқ, 23-12.
.-ғыл: 33-12, 40-1; қ. чыз-.
йаз- II — хато қилмоқ, адашмоқ, 38-5.
.-ғыл: 38-5.
йазы — сахро, чўл, 5-19.
йазуқ — гуноқ, адашиш, 38-6.
йайағ — яёв, пиёда, 26-15.
25-15, 55-10.
йақа — ёқа, 19-1.
йақыз — кундош, 32-4.
йақылчы — рубобчи, 24-11.
йақын — яқин, 25-12; қ. йавуқ.
йақлық — рубоб, 24-12.
йақуш — баландлик, тепалик, 6-15.
йақшы — яхши, чиройли, 25-11.
йал — ёл, 12-17.
йалавач — элчи, хабар етказувчи, 3-16.
йалан — ёлгон, 27-4.
йалан сөйлә- (туркм.) — ёлгон сўзламоқ, 36-4.
.-гил: 36-4.
йалдуз — юлдуз, 5-6.
йалықыз — ёлғиз, битта туғилган бола (эгизак эмас), 26-6.
йалман — ялмон, қўшоёқ, 11-13.
йаман — ёмон, 25-10; қ. йавуз.
йамғур — ёмғир, 5-8; қ. йағмур.
йам йашыл — ям-яшил, 31-8.
йан — ён, тараф, 21-2.
яна — яна, кейин, 56-4.
56-4, 56-5, 56-6, 56-7.
йандыр — ёндирмоқ, 34-7.
.-гил: 34-7.
янақ — яноқ, 20-7.
йап- — I. ёпмоқ (нон), 34-3;
2. беркигмоқ (эшик), 34-10;
3. қурмоқ (иморат), 37-5.
.-қыл: 34-3, 34-10, 37-5.

йапын- — ёпишмоқ, 37-8.
.-ғыл: 37-8.
йапыштур- — ёпиштирмоқ, 37-21.
.-ғыл: 37-21.
йапчы — қурувчи, бинокор, 24-13.
йар I — жар, жар ёқаси, 21-13.
йар II — сўлак, 5-18.
йар- — ёрмоқ, 5-18.
5-18; -ғыл: 41-6.
йарақлан- — тайёрланмоқ, қуролланмоқ, 38-19.
.-ғыл: 38-19.
йараса (туркм.) — кўршапалак, 10-11.
йарат- — яратмоқ, 34-19.
.-қыл: 34-19.
йаратқан — яратувчи, холик, 3-14.
йараш- — мусобақалашмоқ (отва б. н.), 40-17.
.-ғыл: 40-17.
йарық- совут, темир кўйлак, 13-15.
13-15, 24-9.
йарықчы — совутчи (уруш кийимини ясовчи), 24-9.
йарын — эртаги кун, 28-12.
йарлаға- — ярлақамоқ, раҳм қилмоқ, кечирмоқ, 34-19.
.-ғыл: 34-19.
йарлығын — раҳм қилувчи, кечирувчи, 3-14.
йармақ — ярмоқ (пул бирлиги), 55-10.
йас- — камонни ипидан бўшагмоқ, отмок. 43-2.
.-қыл: 43-2.
йасы — ясси, энлик, *25-16.
йасысыз — энсиз, 25-16.
йастуқ — ёстиқ, 17-2.
йат — ёт, бегона, 32-10.
йат- — ётмоқ, ухламоқ, 34-7.
.-қыл: 34-7.
йатыр — ухлаб ётган, 26-16
йатсун — хуфтон, кунлик беш вақт намознинг охиргиси, 28-17.
йатуқ — куён уяси, 11-5.
йачы — ёйчи, ёй отувчи, 24-7.
йаш I — ёш, кўз ёши, 21-12.
йаш II — умр, ёш, 26-21.

Яш III — ҳар бир нарсанинг янгиси, ҳўли, 26-21.
Яшыл — яшил, 31-3.
Яшын — яшин, 5-11.
Яшын- — яширинмоқ, бекинмоқ, 36-2.
.-гил: 38-2.
Яшмақ — аёллар юзига тутадиган юнқа парда, ниқоб, 18-6.
Яэ — емоқ, ошамоқ, 43-9.
.-гил: 43-9, 53-1; -ди: 56-6.
Яэгэ — эгов, 23-20.
Яэгэн — бўйра, 17-4.
Яэдир- (*матноа* йүдир-) — едирмоқ, 34-6.
.-гил: 34-6.
Яэйит — йигит, 24-20; қ. йигит.
Яэйнэт- — енгиллатмоқ, 39-19.
.-гил: 39-19.
Яэйни — енгил, 27-16.
Яэл — ел, ҳаво, 5-8.
Яэлим — елим, 23-19.
Яэлкэн — елкан, 7-7.
Яэм — доривор нарсалар, 23-10.
Яэмиш — мева, 7-14.
Яэу — енг, 19-1.
Яэңэ — янга, 32-4.
Яэңэч — қисқичбақа, 7-4.
Яэни — янги; ~ ай — янги ой, ҳилол, 5-5.
Яэр — ер, макон, манзил, 5-15.
51-5; -дэ: 51-16.
Яэрдэш — ердош, бир манзилдан, 51-5.
Яэт- — 1. егмоқ, етиб олмоқ, 35-10; 2. етакламоқ, 35-11.
.-гил: 35-10, 35-11.
Яэти — етти, 22-6.
Яэтмиш — етмиш, 22-14.
Яэтүр- — етказмоқ, 38-13.
.-гил: 38-13.
Яи — ҳид, 41-3.
Яиблик — ип, 23-14.
Яигирми — йигирма, 22-9.
Яигит — йигит, 24-20; қ. Яэйиг.
Яигнэ (*туркм.*) — игна, 23-12; қ. йийнэ.
Яигсүк — ангишвона, 23-14.
Яизнэ — куёв, 32-4.
Яийнэ — игна, 23-12; қ. Яигнэ.
Яик I — касаллик, иллат, 32-20.

Яик II — йиг, урчуқ, 17-7.
Яик көр- — ёмон кўрмоқ, нафратланмоқ, 36-8.
Яиклэ — жийда (дарахт), 8-8.
Яики — икки, 22-3.
Яикиз I — эгизак, 26-5.
Яикиз II — аср намози вақти, 28-16; қ. Яикиндү.
Яикиндү (*туркм.*) — аср намози вақти, 28-16; қ. Яикиз.
Яилэ — ҳидламоқ, 41-3.
.-гил: 41-3.
Яим — ем-хашак, 36-16.
Яим бэр- — ем бермоқ (отга), 36-15.
Яинжу — инжу, марварид, 31-15.
Яиннэ — ингичка, 27-13.
Яипак — ипак, шойи, 19-9.
Яит- — йитмоқ, ҳалок бўлмоқ, 35-11.
.-гил: 35-11.
Яити — ўткир, 27-7.
Яйбылдырық — япроқ, барг, 7-12; қ. Яабрақ.
Яйқ- — йиқмоқ, ҳароб қилмоқ, 37-5.
.-қыл: 37-5, 44-6.
Яйқуқ — бузилган, вайрона, 27-15.
Яйыл — йил, 28-6.
28-6, 28-7, 28-8.
Яйлан — илон, 11-17.
Яйпар — мушк, 18-9.
Яйрақ — узоқ, 25-12.
Яйрмақ — ирмоқ, дарё, 6-18.
Яйрт- — йиртмоқ, 39-20.
.-қыл: 39-20.
Яйова — пиёз, 8-15.
Яйоғун — йўгон, 27-13.
Яйоғур- — хамир қилмоқ, қормоқ, 34-3.
.-гил: 34-3.
Яйоғурған — кўрпа, 17-1; қ. Йорған.
Яйқары — юқори, 26-19.
Яйқлту — камбагал, фақир, 26-14.
Яйқсул — йўқсил, камбагал, 26-13.
Яйол — йўл, 5-20.
5-20, 51-4.
Яйолдаш — йўлдош, ҳамроҳ, 32-11.

32-11, 51-4.
йонгуч — пайраха, қиринди,
23-18.
йонгучы — дурадгор, 23-14.
йонт — йилқи уюри, гала, 12-
14.
йонча — беда, йўнғичка, 9-4.
йончуқ — халта, жилд, 19-4.
йорған (*туркм.*) — кўрпа, 17-1;
йорға — йўрға (от), 13-11.
қ. йогурған.
йөй — шилиб олмоқ (тери),
33-14.
.-гил: 33-14.
йу — ювмоқ, 34-15.
.-гил: 34-15, 37-1.
йува — ни, уя, 10-17.
йуғул — енгил, 27-16.
йул (*туркм.*) — кўп, 25-13.
йула — яламоқ, 35-17.
.-ғыл: 35-17.
йулақ — ит идиши, 11-11.
йулар — жилов, нўхта, 14-5.
йулар сабы — юган тасмасы,
арқони, 14-5.
йулғун — йулғун (дарахт), 8-7.
йулдырым (*туркм.*) I — 1. яшин,
5-10; 2. чақмоқ, 5-11.
йулдырым II — шиша, 5-10; қ.
сырча.
йум — юммоқ (кўз), 38-5.
.-гил: 38-5.
йумруқла — муштламоқ, 34-13.
.-ғыл: 34-13.
йумруқлаш — муштлашмоқ,
43-15.
.-қыл: 43-15.
йумурда (*туркм.*) — тухум, 10-
16; қ. йумуртқа.
йумурлат — тўп.ламоқ, юма-
лоқламоқ, 43-12.
.-гил: 43-12.
йумуртқа — тухум, 10-15; қ.
йумурда.
йумшақ — юмшоқ, бўш, ғовак,
28-1.
26-18, 28-1; қ. савық.
йумшан — юмшоқ бўлмоқ, 43-
13.
.-ғыл: 43-13.
йумшут — юмшатмоқ, 43-13.
.-қил: 43-13.
йун — ювинмоқ, 37-2.
.-гил: 37-2.

йундур — қусмоқ, 38-20.
.-ғыл: 38-20.
йунчуқ — жунжикмоқ, эт
увишмоқ (?), 38-18.
.-қыл: 38-18.
йунчуқмақ — эт увишиши (ка-
сал) (?), 33-3.
йупқа этмәк — юпқа, 16-2.
йупқа чүз — атласнинг бир ту-
ри, 19-7.
йурмақ — мушт, 20-13.
йурт — юрт, манзил, 5-20.
йут — ютмоқ, 35-6.
.-қил: 35-6.
йүгүр — югурмоқ, 35-9.
.-гил: 35-9.
йүжә I — I. орқа; 2. ёрдам,
25-17.
йүжә II — баланд, юксак, чўқ-
қи, 21-1.
йүз I — юз, башара, 20-8.
йүз II — юз (сон), 22-18.
йүз — сузмоқ (сувда), 35-18.
.-гил: 35-18, 42-10.
йүзлик — кийимнинг усти, ав-
раси, 19-10.
йүзүк — узук, 17-20.
йүзүм — узум, 7-20.
йүк I — юк, оғирлик, 6-16.
йүк II — пат, 10-14.
йүкләт — юкламоқ, ортмоқ, 39-
14.
.-гил: 39-14.
йүклү — юкли, ҳомплатор,
25-2.
йүксәт — юксак, баланд, 25-17.
йүксәт — юксатмоқ, баланд-
латмоқ, 42-10.
.-гил: 42-10.
йүкүнчи — халифа, ўринбосар,
23-5.
йүлғари — илғари, олдин, 26-
19.
йүли — соч олмоқ, мўйни қир-
моқ, 36-20.
.-гил: 36-20.
йүнә — терлик (эгар остига со-
линадиган намат), 14-3.
йүнчүк — болдир боши, 21-7.
йүң — юнг, 15-4.
йүрәк — юрак, 21-15.
йүрән — ўрганмоқ, 39-1.
.-гил: 39-1; қ. өгрән.

йүри — юрмоқ, 35-9.

.-гил: 35-9.

кагаз — енгил, осон, 25-11.

кағыт (*форсча*) — қоғоз, варақ, 23-9; қ. кагад.

кагад (*форсча*) — қоғоз, варақ 23-9; қ. кағыт.

калид (*форсча*) — калит, 6-6; қ. калит.

кан (*форсча*) — кон, 31-12.

кәбәш — дүппи, қалпоқ, 18-14.

кәз — кезмоқ, сайр қилмоқ, 40-6.

.-гил: 40-5.

кәй — яхши, 25-10.

кәй — киймоқ, 33-19.

.-гил: 33-19.

кәйик — вақший, ёввойи (хайвон), 11-2.

кәйчә — кеча, 28-19.

кәл — келмоқ, 51-11.

.-ди: 51-11, 51-21; -гәй: 56-

1; -гән: 28-8, 28-10, 28-20;

.-дәчи: 28-8, 28-10, 28-13.

кәләз — варил, калтакесак, 11-19.

кәләчи ет — айтнб бермоқ, ҳикоя қилмоқ, 39-17.

кәли — кели, үгир, 17-12.

кәлин — келли, 32-3.

кәлит (*форсча*) — калит, 6-6; қ. калид.

кәлтә — калтакесак, сусмор, 11-19.

кәлтүр — келтирмоқ, 39-10.

.-гил: 39-10, 44-6.

кәмәлдүрүк — кўкрак камарн, 14-2.

кәми — кема, 7-6.

кәмичи — кемачи, 24-5.

кәмиш — ташламоқ, тушириб қолдирмоқ, 34-10.

.-гил: 34-10.

кәмүр — кўмир, 23-20.

кәнә (*туркм.*) — кана, 12-3.

кәнгәр — кандир (ўсимлик), 9-5.

кәнт — қишлоқ, 6-14.

кәр — кермоқ; 34-16.

.-гил: 34-16.

йүрит — юргизмоқ, 43-20.

.-гил: 43-20.

йүрүмчәк — пишлоқ, 16-13.

К

кәрәб (*румча*) — кема, 7-6.

кәрәйағ — ёғ, қаймоқ, 16-17.

кәрә қой — кериб қўймоқ, 34-16.

кәрәш — ёйга тортилган ип, 13-16.

кәрван сарай (*форсча*) — карвон сарой, 6-2.

кәрмән — шаҳар, 6-13.

кәрпик — килрик, 20-3.

кәртмә — нок, 7-15.

кәрүм — вақт, замон, 28-6.

кәршән — упа-элик, 18-5.

кәс — кесмоқ, 35-14.

.-гил: 35-14.

кәсәк — парча, бўлак; ~ эт — парча гўшт, 15-17.

кәтүр — бирор нарсани келказмоқ, ўрнидан олиб ташламоқ, 40-14.

.-гил: 40-14, 44-5.

кәч- I — 1. кечмоқ, кечиб ўтмоқ (сувдан), 37-19; 2. ўтмоқ (вақт); ~ гән ай — ўтган ой, 28-9.

кәч- II — кечикмоқ, сусллик қилмоқ, 38-4.

.-гил: 38-4; қ. кич.

кәчә (*туркм.*) — кийиз, намаг, 17-4.

кәчи — кечув, кечик (дарёнинг саёз жойи), 6-20; қ. кәчүт.

кәчүт (*туркм.*) — кечув, кечик (дарёнинг саёз жойи), 6-20; қ. кәчи.

кәшнә — кишнамоқ, 12-20.

.-ди: 12-20; -әр: 12-21.

кәшүр (*туркм.*) — сабзи, 8-15.

кәҳәл (*туркм.*) — дангаса, 26-10.

кизлә — беркитмоқ, 39-20.

.-гил: 39-20.

кизлән — беркитмоқ, 34-17.

.-гил: 34-17.

кизсиз — кўзсиз, кўр, 26-9.

кийиз — кийиз, намаг, 17-4.

килим (*туркм.*) — чакмон, 17-3.

ким — ким (сүроқ олмоши), 51-9.
51-9, 51-10, 51-11, 51-12.
киндир — каноп, 19-9.
киң — кенг, 27-15.
кир — кир, ифлос, 27-18.
кир- — кирмоқ, 33-15.
27-18; -гил: 33-15, 39-8.
кирэн — сучук; ~ су — сучук сув, 7-3.
кирэнч — охак, 24-14.
кирки — теша, 23-15.
кирти — ҳақиқат, тўғри, 27-4.
кирти ит- — тўғри сўзламоқ, 36-5.
-қыл: 36-5.
кирти эңлик — упа-элик, 18-4.
кирү — орқа, кет, 26-19.
кирфиқ (*матнда кирфиқ*) — қовоқ, кўз қовоғи, 20-3.
киршэк сөйлә- (*туркм.*) — тўғри сўзламоқ, 36-6.
-гил: 36-6.
кит — кет, 21-5.
кит- — кетмоқ, 40-12.
-гил: 40-12.
кич — кичкина, ёш: ~ оғлан — ёш бола, гўдак, 24-21.
кич- — кечикмоқ, сустлик қилмоқ, 37-20.
-гил: 37-20; қ. кәч-.
кичи — эчки, 15-8.
кишән — кишан, 14-6.
киши — киши, эр, 19-16.
көб — кўп, 25-13.
көбә — совут, зирҳли кийим, 13-16.
көбәк (*туркм.*) I — киндик, 21-3.
көбәк II — кўппак; ~ ит — кўппак ит (қўриқчи ит?). 11-9.
көбри — кўприк, 6-9.
көвүз — гилам, 16-21.
көз I — кўз, 20-3.
көз II — булоқ, 6-19.
көз көк — кўм-кўк, 31-7.
көзлә- — кўрмоқ, қарамоқ, 35-4.
-гил: 35-4, 36-18.
көзлү — кўзи очиқ, зийрак, 26-8.
көзүгү — кўзгу, ойна, 18-6.

көк I — 1. кўк (ранг); 2. жинс; 3. асл; 4. тиниқ сув, 5-2.
5-2, 31-3.
көк II — осмон, 5-2.
5-2; -дә: 51-16.
көкән — олхўри, 7-16.
көкрәк — чириган суяк, хок, 21-20.
көкрәмәк — момақалдироқ, 5-12.
көкүрдәш — ака-ука, 32-7.
көл — булоқ, кўл, 6-19.
көләк — кўланка, соя, 7-14; қ. көләк.
көләкә (*туркм.*) — кўланка, соя 7-14; қ. көләк.
көм- — кўммоқ, дафн қилмоқ, 33-19.
-гил: 33-19.
көнәй су — симоб, 31-14.
көнән — латча, 11-14.
көнжәк — иштон, 18-12.
көнләк — кўйлак, 18-12.
көнүл — кўнгил, 21-15.
көр- — кўрмоқ, 33-14.
-гил: 33-14.
көрк — кўрк, ҳусн, жамол, 19-12.
көрт- — 1. судрамоқ; 2. кертмоқ, 34-9.
-гил: 34-9, 39-12.
көрүн- — кўринмоқ, 43-17.
-гил: 43-17.
көрүнчүк — чўнтак, 19-1.
көсә — кўса, 25-19.
көтүр- — кўгармоқ, 36-7.
-гил: 36-7, 41-7, 52-18.
көч- — 1. кечмоқ, кечиб ўтмоқ сувдан), 33-17; 2. кўчмоқ, кўчиб кетмоқ, 37-19.
-гил: 33-17, 37-19.
көшәк — сутдан ажратилган бўталоқ, 14-14.
күб (*туркм.*) — хум, кув, 17-5.
күбә — зирак, нсирға, 18-1.
күвәрчин — каптар, 10-6.
күвүк — сомон, поя, 9-14.
күй (*туркм.*) — қишлоқ, 6-14; қ. кәнт.
күй- — тўхтаб турмоқ, секинлашмоқ, 38-19.
-гил: 38-19.
күйә — куя, 11-20.
күйәгү — куёв, 32-4.

күйәгү оты (туркм.) — каклик
ўти, заъгар, 9-5.
күйүндир — куйдирмоқ, 35-4.
.-гил: 35-4.
кул — кул, 17-17.
кул — кулмоқ, 36-10.
.-гил: 36-10.
күлүк (туркм.) — эшак пода-
си, 12-16.
күмиш — кумуш, 31-12.
күмишчи — кумуш қуювчи,
24-5.
күн I — кун, кундуз, 5-3.
күн II — күёш, кун, 28-10.
күнэлән — ажабланмоқ, қай-
ратда қолмоқ, 37-15.
.-гил: 37-15.
күнәс (туркм.) — нур, ёруғлик,
5-4; қ. қуйаш.
күндик — киндик, 21-2.

Қ

қаб — тортмоқ, тортиб олмоқ,
35-19.
.-қыл: 35-19.
қаб сақаллу — серсоқол, со-
қоли кўп, 25-20.
қабак — қовоқ, 8-11.
қабарчуқ — ўйинчоқ, 18-7.
қабарчуқлу баға — тошбақа,
7-5.
қабтан — чопон, 18-12.
қабу — эшик, 6-5.
қабучы — дарвозабон, 24-4.
қав — қов, пилк, 17-17.
қавақ (туркм.) — терак, 8-6.
қавун (туркм.) — қовун, 8-11.
қавур — қовурмоқ (гўшт), 43-
8.
.-ғыл: 43-8.
қавурма — коворма, 15-18.
қавуш — раида, дурадгорлик
дастгоҳи, 23-17.
қаз — қоз, 10-6.
қаз — қазимок, ковламоқ, 37-
17.
.-ғил: 37-17.
қазак — оиласиз, бўйдоқ, 25-5.
қазан — мис қозон, 17-9; қ.
қазған.
қазан — эришмоқ, қозонмоқ,
38-16.
.-ғыл: 38-16.

күндүз — кундуз, 28-19.
.-гил: 42-15.
күрәк I — курак, дон элайди-
ган асбоб, 9-13.
күрәк II — эшак, 7-7.
күрәш — курашмоқ, 41-13.
.-гил: 41-13.
күрк — пўстин, 19-12.
күрпүч — кирлич, ғишт, 24-13.
күс — ғазабланмоқ, 35-14.
.-гил: 35-14.
күсә — истамоқ, хоҳламоқ, 37-
20.
.-гил: 37-20.
күчкән — бургут, 9-20.
күчлү — кучли, 26-7.
күчсиз — кучсиз, заиф, қувват-
сиз, 26-8.
күчүк — кучук боласи, 11-10.

қазанч әйлә — эришмоқ, қо-
зонмоқ, 38-16.
.-гил: 38-16.
қазған — мис қозон, 17-9; қ.
қазан.
қайа — қоя, 5-18.
қайғы тут — қайғуланмоқ, аза
тутмоқ, 35-13.
қайын — қайин, дарахт, 8-8.
қайыр — шагал, майда тош, 5-
17.
қайыт — қайтмоқ, 34-17.
.-қыл: 34-17, 42-6.
қайтур — қайтармоқ, 34-18.
.-ғыл: 34-18.
қақ — 1. қоқмоқ, тақиллатмоқ
(эшик); 2. гаров ўйнаган-
да қўл бермоқ, 40-4.
.-қыл: 40-4.
қақла — тилишламоқ (гўшт),
41-8.
.-ғыл: 41-8.
қал — қолмоқ, орқада қол-
моқ, 38-6.
.-ғыл: 38-6.
қалә — қалъа, 51-17.
.-да: 51-17; -дан: 51-13.
қалы (туркм.) — гилам, 16-21.
қалын I — қалин, йўгон, 27-19.
қалын II — келинга бериладн-
ган маҳр, 27-19.

- қалқан — қалқон, 13-15.
қамчы — қамчи, 14-6.
қамқақ — қамғақ (үсімлик), 9-2; ~ башлу — енгил, ақ-ли кам одам, 9-3.
қан — қон, 21-18.
қан алчы — қон олувчи, 23-10.
қанала — хина қүймоқ, 39-15.
.-ғыл: 39-15.
қанат — қанот, 9-19, 10-14.
қандала — тахта кана, 12-1.
қанчық — қанжиқ, 11-10.
қаңлы — арава, 9-14.
қап — қоп, идиш, 17-6.
қап қара — қоп-қора, 31-6.
қаплан — қоплон, 11-2.
қар — қор, 5-9.
қара — қора, 13-6.
.13-6, 31-2, 50-15.
қара йағыз — қора мағиз, жи-гарранг, 31-10.
қарабаш — жорня, чўри, 32-17;
қ. қараваш.
қараваш — жорня, чўри, 32-17;
қ. қарабаш.
қара қурут — қора құрт, 16-17.
қарақуш — қора қуш, 10-1.
қарағу — қоронғи, зулмат, 26-17.
қарбыз — тарвуз, 8-12.
қарға — қарга, 10-8.
қары I — қарич (ўлчов бирли-ги), 23-13.
қары II — былак, 20-12.
қары III — қарня, кекса, 20-12.
қарын — 1. қорин, 21-1; 2. меь-да, ошқозоп, 21-17.
.21-1, 21-17, 51-2.
қарындаш — ака-ука, биродар, 32-1.
.32-1, 50-3; -лар; 32-5.
қарынча (туркм.) — қумурсқа, чумолн, 11-20.
қарыш I — қарич (ўлчов бир-лиги), 20-18.
қарыш II — қарғиш, дуон бад, 20-18.
қарлагач — қалдирғоч, 10-10.
қаргал (туркм.) — бургут, 9-20.
қасырқа — қуюн, довул, 5-14.
қат — олд, ён, 54-7.
.-умда: 54-9, -унда: 54-8;
-умузда: 54-9; -унда: 54-8,
54-10.
қатаған — сачратқи, 8-14.
қатарға — эшкакли катта кема,
7-8.
қаты — қаттиқ, 28-1.
қатыр — хачыр, 12-10.
қатун — хоним, беска, 32-16.
қач — қанча, нечта, 55-12.
қач — қочмоқ, 34-17.
.-қыл: 34-17.
қачан — қачон, қайси (вақт),
55-20.
.55-20, 55-21, 56-1, 56-2.
қаш I — қош, 20-2.
қаш II — тоғ чўққиси, 18-1.
қаш III — узук кўзи, 18-1.
қашағу — қашлагич, 14-7.
қашы — қашимоқ; қашиламоқ
(отни), 36-16.
.-ғыл: 36-16, 39-13.
қашын — сиймоқ, 12-21.
.-ды: 12-21; -ур: 13-1; -сун:
13-2.
қашуқ — қошиқ, 17-11.
қығ (туркм.) — қийиғ, 15-5.
қыз I — қиз, 32-3.
қыз II — 1. қиммат, баҳоси-
юқори, қадрли, 27-2; 2. қим-
матбаҳо нарса, 24-21.
қыз қарындаш — опа-сингил,
хамшира, 32-1.
қыз оглан — ёш, эр кўрмаган
қиз, 25-1.
қыздыр — қиздирмоқ (темирни
ўт билан), 38-8.
.-ғыл: 38-8.
қызыл — қизил, 31-2.
қызлық — қимматбаҳо, қиммат-
чилик, 27-3.
қыл — қилмоқ, 41-11.
.-ғыл: 41-1.
қылық — хулқ, 19-16.
қылуқруқ — като (қуш), 10-9.
қылыч — қилч, 13-14.
қын — қин, гилоф, 13-14.
қына — қийпамоқ, жиноят
қилмоқ, 39-10.
.-ғыл: 39-10.
қып қызыл — қип-қизил, 31-6.
қыпты — қайчи, 23-1.
қыр — фалак, 5-3.
қыр- I — қирмоқ, қириб таш-
ламоқ, 38-3.

.-ғыл: 38-3.
 қыр- II — ей тортмоқ, ей от-
 моқ, 37-21.
 .-ғыл: 37-21.
 қырақ I — ғұра, хом узум, 8-1.
 қырақ (*лаҳжа*) II — аччиқ, 27-
 10.
 қырғыл — ұрта ёш, балоғатга
 етган, 24-19.
 қырығ — кўз қорачиғи, 20-4.
 қырқ — қирқ, 22-11.
 қырқ — қирқмоқ (юнг), 39-9.
 .-қыл: 39-9.
 қырнақ — жорня, чўри, 32-17.
 қыртыш — пўчоқ, 8-13.
 қыса — қисқа, 25-15; қ. қысқа.
 қысыр — қисир; ~ қысрақ —
 қисир бия, 12-9.
 қысыртқа — кана, 12-3.
 қысқа — қисқа, 25-15; қ. қыса.
 қысқан — ҳасад қилмоқ, 36-7.
 .-ғыл: 36-7.
 қысқачуқ — қисқачароқ, калта-
 роқ, 25-16.
 қысрақ — бия, 12-7.
 қыч — орқа, кет; ~ аяқла-
 ры — орқа оёқлари, 12-19.
 қоб-¹ — қўнмоқ, турмоқ, 39-5.
 .-қыл: 39-5; -ты: 39-6.
 қобуз — қўбиз, 24-12.
 қобузчы — қўбизчи, 24-12.
 қодуқ — хўтик, 12-15.
 қожа (*форсча*) — 1. қарня,
 чол; 2. хўжа, сайид, 24-18.
 24-18, 32-15, 51-7.
 қожадаш — бир хўжанинг икки
 хизматчиси, 51-7.
 қоз — ёнгоқ, 8-3.
 қозу — қўзи, 15-2.
 қой-¹ — 1. қўймоқ, бўшатмоқ,
 35-5; 2. қўймоқ (наrsa),
 ўрнаштирмоқ, 39-14.
 .-ғыл: 35-5, 39-14, 39-18,
 52-19.
 қойан — қуён, 11-5.
 қойын ана — қайнона, 32-5.
 қойын ата — қайнота, 32-5.
 қойын қарындошлар — қайнота
 билан қайнонанинг болала-
 ри, 32-5.

қойун I — қўйин, қўлтиқ, 14-
 23; қ. қолтуқ.
 қойун II — қўй, 15-1.
 қол I — водий, 5-18.
 қол II — қўлтиқ, 20-11; қ. қол-
 туқ.
 қолтуқ — қўлтиқ, 20-10; қ.
 қойун, қол.
 қон- — қўнмоқ, түшмоқ (уйга),
 37-18.
 .-ғыл: 37-18.
 қонақ — қўноқ, меҳмон, 32-9.
 қонақла- — меҳмон қилмоқ, 41-
 20.
 .-ғыл: 41-20.
 қонғур — қўнғир, 31-10.
 қонланчы қысрақ — бўғоз бия,
 12-8. •
 қоншы — қўшин, 32-12.
 қопар- — ечмоқ, бўшатмоқ, 42-
 19.
 .-ғыл: 42-19.
 қорж — пўлат, 31-15.
 қорған I — қабр, мақбара, 6-
 11.
 қорған II — отхона 6-7, 14-7.
 қорған III — қўрғон, қалта, 6-
 12.
 қорғашун — қўрғошин, 31-13;
 қ. қоршун.
 қорқ- — қўрқмоқ, 39-19.
 .-қыл: 39-19.
 қорт — мункиллаган чол, 24-
 19.
 қорула- — қўриқламоқ, ҳимоя
 қилмоқ, 35-7.
 .-ғыл: 35-7.
 қорут- — қўрқитмоқ, 39-19.
 .-қыл: 39-19.
 қоршун (*туркм.*) — қўрғошин,
 31-14; қ. қорғашун.
 қотыр- — қуймоқ, сузмоқ, бў-
 шатмоқ, 34-5.
 .-ғыл: 34-5.
 қотурған — қўтир, қичима (ка-
 сал), 33-5.
 қоч (*туркм.*) — қўчқор, 15-1;
 қ. қочқар.
 қочқар — қўчқор, 14-23; қ. қоч.
 қошақ — белбоғ, 19-3.

¹ Бирон бўғиннинг ўрнидан қўзғалиши; бирор нарсанинг пай-
 до бўлиши, вужудга келиши ва одамнинг қўзғалиши, ўрнидан ту-
 риши ҳам шундай.

қуйумчы (туркм.) — заргар, 26-6.
қуйлаш — нур, ёруғлик, 5-3; қ. күнәс.
қуйруғ йағы — қуйруқ ёғи, думба, 15-18.
қул — қул, 32-15.
қула — билағи сарик, сағриси қора чизикли от, 13-7.
қулағ — қулоқ, 20-1.
қулағы узун — узун қулоқ, эшақ, 12-14.
қулағуз — йўл кўрсатувчи, нишона, белги, 25-7; қ. қулакөз.
қулакөз — йўл кўрсатувчи, 40-8; қ. қулағуз.
қулакөзлә — йўл кўрсатмоқ, йўл бошламоқ, 40-7.
.-ғыл: 40-7.
қулан I — ёввойи эшақ, 11-8.
қулан II — қайиш, камар, айыл (отники), 14-2.
қулач — қулоқ, 20-18.
қулғы — сакрамоқ, 44-4.
.-ғыл: 44-4.
қулуи — I. кичик той, 12-10;
2. бир ёшли той, 12-12.
қулунчақ — тойчоқ, 12-10.
қум I — қум, 5-15.
қум II — мавж, 5-15.
қум III — кажава, эгар, 5-15.
қумлақ — I. ўсимлик бошоғи;
2. асалдан ишланган, маст қиладиган пчимлик, 16-8.
қумурсқа — қумурсқа, чумоли, 11-19.
қунан — уч ёшли от, 12-12.
қур I — белбоғ, 19-3.

қур (лаҳжа) II — зиён, ютқи-зиқ, 28-2.
қурбаға — қурбақа, 7-5.
қурма (форсча) — хурмо, 8-2.
қурсақ — қурсоқ, жиғилдон, 10-15.
қурт I (туркм.) — бўри, 11-3.
қурт II — қурт (қашарот), 12-3.
қуру I — I. қуруқ, қирғоқ;
2. қуруқлик, 6-1.
қуру II — иситма (касал), 27-1.
қурут — қурт (қатикдан қиллинган), сузма, 16-14.
қусқан — қуйишқон, 14-2.
қут — аралаштирмоқ, 38-3.
.-қыл: 38-2.
қутлу — қутли, муборак, 27-3.
қутлула — муборакбод қилмоқ, 38-13.
.-ғыл: 38-13.
қутсыз — қутсенз, толесиз, машғум, 27-4.
қутул — қутулмоқ, нажот топмоқ, 38-9.
.-ғыл: 38-9.
қутурмақ — қутуриш (касал), 33-4.
қуч — қучмоқ, 42-11.
.-қыл: 42-11.
қучуқ — кўкс, қучоқ, 42-12; қ. қушақ.
қуш — қуш, 9-19.
қуш — қусмоқ, 38-20.
.-қыл: 38-20.
қушақ — кўкс, қучоқ, 21-6; қ. қучуқ.
қушлуқ — саҳар вақти, эрта тонг, 28-14.

Л

лачын — лочин, 10-3.

М

майақ — қийиғ, мол қийиғи, 15-5.
маллу — молли, дунёли, 52-1.
малсыз — молсиз, дунёсиз, 52-4.
мамық — пахта, 19-9.

манас — чорак, тўртдан бир, 23-1.
маңа — менга, 52-15.
мачы — мушук, 11-11.
мән — мен, 50-14.
.-ўм: 52-10, 54-9, 55-5, 57-9.

мәңиз — юз қиёғаси, 19-18.
.19-18, 31-9; қ. бәңиз.
мәңү қол — манғу қолмоқ,
доим бұлмоқ, 40-3.
мәржимәк (туркм.) — ёсмиқ,
9-17.

мин — минмоқ, 33-17.
.-ғил: 33-17, 52-21.
миң — минг, 22-19.
мойын — шўрва, 15-15.
мунда — бунда, бу ерда, 57-3.

Н

намаз (форсча) — намоз, нбо-
дат, 41-12; ~ қыл — на-
моз ўқиммоқ, 41-11.
нар (туркм.) — анор, 7-19; қ.
анар.
нә — нима, қандай, 56-18.
.-дүр: 56-18, 56-19.
нәмәзин (форсча) — тўқим,
терлик, 14-3.
нәсә — нарса, 56-16.
.56-16; -дүр: 56-18.
нәтә (туркм.) — нечта, қанча,
55-19.

нәчә — нечта, қанча, 55-9.
.50-15, 55-9, 55-10, 55-11.
нәчәйә — қанчага, баҳоси қан-
ча, 55-4.
.55-4, 55-15.
нәчүк — нечук, қандай, 55-17,
55-18.
нышан (форсча) — нишон, бел-
ги, 42-8.
нышанла — нишон қўймоқ (ки-
тоб орасига), белгиламоқ,
42-8.
.-ғил: 42-8.
ноқта — нўхта, 14-5.

О

оғалақ — улоқ, эчки боласи,
15-9.
оғас (лаҳжа) — давот, сиёҳ-
дон, 23-8.
оғлан — ўғил, бола, 24-20; қ.
олан.
.24-20, 32-6.
оғры — ўғри, 25-8.
оғул — ўғил, 32-3.
оғурла — ўғирламоқ, 35-6.
.-ғыл: 35-6.
одун — ўтин, 17-16.
оз — ўзмоқ, олдин ўтмоқ, 35-
10.
.-ғил: 35-10.
ой I — водий, 5-18.
ой II — кулранг (от ранги ҳа-
қида), 13-7.
оймуқ — ангишвона, 23-14.
ойна — ўйнамоқ, 34-14.
.-ғил: 34-14.
оқ — ўқ, ёй, 13-17.
оқы — ўқиммоқ, 33-13.
.-ғыл: 33-13.
оқлағу — ўқлоғи, 17-14.
оқчы — 1. ўқ-ёй отувчи; 2. ўқ-
ёй ясовчи, 24-7.

ол — у (кўрсатиш олмоши),
50-13.
олан — ўғил, бола, 24-20; қ.
оғлан.
олтур — ўғирмоқ, 35-10.
.-ғыл: 35-10.
омуз — ўмиз, кифт боши, 20-
10.
он — ўн, 22-7.
орық (лаҳжа) — excremente,
21-19.
орман — ўрмон, чакалақ, 8-9.
орта — ўрта, марказ, 53-19.
.-ғызда: 53-20; -ларында:
53-20; -мызда: 54-1; -да:
53-19.
орта бармақ — ўрта бармоқ,
20-15.
ортақ — ўртоқ, шерик, 32-11.
.32-11, 41-6.
ортақ бол — ўртоқ бұлмоқ,
дўстлашмоқ, 41-5.
осыр — ўсирмоқ, 36-11.
.-ғыл: 36-11.
от I — 1. ўт, кўкат, 8-18; 2. до-
ри-дармон, 23-10.
от II — ўт, олов, 17-16.

отачы — табиб, 23-10.
отла — даволамоқ, 40-3.
.-гыл: 40-3.

отлақ — ўтлоқ, 8-19.
отуз — ўттиз, 22-10.

Ө

өг — ўй, тушунча, хотира, 21-15.
өгэй — ўгай; ~ оғлан — ўгай ўғил, 32-6.
өгэрчи — эгарчи, 24-2.
өгрэн — ўрганмоқ, 39-1.
.-гил: 39-1; қ. йүрэн.
өгрэт- (туркм.) — ўргатмоқ, таълим бермоқ, 42-7.
.-гил: 42-7; қ. өрэт-.
өгүтлә — ўгитламоқ, насихат қилмоқ, 37-11.
.-гил: 37-11.
өдү — нафс, 19-16.
өдүнч — қарз, 36-19; ~ ал — қарз олмоқ, 36-18.
өзгә — ўзга, бошқа, 54-17.
өздән — аслзода, истеъдодли, 25-7.
өзйүримәк — ич кетиш (касал), 33-3.
өзлик — бошмоқ, ковуш, 19-5.
өйлән — туш вақти, чошгоҳ, 28-15.
өйлү — уйланган, уй жойли, оилали, 25-4.
өк — тўрт ёшли қўй 15-3.,
өкә (туркм.) — тўрт ёшдан юқори қўйлар, 15-4.
өкәч — уч ёшли қўй, 15-3.
өкин — оғиз, 20-4.
өксүр- (туркм.) — йўталмоқ, 36-9.
.-гил: 36-9; қ. өтүр-.
өксүрмәк (туркм.) — йўтал, 33-2; қ. өтүрмәк.
өксүс — етим, 32-7.
өкүз — ҳўкиз, 14-18.
өкүр — улфат, яқин дўст, 32-12.
өкүт — дон тортмоқ, ун қилмоқ, 34-2.
.-гил: 34-2.
өкүш — тарбия, 32-18.
өкчә — ўкча, товон, 21-8.
өл — ўлмоқ, 43-19.
.-гил: 43-19.
өлмәк — ўлим, 33-4.

өлдүр — ўлдирмоқ, 33-18.
.-гил: 33-18.
өлү — ўлик, 26-4.
өлүч — ўлчалоқ (узунликни), тортмоқ (тарозида), 43-5.
.-гил: 43-5, 43-10.
өң — ўнг, олд; ~ аяқлари — олд оёқлари, 12-18.
өңү — ўзга, бошқа, 54-17.
өп — ўпмоқ, бўса олмоқ, 38-10.
.-гил: 38-10.
өр- (туркм.) — ўрмоқ (соч), 36-1.
.-гил: 36-1.
өрәт — ўргатмоқ, таълим бермоқ, 42-6.
.-гил: 42-6; қ. өгрәт-.
өрдәк (туркм.) — ўрдак, 10-6.
өрик — қ. сару өрик.
өринлә — тахминламоқ, гумон қилмоқ, 42-3.
.-гил: 42-3.
өртә — ўртамоқ, куйдирмоқ, 35-4.
.-гил: 35-4.
өртән — бекинмоқ, ёппинмоқ, 36-12.
.-гил: 36-12.
өркүч — ўркач, 14-15.
өрү тур- — ўриндан турмоқ, 43-5.
өрүк (лаҳжа) — ёлғон, 27-5; қ. өтрүк.
өрүн/үрүн — сут. қатик, айрон, 16-12.
өрүт — беркиртмоқ, 36-12.
.-гил: 36-12.
өт — ўт, сафро, 21-18.
өт — ўтмоқ (вақт), 42-20.
.-гил: 42-20.
өтрүк — ёлғон, 27-4; ~ сөйлә — ёлғон сўзламоқ, 36-4; қ. өрүк.
өтүк — қисса, 23-7.
өтүр — йўталмоқ, 36-9.
.-гил: 36-9.
өтүргү — ўроқ, 23-16; қ. ай.

өтүрмәк — йүтал, 33-2; қ. өк-
сүрмәк.

пажнақ (*туркм.*) — божа, 32-8.
пайғамбар (*форсча*) — пайғам-
бар, элчи, 3-15.
3-15, 55-2.

сабан — омож, 9-9.
саваш — савалашмоқ, уриш-
моқ, 41-19.
.-қыл: 41-19.

савық (*туркм.*) — юмшоқ, бұш,
говак, 28-2.

савсар — сувсар, 11-14.

савуқ — совуқ, 5-10.
5-10, 27-12.

савул — йүлдан четга ўтмоқ,
39-17.

.-ғыл: 39-17.

савут — созитмоқ (суб ва
б. н.), 38-15.

.-қыл: 38-15.

сағ — 1. соғ, саломат; 2. тұғ-
ри, 26-7.

сағақ — бақбақа, 20-7.

сағызған — зағызған, 10-19.

сағым — сароб, 6-1.

сағын — буғи, 11-7.

сағын — сиғинмоқ, паноқ ис-
тамоқ, 37-8.

.-ғыл: 37-8; қ. сығын-.

сағыр — умуман қорамол, 14-
18.

сағыр кәйик — ёввойи сигир
(қүтос?), 11-7.

сағыш — ҳисоблаш, 22-2.

сағышла — ҳисобламоқ, 33-14.

.-ғыл: 33-14, 39-16.

сағлық — соғим (эчки ёки қўй),
15-11; қ. самғалы.

сағры — сағри (от ва бошқа
ҳайвонларнинг сағри), 12-
18.

саз — тұқай, ботқоқ, 8-19.

сазған — аждаҳо, 11-17.

сайағ — сариёғ, маска, 16-18.

сақал — соқол, 20-7.

өшлэ — ҳайдамоқ, қуғмоқ
(пашшани), 44-2.

.-гил: 44-2.

П

пәнир (*форсча*) — пишлоқ, 16-
14; қ. бәнир.

пәслэ — писиллатмоқ, 36-11.

.-гил: 36-11.

С

сақаллу — соқолли, 25-18.

25-18, 52-1.

сақалсыз — соқолсиз, бесоқол,
25-18.

25-18, 52-5.

сақыз — сақич, 18-9.

сақын — сиғинмоқ, 34-19.

.-ғыл: 34-19.

сақла — сақламоқ, қўриқла-
моқ, 35-3.

.-ғыл: 35-3.

салам — сомон, 9-14.

салы бэр — озодликка чиқар-
моқ, озод қилмоқ, 34-18.

.-гил: 34-18.

салқум — узум боши, шингили,
8-1.

саман (*туркм.*) — сомон 9-14.

самғалы — соғим (эчки ёки
қўй), 15-10; қ. сағлық.

сана — санамоқ, ҳисобламоқ,
42-5.

.-ғыл: 42-5.

санамақ — саноқ, сон, 22-2.

санду (*туркм.*) — қайчи, 23-12.

санч — санчмоқ, тикмоқ, 33-
18.

.-ғыл: 33-18.

санчыш — санчыш, жанг, 14-9.

саңа — сенга, 52-12.

сап сару — сап-сариқ, 31-6.

сар — 1. тарқатмоқ, 34-15;
2. ўрамоқ (салла), 43-17.

.-ғыл: 34-15, 43-17.

сарай (*форсча*) — сарой, ҳовли,
6-2.

сарб — оғир, қийин, 25-12.

сарбан (*форсча*) — бошбоғ,
салла, 18-11.

сарымсақ — сарымсоқ, 8-16.

сару — сарық, 13-6.
 .13-6, 31-2.
 сару өрик (туркм.) — ўрик, 7-17.
 сарчқа — чигиртка, 10-18.
 сат — сотмоқ, 38-12.
 .-қыл: 38-12.
 сатун ал — сотиб олмоқ, 37-7.
 .-ғыл: 37-7.
 сатчы — сотувчи, 24-1.
 сач I — соч, 19-19.
 сач II — темир това, 17-15.
 сач айағы — темир ўчоқ, 17-15.
 сач — 1. сочмоқ (сув); 2. сепмоқ (дон), 40-13.
 .-қыл: 19-9, 40-13.
 сәбүргә — супурги, 17-6.
 сәв — севмоқ, 34-8.
 .-гил: 34-8, 39-16.
 сәвгү — севгил, маҳбуб, 39-16.
 сәвин — севинмоқ, 35-13.
 .-гил: 35-13.
 сәгәрлә — 1. қистамоқ, тезлатмоқ, 39-12; 2. боғламоқ, 43-14.
 .-гил: 39-12, 43-14.
 сәйүндир — сүндирмоқ, ўчирмоқ, 34-8.
 .-гил: 34-8.
 сәкиз — саккиз, 22-6.
 сәкләбә — лавлагн, 8-13.
 сәкрәт — ҳайдамоқ (от ва б. н.), 33-18.
 .-гил: 33-18.
 сәксән — саксон, 22-15.
 сәкү — супача (тошдан ишланган), 6-6.
 сәкүл — оёқлари оқ от, 13-10.
 сәлүк — зулук, 7-6.
 сәмиз — семиз, 27-18.
 сәмүк — мишиғ, 21-13.
 сән — сен, 50-12.
 .50-12; -иң: 52-8, 54-5, 54-8, 55-2; -дән: 54-14.
 сәнди күкүстәм — сени ранжитдим (?), 18-16.
 сәнит — хамир ёядиган тахта, 17-13.
 сәрчә (туркм.) — чумчуқ, 10-7.
 сиз — сиз, 50-13.
 -гә: 52-8; -ин: 52-9, 54-4;

-дән: 54-14; -үң: 55-3.
 си — сиймоқ, 38-11.
 .-гил: 38-11.
 сидик — сийдик, 21-20.
 с... — репис, 21-3.
 с... — с..., 34-9.
 .21-3; -кил: 34-9, 44-2.
 сил — силамоқ, артмоқ, 33-13.
 .-гил: 33-13.
 силик — силкитмоқ, 36-3.
 .-кил: 36-3.
 симкүр — бурун қоқмоқ, 36-9.
 .-гил: 36-9.
 син I — қабр, мазор, 6-11.
 син II — бут, санам, 6-11.
 синир — асаб, пай, 21-18.
 сиркә — сирка (бит уруғи), 12-3.
 сис — куюқ туман (от ранги ҳақида), 13-8.
 сы — саёз, 7-1; қ. сық.
 сыбызғу — сивизға, 24-11.
 сыбызғучы — сивизғачи, сивизға чалувчи, 24-11.
 сығақ (туркм.) — пашша, 10-12.
 сыгин — сивизғачи, илтижо қилмоқ, 43-16; қ. сағын.
 .-ғыл: 43-16.
 сығырчуқ — чуғурчуқ, 10-10.
 сық (туркм.) — саёз, 7-2; қ. сы.
 сыққур — сиқмоқ, ситмоқ (кўз-ни ёки баданга чиққан шишни), 42-21.
 .-гил: 42-21.
 сынуқ — синиқ, 27-2.
 сыпа — бир ёшли ҳўтик, 12-16.
 сыртлан — сиртлон, 11-3.
 сырча (туркм.) — шиша, 5-12; қ. йулдырым.
 сывч — сичмоқ, 36-12.
 .-қыл: 36-12.
 сычан (туркм.) — сичқон, 11-12; қ. сычқан.
 сычқан — сичқон, 11-12; қ. сычан.
 соған — пнёз, 8-15.
 соғыр савсар² — кўр сувсар (?), 11-15.

² Арабчаси *النمس* — ихневмон, мангушта.

соґра — сўнгра, кейин, 26-20.
сой — терисини шилмоқ, 34-5.
.-ғыл: 34-5.
соқ бармақ — кўрсаткич бар-
моқ, 20-15.
соқалық — тама, очкўзлик, 33-
7.
сонқур — шунқор, 10-3.
сор- I — сўрамоқ, 34-11.
.-ғыл: 34-11.
сор- II — эммоқ, сўрмоқ, 43-21.
.-ғыл: 43-21.
сөзлә — сўзламоқ, 38-17.
.-ғил: 38-17.
сөйлә — сўйламоқ; қ. киршәк,
йалан, өгрүк.
сөк- I — сўкмоқ, ҳақорат қил-
моқ, 34-14.
.-кил: 34-14, 40-18.
сөк- II — сўкмоқ (кийим), 35-
2.
.-кил: 35-2.
сөкәл — бемор, касал, 26-6; қ.
сөкән.
сөкәлик — беморлик, касаллик,
32-20.
сөкәлмиш әт — тилишланган
гўшт, 15-17.
сөкән — бемор, касал, 33-1; қ.
сөкәл.
сөклүнчи — кабоб қилиб пи-
ширилган гўшт, қовурма,
15-17.
су — сув, 6-18.
.-ны: 53-2; қ. ақар, ыллы,
ыссы, кирән, көнәй, таш-
қын.
су сағыры — құтос, 14-20.
суда бат- — сувга ботмоқ, чўк-
моқ, 42-18.

суйақ- — суғормоқ (молни),
37-6.
.-қыл: 37-6.
суқ- — суқмоқ, киритмоқ, 40-6.
.-қыл: 40-6.
суқум — суқум, бурда (нон),
16-1.
султан — султон, 23-5.
сун- — сунмоқ, чўзмоқ (қўл),
43-20.
.-ғыл: 43-20.
суну бәр- — тутказмоқ, узаг-
моқ, 44-3.
сү — аскар, 14-10.
сүбашы — аскар бошлиғи, 14-
10.
сүз — сузмоқ, сузғичдан ўтказ-
моқ, 41-15.
.-ғил: 41-15.
сүкүт (туркм.) — тол, 8-7.
сүңү — найза, 13-14, 24-8.
сүңүк — суяк, 21-19.
сүңүчи — найзадор, найзабоз,
24-8.
сүпүр- — сүпүрмоқ, 37-1.
.-ғил: 37-1.
сүр- — ҳайдамоқ, сургун қил-
моқ, 40-16.
.-ғил: 40-16.
сүрмә — сурма, 18-5.
сүрмәлә- — сурмаламоқ, сур-
ма суртмоқ, 37-4.
.-ғил: 37-4.
сүрмәлик — сурмадон, 18-6.
сүрү — қўй подаси, 15-4.
сүрүк — чарм полос, пўстак,
17-2.
сүт — янги соғилган сүт, 16-2.
сүчү I — сүчүк, ширин, 16-5.
сүчү II — узумдан ишланган
май, 27-9.

Т

табан — оёқ кафти, товон, 21-
8.
табу ит- — хизмат қилмоқ, 37-
8.
габуқ — тўпик, 21-7.
тавшан (туркм.) — қуён, 11-5.
тавшанжыл (туркм.) — бургут,
10-1.
тағ — тоғ, 5-18.
тазы (форсча) — тозий, араб
чопқир оти, 12-6.

тазы ит — този ит (чопқир
ит), 11-9.
тай I — 1. той, 12-9; 2. икки
ёшлн от, 12-12.
тай II — тоға, 31-20; қ. тыға.
тай ажа — хола, 32-1.
тайақ — таёқ, 39-3.
тайан- — таянмоқ, суянмоқ,
39-2.
.-ғил: 39-2.

тайын — саҳар вақти, эрта тонг, 28-13.
тал — тол, 8-7.
талаб ал — танлаб олмоқ, 37-7.
талақ — талоқ (тана аъзоси), 21-17.
там — том; ~ ўсти — том усти, том сатҳи, 6-4.
тамақ — томоқ, ҳалқумнинг тепаси, 20-6.
тамар — томир, 21-18.
таму (*туркм.*) — дўзах, жаҳаннам, 8-21.
тан — маслаҳатлашмоқ, 41-7. -ғыл: 41-7.
тана I — бир ёшли бузоқ, 14-20.
тана II (*форсча*) — инжу, марварид, 31-15.
таңла — таажжубланмоқ, ҳайратланмоқ, тонг қолмоқ, 38-18. -ғыл: 38-19.
тар — тор, 27-15.
тара — тарамоқ (соч), 37-4. -ғыл: 37-4, 41-2.
таразу — тарози, 24-1.
тары — тарик, 9-17.
тарла — дала, ҳайдалган ер, 9-10.
тарма — турп, 8-14.
тармавуч — панжали хаскаш, 9-12.
тарт — 1. тортмоқ, чўзмоқ; 39-9; 2. тортмоқ, жалб қилмоқ, 35-4. -қыл: 35-4, 39-9.
тас айла — йўқ қилмоқ, йўқотмоқ, 41-18. -ғил: 41-18.
тас бол — йўқолмоқ, 41-17. -ғыл: 41-17.
тат — тот, маза, таъм, 27-10. 27-10, 40-10.
тат — тотмоқ, мазасини билмоқ, 40-9. -қыл: 40-9.
татлу — тотли, мазали, сучук, 27-9.
таттур — тоттирмоқ, 40-9. -ғыл: 40-9.
таш — тош, 5-18.

таш — тошмоқ, тошиб кетмоқ; ~ қын су — сел, 7-2.
т... — т..., мойк, 21-4.
тәб — тепмоқ, 34-13. -ғил: 34-13.
тәбә — 1. тепа, баландлик, 6-16; 2. бошнинг олд қисми, 19-19.
тәби — бўрон, довул, 5-12.
тәбрәт — тебратмоқ, 39-15. -ғил: 39-15, 44-7.
тәбриш — ҳаракат, тебраниш, 26-21.
тәвә — туя, 14-13, 14-16.
тәвәлү — туяли, 51-20.
тәвәсиз — туясиз, 52-4.
тәвлүк — кўзсиз, кўр, 26-9.
тәйин — олмахон, 11-14.
тәйирмән — тегирмон, 6-9.
тәкә — така, 15-8.
тәкәчүк — кичкина така, 15-8.
тәкүт — бўшатмоқ, 35-12. -ғил: 35-12.
тәләш — талашмоқ, 40-1. -ғил: 40-1.
тәли — мажнун, жинни, 25-21. 25-21, 33-6.
тәлилик — жиннилик, 33-6.
тәлим (*туркм.*) — кўп, 25-13.
тәлин — чакка, 20-1.
тәмир — темир, 31-13; қ. дәмүр, тәмүр.
тәмир боз — темир рангига мойил, бўз (от), 13-14.
тәмирчи — темирчи, 23-19. 23-19, 50-19.
тәмүр — темир, 23-20; қ. дәмүр, тәмир.
тәмрән — найзанинг учи, 13-15.
тәңиз — денгиз, 6-18.
тәңиз қуйы — денгиз қирғоғи, соҳил, 7-3.
тәңири — тангри, олмоқ, 3-13; ~ үчүн — тангри учун (қасам), 55-1.
тәр — тер, 21-20. -ғил: 42-12.
тәри — тирик, жонли, 26-4.
тәрин — теран, чуқур, 7-1.
тәркин — тезлатмоқ, 42-13.
тәркләт — тезлатмоқ, 42-12. -ғил: 42-12.
тәркү — фйтроқ, 14-3.

- тәрчә — тезлатмоқ, 42-12.
 тәтик — тетик, зыйрак, 26-11.
 тәтир/титир — араб урғочи туяси, 14-13.
 тиб — дарахт илдизи, 7-16.
 тиз — тизза, 21-6.
 тизгән — тизгин, 14-5.
 тизлә — тезлашмоқ, 36-4.
   -гил: 36-4.
 тик — тикмоқ (кийим), 39-20.
   -кил: 39-20.
 тик йүри — тек юрмоқ, жим турмоқ, 38-2.
   -гил: 38-2.
 тик тур — тек турмоқ, жим бұлмоқ, 38-1.
   -гил: 38-1.
 тикә қой — экмөқ (дарахт), 36-7.
 тикән (туркм.) — тикан, 9-1;
   қ. тикәнәк.
 тикәнәк — тиканак, 9-1; қ. тикән.
 тикич — тепки, шпор, 13-19.
 тикчи — тикувчи, 23-11.
 тил — тешмоқ, тешик очмоқ, 37-16.
   -гил: 37-16.
 тилә — тиламоқ, талаб қилмоқ, 34-13.
   -гил: 34-13; -ғыл: 38-9.
 тилән — тиланмоқ, 43-10.
   -гил: 43-10.
 тирил — тирилмоқ, 42-9.
   -гил: 42-9.
 тирсәк (туркм.) — тирсак, 20-11.
 тит — юлмоқ, термоқ (мүйни), 37-1.
   -гил: 37-1.
 титрәмә — титроқли иситма, 33-1.
 тиши — урғочи, 24-16.
   24-16; ~ қойун — урғочи қуй, 15-1; ~ эшәк — урғочи эшак, 12-15; ~ эчки — урғочи эчки, 15-9.
 тыга (лаҳжа) — тоға, 31-20;
   қ. тай.
 тығрақ — ўқимишли, фозил одам, 25-7.
 тық — тиқиб беркитмоқ, 41-2.
   -қыл: 41-2.
 тылақ — тиллиқ, 21-5.
 тын — тинмоқ, тинчимоқ, 34-12.
   -қыл: 34-12; -ғыл: 37-18.
 тынмақ — тиниш, сукунат, роҳат, 27-14.
 тырнақ — тирноқ, 20-16.
   20-16; -лар: 20-17.
 тыш — тиш, 20-6.
   20-6; -лар: 20-6.
 тышла — тишламоқ, 42-9.
   -гил: 42-9.
 тобрақ — тупроқ, 5-15.
 тоған — умуман йиртқиңч ёввойн қуш, 9-20.
 тограм — тўғрам, бурда (нон), 16-10.
 тоғру — тўғри (эгри эмас), 27-6.
 тоғур — туғмоқ, 43-15.
   -ғыл: 43-15.
 той — тувдо (катта чўл қуши), 10-5.
 тоқ — тўқ, 26-5.
 тоқлы — бир ёшли қўзи, 15-2.
 тоқсан — тўқсон, 22-17.
 тоқуз — тўққиз, 22-7.
 тоқурчи — тўқувчи, 24-3.
 толу — тўла, 27-16.
 томру — дўмбира, 24-10.
 тон — 1. пўстин; 2. кийим, 19-2.
 тонғуз — тўнғиз, 11-13.
 торға — тўқилган газлама, тўқилган материаллар, 19-8.
 торлақ — пайтава, 19-5.
 торт — тортмоқ, ўлчамоқ, 40-15.
   -қыл: 40-15.
 тору — тўриқ (от), 13-5.
 торут — тортмоқ, ёймоқ (арқон ва б. н.), 43-23.
   -қыл: 43-23.
 төг — майдаламоқ, ажратмоқ, 34-6.
   -гил: 31-6.
 төгмә — айёр, 25-8.
 төзәк — тезак, 13-1.
 төк — тўкмоқ (сув), 41-10.
   -кил: 41-10.
 төкә — чўри, жория, 32-17.
 төшә — тўшамоқ, ёзмоқ, солмоқ, 34-7.
   -гил: 34-7.
 төшәк — тўшак, 17-1.

туз — туз, 17-17.
тузақ — тузоқ, 10-17.
туйнақ — туёқ, 12-17.
тул — тул; ~ эбчи — тул аёл,
25-1.
тулаз — ҳақир, жирканч, паст,
26-17.
тулу (*туркм.*) — нӯхот, 5-9.
тулум — ўрилган соч, 19-20.
тулун — тўлин; қ. ай тулун.
туман — туман, 5-7.
тумғулық — нилуфар, 8-17.
тумут — тўпламоқ, учрашмоқ,
36-8.
.-қыл: 36-8.
тур I — турмоқ, 43-4.
.-ғыл: 43-4; қ. бақа, өрү,
тик.
тур II — тўхтамоқ, тўхтаб
турмоқ; турын атлар қа-
шынсун — тўхтанг, отлар
сийиб олсин, 13-2.
.-ын: 13-2.
турақ (*туркм.*) — туороқ (таом
номн), 16-18.
турна — турна, 10-5.
турнақлан — нозланмоқ, ўй-
нашмоқ, 39-2.
.-ғыл: 39-2.
тут — тутмоқ, ушлаб турмоқ,
35-5.
.-қыл: 35-5; қ. азбар, қай-
ғы, уруж.

уған (*лаҳжа*) — тангри, оллоқ,
3-14.
уғурт — қултум, хўплам (сув),
38-18.
уғуртла — қултумлаб ичмоқ,
38-17.
.-ғыл: 38-17.
узу — узун, 25-15.
урлуғ — уруг, дон, 9-15.
уруж тут — рўза тутмоқ, 41-
9.
.-қыл: 41-9.
ус — ақл, 19-16.
услу — ақлли, 25-20.

тутқун — тутқун, асир, 32-13;
қ. тутсақ.
тутсақ — тутқун, асир, 32-13;
қ. тутқун.
туту — гаров, 36-20.
туту қой — гаровга қўймоқ,
36-19.
.-ғыл: 36-19.
тутурған — гурунч, шоли, 9-
16.
түгмә — тугма, 19-2.
түзәт — тузатмоқ, тартибга
солмоқ, 41-13.
.-гил: 41-13.
түк — тугмоқ, боғламоқ, 38-
15.
.-кил: 38-15.
түкүр — тупурмоқ, 36-9.
.-гил: 36-9.
түлкү — тулки, 11-4.
түн — тун, кеча, 28-19; ~ буч-
қы — ярим кеча, 28-18;
кәйчә — ўтган кеча, 28-20;
~ күн — кечаги кун, 29-
11.
түтүн — тутун, 40-8.
түтүнлә — тутатмоқ, 40-8.
.-гил: 40-8.
түтүш — баҳслашмоқ, олиш-
моқ, 37-3.
.-гил: 37-3.
түш — тушмоқ, йиқилмоқ, 33-
16.
.-гил: 33-16, 43-4.

У

1

уссыз — ақлсиз, 25-20.
ут — ютмоқ, ғалаба қилмоқ,
38-8.
.-қыл: 38-8.
уч — 1. гаров; 2. бирор нар-
сани истаб буюрғанда ай-
тиладиган сўз, 22-3.
учмақ (*туркм.*) — жаннат, боғ,
8-20.
учуз — арзон, 27-2.
учузлық — арзонлик, 27-3.
учуқ — оғриқ, жафо, 33-1.
учурум — тик қоя, 5-18.

үзэгү — узанги, 14-2.
 үзит — шайгон, 33-7.
 үзрә — уст, 26-20; қ. үстән.
 үйгәнчи — атоқли, донгдор,
 улуг, 26-17.
 үйэз — искабтопар, чивин, 10-
 12.
 үйәнлә — юганламоқ, 36-15.
 .-гил: 36-15.
 үйгә — ұпка, 21-14; қ. үйгән I.
 үйгән (туркм.) I — ұпка, 21-
 14; қ. үйгә.
 үйгән II — юган, 14-4.
 үзүн — узун бұлмоқ, узаймоқ,
 41-21.
 .-гыл: 41-21.
 үйән — уйғонмоқ, 35-16.
 .-гыл: 35-16.
 үйанақ — уйғоқ, бедор, 26-16.
 үйар — уйготмоқ, 35-17.
 .-гыл: 35-17.
 үйы — ухламоқ, ухлаб олмоқ,
 44-1.
 .-гил: 44-1.
 үйыт — ухлатмоқ, 44-1.
 .-қыл: 44-1.
 үйүк (туркм.) — кийик, 11-7.
 үйүқла — ухламоқ, мудрамоқ,
 35-16.
 .-гыл: 35-16.
 ұла — уламоқ, 38-1.
 .-гыл: 38-1.
 ұлағур — нозланмоқ, ұйнаш-
 моқ, 39-2.
 .-гыл: 39-2.
 ұлалдур — улуғламоқ, хурмат
 қилмоқ, 43-11.
 .-гыл: 43-11.
 үлү — улуг, катта; ~ бар-
 мақ — бош бармоқ, 20-14.
 үмсүн — умид қилмоқ, 37-2.
 .-гил: 37-2.
 үн — ун, 22-7.
 үн тарт — дон тортмоқ, ун
 қилмоқ, 34-2.

.-гыл: 34-2.
 унүт — унутмоқ, 35-9.
 .-қыл: 35-9.
 үйүк (туркм.) — тепа, тепалик,
 6-16.
 үкүш — күп, 25-13.
 үкүшсин — күп деб биямоқ,
 37-13.
 .-гил: 37-13.
 үләштүр — улашмоқ, тарқат-
 моқ, 37-12.
 .-гыл: 37-12; -гил: 43-1.
 үлит — хўлламоқ, намламоқ,
 38-11.
 .-кил: 38-11.
 үн — ун (товуш); ҳис-туйғу,
 22-7.
 үнә — унамоқ, итотат қилмоқ,
 42-1.
 .-гил: 42-1.
 үндә — ундамоқ, чақирмоқ,
 44-4.
 .-гил: 44-4.
 үркүт — хуркитмоқ, 39-11.
 .-гил: 39-11.
 үсбүрлә — топширмоқ, 41-1.
 .-гил: 41-1.
 үснәмәк — эснаш, 33-3.
 үст — уст, 53-5.
 .-и: 6-4; -үмдә: 53-7; -үндә:
 53-6; -үмүздә: 53-8; -үнүз-
 дә: 53-6; -үндә: 53-6, 53-7.
 үстән — уст, юқори қисм, 25-
 20.
 үч — уч (сон), 22-3.
 үч — учмоқ, 41-21.
 .-гил: 41-21.
 үчүн — учун, 54-21.
 .54-21, 55-1, 55-2, 55-3, 55-
 4, 55-5.
 үши — увишмоқ, совуқотмоқ,
 36-13.
 .-гил: 36-13.
 үшкү — парма, 23-16.
 үшүк — қамиш қалам, 23-8.

Ф

фириштә (форсча) — фариш-
 та, 3-15.
 .3-15; -ләр: 3-14.
 фулан — фалончи, номаълум

шахс, 55-5.
 .55-5, 55-18; -дан: 51-14.
 фурун — тандир, 6-10.

X

хамри (*туркм.*) — тўқ қизил, 31-3.
хырман (*туркм.*) — хирмон, 9-11.

хорус (*туркм.*) — хўроз, 10-13.
хошддаш — хўжадош, 51-9; қ. қожадаш.
хурма (*форсча*) — хурмо, 8-2.

X

ҳиссар (*арабча*) — қалъа, қўрғон, 6-12.

Ч

чабан (*туркм.*) — жароҳат, чипқон, яра, 33-5.
чавлы — човли, 17-10.
чағай — камбағал, 26-13.
чағал — шақал, чнябўри, 11-4.
чағыр — чақирмоқ, қичқирмоқ 34-13.
.-ғыл: 34-13, 41-10.
чайан — 1. чиён; 2. мингоёқ, 11-18.
чақ- I — чақмоқ, шикоят қилмоқ, 37-10.
.-қыл: 37-10.
чақ- II — ёндирмоқ, ўт чиқармоқ (чақмоқтош ила), 37-10.
.-қыл: 37-10.
чақыр (*мўғулча*) — май, маст қиладиган ичимлик, 16-6.
чақмақ — чақмоқтош, 17-17.
чақырық (*туркм.*) — чиғириқ, чарх, 17-6.
чал — бурул, бўз (от ранги ҳақида), 13-7.
чал — чалмоқ, ўйнамоқ; қ. дүдүк чал.
чалық — тўполончи, ёмон феълли, 25-21.
чалыт — ғайратли, 26-10.
чалыш — уруш, жанг, 14-8.
чалыш — урушмоқ, тортишмоқ, 43-7.
.-гил: 43-7.
чанақ — чаноқ, қаймоқ товоқ, 17-10.
час (*лаҳжа*) — туман, 5-7.
чэблэ — шапалоқламоқ, 43-14.
.-гил: 43-14.
чэгиркэ (*туркм.*) — чигиртка, 10-18.

чэкмэн — чэкмон, 17-3.
чэкүч — чакич, 23-20.
чэмэн — чаманзор, яйлов, 8-19.
чэмэр — сабзи, 8-14.
чэмлэк — сопол қозон, 17-9.
чэмчэ — чўмич, 17-10.
чэпэр (*туркм.*) — чипор (қовоқ ва лаб атрофлари қоғоздек оқ от), 13-9.
чэтэн — қафас, 10-18.
чэтлэйүк — писта, бундуқ, 8-4.
чэтүк — мушук, 11-12.
чэчэк — чечак, гул, 7-12.
чибич — бир ёшли эчки, 15-10.
чикэт — хом гўшт, 15-19.
чимдир — чимчиламоқ, тимда-ламоқ (тирноқ билан), 35-2.
.-гил: 35-2.
чирдэк — данак, 8-16.
чиркин — чиркин, разил, 25-11.
чичэ — чеча, амма, 31-20.
чыбын — пашша, 10-11.
чыбық — чивик, новда, 7-11.
чыбчуқ — чумчуқ, 10-7.
чыгыт — пишлоқ, 16-13.
чыз — ёзмоқ, 45-16.
45-16; -ғыл: 33-12, 40-1;
-ар: 49-14; -арбиз: 50-3;
-арсэн: 49-20; -арсиз: 49-12;
-ғабиз, 48-9; -ғай: 48-4, 48-21;
-ғайлар: 48-21; -ғамэн: 48-14; -ғасэн: 47-19; -ғасиз: 48-20; -дығ: 47-9; -дым: 47-13; -дын: 46-17; -дыңыз: 46-21; -ын: 46-3; -ма: 45-17; -мады: 47-5; -мадығ: 47-

11; -мадым: 47-14; -маз: 49-16; -мазмән: 49-21; -мазсән: 49-11; -майа: 48-5; -майабиз: 48-11; -майасән: 47-21; -маң: 46-5; -маңыз: 45-20; -масын: 46-10; -сын: 46-9.
чық — чиқмоқ, 33-16.
.-қыл: 33-16.
чықанақ — тирсак, 20-11.
чықар — чиқармоқ, ешмоқ (ки-йим), 33-20.
.-ғыл: 33-20.
чын — чин, ҳақиқат, 27-5.
чырақ — чироқ, 18-7.
чырақ айақы — чироқпоя, 18-8.
чырман — шимармоқ (енг), 39-3.

.-гил: 39-3; -ғыл: 41-5.
чычалақ — жимжилоқ, 20-16.
чочқа — чўчқа боласи, 11-13.
чомақ — ёғоч чўқмор, 13-17.
чоқмар I — чўқмор, 13-17.
чоқмар II — бахил, 26-3.
чөблә — таёккламоқ, урмоқ, 35-15.
.-гил: 35-15.
чөмлэк — сопол қозон, 17-9.
чөк — чўкмоқ, тиззаламоқ (туя), 14-16.
.-ди: 14-16; -әр: 14-16.
чөнә — ұтмас, тұмтоқ, 27-7
чүбрәк — лахтак, эски қийқим, 19-8.
чүз — атлас, 19-6; қ. йупқа чүз.
чүрәк — кулча (нон), 15-19.

Ш

шабла — шапалоқ урмоқ, 41-13.
.-ғыл: 41-13.
шагурд (*форсча*) — шогирд, хизматкор, 32-16.
шам ағачы — санобар дарах-ти, 8-8.
шан I — обод, 27-15.
шан II — вақт, соат; бу шан — бу вақт, бу пайт, 28-18.
шәри — аскар, 14-10.
шәх баллут (*форсча*) — каштан (дарахт), 8-5.

шәхәр (*форсча*) — шаҳар, 6-13.
шәш — чечмоқ, ешмоқ, бұшатмоқ, 39-12.
.-гил: 39-12.
шиш — сих (кабоб сихи), 17-16.
шишәк — нкки ёшли қўзи, 15-2.
шорба (*форсча*) — шўрва, 15-15.
шўйнә — чайнамоқ, 35-6.
.-гил: 35-6.

АТОҚЛИ, ГЕОГРАФИК ВА АСТРОНОМИК НОМЛАР

Ағачәри — Оғочери (атоқли от), 30-2.
Айба — Ойба (атоқли от), 29-15.
Айбала — Ойбола (атоқли от), 30-12.
Айбарс — Ойбарс (атоқли от), 29-4.
Айбәк — Ойбек (атоқли от), 52-20.
.-ни: 52-20 (2); қ. Айбик.
Айбик (*лаҳжа*) — Ойбик (атоқли от), 29-17; қ. Айбәк.
Айгинә — Ойгина (атоқли от), 30-18.

Айдәгин (*лаҳжа*) — Ойдегин (атоқли от), 29-18.
Айдәмүр — Ойтемир (атоқли от), 29-12.
Айдоғды — Ойтуғди (атоқли от), 29-10.
Айдоғмуш — Ойтуғмиш (атоқли от), 29-10.
Айсаву — Ойсаву (атоқли от), 30-18.
Айсалы — Ойсоли (атоқли от), 30-18.
Ақбала — Оқбола (атоқли от), 30-12.

- Аққуш** — Оққуш (атоқли от), 29-7.
Ақсонқур — Оқсунқур (атоқли от), 29-6.
Ақтай — Оқтой (атоқли от), 29-18.
Ақчайа — Оқчая (атоқли от), 29-16.
Алақуш — Олақуш (атоқли от), 29-7.
Алтыбарс — Олтибарс (атоқли от), 29-5.
Алтун — Олтин (атоқли от), 30-11.
Алтунташ — Олтинтош (атоқли от), 30-8.
Арыслан — Арслон (атоқли от), 30-4.
Элалды — Элолди (атоқли от), 29-9.
Элбасты — Элбости (атоқли от), 30-5.
Элбәки — Элбеги (атоқли от), 29-8.
Эсэн — Эсон (атоқли от), 30-14.
Эсэнбай — Эсонбой (атоқли от), 30-6.
Эсэндәмүр — Эсонтемир (атоқли от), 29-13.
Байбарс — Бойбарс (атоқли от), 29-3.
Банафша — Бинафша (атоқли от), 30-17.
Бәкташ — Бектош (атоқли от), 30-8.
Бәктәмүр (*лаҳжа*) — Бектемир (атоқли от), 29-13.
Бәкчәри (*лаҳжа*) — Бекчери (атоқли от).
Бозғуш — Бүзғуш (атоқли от), 29-8; қ. Бозқуш.
Бозқуш — Бүзқуш (атоқли от), 29-8; қ. Бозғуш.
Гулбаҳор (*форсча*) — Гулбаҳор (атоқли от), 30-19.
Гулнар — Гулнор (атоқли от), 30-20; қ. Жуллинар.
Гулчичәк — Гулчечак (атоқли от), 30-13.
Гүҳәр — Гуҳар (атоқли от), 30-17.
Жуллинар — Жуллинор (атоқли от), 30-20; қ. Гулнар.
Иаваш — Еввош (атоқли от), 30-13.
Иалман — Ялмон (атоқли от), 30-4.
Июнжү — Инжу (атоқли от), 30-12.
Кәйкәлди — Кайкелди (атоқли от), 29-9.
Кичәвгинә — Кичовгина (атоқли от), 30-13.
Күмиш — Кумиш (атоқли от), 30-11.
Күндөгды — Кунтугди (атоқли от), 29-11.
Күндөгмуш — Кунтуғмиш (атоқли от), 29-12.
Күчбә (*лаҳжа*) — Кучба (атоқли от), 29-15.
Қарақуш — Қорақуш (атоқли от), 29-7.
Қарасонқур — Қорасунқур (атоқли от), 29-6.
Қаратай — Қоратой (атоқли от), 29-18.
Қатыйалу — Қаттиқәли (атоқли от), 30-6.
Қылыч — Қилич (атоқли от), 29-20.
Қулбарс — Қулбарс (атоқли от), 29-4.
Қумәри — Қумери (атоқли от), 29-20.
Қутлуба — Қутлуба (атоқли от), 29-14; қ. Хутлаба.
Қутлубарс — Қутлубарс (атоқли от), 29-3.
Қутлубәк — Қутлубек (атоқли от), 29-17.
Қуштәмүр — Қуштемир (атоқли от), 29-12.
Лачын — Лочин (атоқли от), 29-5.
Мажахан — Можаҳон (атоқли от), 30-14.
Маҳалты — Моҳолти (атоқли от), 30-15.
Миср — Миср (географик ном), 51-18.
 -да: 51-18.
Моғултай — Мўғултой (атоқли от), 29-19.
Мүрвәри — Мурвари (атоқли от), 30-20.

- Навбахар** — Навбахор (атоқли от), 30-19.
Ожари — Ужери (атоқли от), 30-2.
Румари — Румери (атоқли от), 30-1.
Саллар — Саллар (атоқли от), 30-9.
Санжар — Санжар (атоқли от), 29-20.
 .29-20, 52-21; -ны: 52-19.
Сатылмыш — Сотилмиш (атоқли от), 30-4.
Сатмаз — Сотмас (атоқли от), 30-5.
Сонқур — Сунқур (атоқли от), 29-6.
Сонқурча — Сунқурча (атоқли от), 29-16.
Субашы — Субоши (атоқли от), 30-9.
Сүңү — Сунгу (атоқли от), 29-20.
Тайбарс — Тойбарс (атоқли от), 29-3.
Тәмүрташ — Темиртош (атоқли от), 30-7.
Тәмүрхан — Темирхон (атоқли от), 30-7.
Тоған — Тұғон (атоқли от), 29-5.
Тоқтай — Тұқтой (атоқли от), 29-19.
Түнқуш — Тунқуш (атоқли от), 30-6.
Түркәри — Туркери (атоқли от), 30-1.
Үлкәр — Хулкар (астрономия ном), 5-6.
Хутлаба (*лаҳжа*) — Хутлаба (атоқли от), 29-14; қ. Қутлуба.
Шам — Сурня, Шом (география ном), 51-18.
 .-да: 51-18; -дан: 51-14.
Шарқәри — Шарқери (атоқли от), 30-2.

- а равишдош ясовчи аффикс: бақа тур- «кутиб турмоқ», 36-17.
- а-/э- феъл ясовчи аффикс: қына- «қийнамоқ», 39-10; эла- «эламоқ», 34-2.
- а'': 39-10, 41-2, 43-9; -э'': 34-2, 34-7, 34-13, 37-20.
- ар сифатдош ясовчи аффикс: ақар су «оқар сув», 7-3.
- ар-орттирма даража аффикси: чықар- «чуқармоқ, ечмоқ», 33-20; қопар- «ечмоқ, бұшатмоқ», 49-14.
- ар/эр ҳозирги замон III шахс бирлик аффикси: чызар «ёзаяпти», 49-14; тэвэ чөкэр «туя чўкаяпти», 14-16.
-ар: 13-3, 49-14; -эр: 12-21, 14-16.
- арбиз ҳозирги замон I шахс кўплик аффикси: чызар-биз «ёзаяпмиз», 50-3.
- армэн ҳозирги замон I шахс бирлик аффикси чызар-мэн «ёзаялман», 49-20.
- арсэн ҳозирги замон II шахс бирлик аффикси: чызар-сэн «ёзаятсан», 49-9.
- арсиз ҳозирги замон II шахс кўплик аффикси: чызар-сиз «ёзаялсиз», 49-12.
- ачақ кичрайтиш аффикси: азачақ «озгина, жуда оз», 25-14.
- б равишдош ясовчи аффикс: талаб ал- «танлаб олмоқ», 37-8.
- вуч от ясовчи аффикс: тармавуч «хаскаш», 9-12.
- га/-гэ жўналиш келишиги аффикси: анларга «уларга», 52-14, бизгэ «бизга», 52-14; сизгэ «сизга», 52-13.
- гэй келаси замон III шахс бирлик аффикси: кэлгэй «келади», 56-1; қ. -қай.
- гэн сифатдош ясовчи аффикс: кэлгэн ай «келаётган ой», 28-8.
.28-10, 28-20; қ. -кэн.
- гэч от ясовчи аффикс: дэклүгэч «калҳат», 10-8.
- гил/-кил II шахс бирлик буйруқ-истак майли аффикси: мингил «мингин», 33-17, экил «экин», 33-20.
.33-13, 33-14 (2), 33-15 (4), 33-16, 33-17 (3), 33-18 (2), 33-19 (2), 33-20 (3), 34-2 (2), 34-4, 34-5, 34-6 (4), 34-7 (2), 34-8 (2), 34-9 (2), 34-10, 34-11, 34-12, 34-13 (2), 34-14 (3), 34-15 (2), 34-16, 34-17, 34-18, 34-20, 35-2 (2), 35-4 (3), 35-6, 35-9 (2), 35-10, 35-11 (2), 35-12 (3), 35-13 (2), 35-14 (2), 35-15 (2), 35-18, 36-1, 36-3, 36-4 (3), 36-5, 36-6, 36-7, 36-8, 36-9 (4), 36-10, 36-11 (2), 36-12 (2), 36-13 (3), 36-14, 36-15 (2), 36-17, 36-18, 36-20, 37-1 (6), 37-2 (2), 37-3 (3), 37-3 (3), 37-4, 37-9 (2), 37-11, 37-14, 37-16 (2), 37-19 (2), 37-20 (2), 38-2, 38-

- 4 (2), 38-5, 38-7 (2), 38-10, 38-11 (2), 38-12, 38-13, 38-14, 38-15, 38-16, 38-17, 38-18, 38-19, 38-20, 39-1 (2), 39-3 (2), 39-8, 39-10 (2), 39-11, 39-12 (3), 39-14, 39-15, 39-16 (2), 39-17, 39-19, 39-20 (2), 40-1, 40-4, 40-6, 40-7, 40-8, 40-10 (2), 40-12, 40-13, 40-14, 40-16, 40-17, 40-18, 40-19, 41-1 (2), 41-3, 41-7, 41-10, 41-11, 41-13 (2), 41-14, 41-15 (2), 41-16, 41-18 (2), 41-21, 42-1, 42-3, 42-6, 42-7, 42-8, 42-9 (2), 42-10 (2), 42-12 (2), 42-14, 42-15 (2), 42-16 (2), 42-19, 42-21 (3), 43-1, 43-2, 43-4, 43-5, 43-7 (2), 43-8, 43-9, 43-10 (2), 43-12, 43-14 (2), 43-17, 43-18, 43-19, 43-20, 44-1, 44-2 (2), 44-3, 44-4, 44-5, 44-6, 44-7, 44-9, 44-10 (2), 52-18, 52-21, 53-1, 53-2, 56-11, 56-12.
- гү сифатдош ясовчи аффикс: әсрәгү күн «ўтган күн», 28-22.
- ғабиз келаси замон I шахс кўплик аффикси: чызға-биз «ёзамиз», 48-9.
- ғай келаси замон III шахс бирлик аффикси: барғай «борадн», 56-2.
48-4, 48-21, 55-18, 56-2.
- ғайлар келаси замон III шахс кўплик аффикси: чызғайлар «ёзадилар», 48-21.
- ған от ясовчи аффикс (сифатдош отлашган): қотурған «қўтир, қичма (касал)», 33-5.
- ғамән келаси замон I шахс бирлик аффикси: чызға-мән «ёзаман», 48-14.
- ғасән келаси замон III шахс бирлик аффикси: чызға-сән «ёзасан», 47-19.
- ғасиз келаси замон II шахс кўплик аффикси: чызға-сиз «ёзасиз», 48-20.
- ғач от ясовчи аффикс: ағынғач «нарвон», 6-4.
- ғыз II шахс кўплик эгалик аффикси: ортағызда «ўртангызда», 53-20.
- ғыл II шахс бирлик буйруқ-истак майли аффикси: қутулғыл «қутулгнн», 38-9, боғузлағыл «бўғнзлагнн», 34-4.
33-12 (2), 33-13, 33-14, 33-16, 33-18, 33-19, 33-20, 34-2, 34-3, 34-4, 34-5 (2), 34-8, 34-11, 34-12, 34-13 (2), 34-15, 34-16, 34-18, 34-19 (2), 35-3, 35-5, 35-6, 35-7 (2), 35-8 (2), 35-10 (2), 35-16 (2), 35-17 (3), 35-19, 36-1, 36-3, 36-7 (2), 36-10, 36-11, 36-14, 36-14, 36-17 (2), 36-18, 36-19, 37-4, 37-7 (2), 37-8 (2), 37-12, 37-13, 37-14, 37-15 (3), 37-17, 37-18 (2), 37-21 (2), 38-1 (2), 38-2, 38-3, 38-5, 38-6, 38-8, 38-9 (2), 38-13 (2), 38-16, 38-17, 38-19 (2), 38-20, 39-2 (3), 39-4, 39-10, 39-13, 39-14, 39-15, 39-16, 39-17, 39-18 (2), 40-1 (2), 40-2, 40-3, 40-7, 40-9, 40-10, 40-11, 40-12, 40-13, 40-14, 40-17, 41-4, 41-5, 41-6 (2), 41-7 (2), 41-8, 41-9, 41-10, 41-11, 41-13, 41-17, 41-18, 41-20, 41-21, 42-1, 42-5, 42-9, 42-17, 42-19, 43-4, 43-5, 43-8, 43-9, 43-10, 43-11 (2), 43-13, 43-15, 43-16, 43-17, 43-20, 43-21, 43-22, 44-4, 44-8, 52-18, 52-19.
- ғуч от ясовчи аффикс: йөнғуч «пайраха, қиринди», 23-18.
- да/-дә- феъл ясовчи аффикс: алда- «алдамоқ», 42-1, издә- «изламоқ», 43-2, үндә- «ундамоқ, чақирмоқ», 44-4.
- да/-дә- ўрин-пайт келишиги аффикси: базарда «бозорда», 51-17, көкдә «кўкда, осмонда», 51-16.
-да: 51-17 (2), 51-18 (2), 53-10 (3), 53-11 (3), 53-12, 53-19, 53-20 (2), 54-1, 54-8 (2), 54-9 (2), 54-10, 57-3, 57-4;
-дә: 51-16 (2), 51-17, 54-5 (2), 54-6 (3).

- дақ от ясовчи аффикс: башдақ «сұққабош, боласиз, онласиз», 25-5. 18-15, 25-5.
- дан чиқиш келишиги аффикси: базардан «бозордан», 51-13, Шамдан «Шомдан, Суриядан», 51-14. 51-13 (2), 51-14 (2), 53-15, 53-16 (2), 53-17, 53-14 (2), 54-16 (2).
- даш от ясовчи аффикс: ағлудаш «құшчи», 32-12, көкүрдәш «акаука», 32-7. 32-7, 32-12, 51-3, 51-4, 51-5, 51-7, 51-9.
- дәчи сифатдош ясовчи аффикс: кәлдәчи ай «келаётган ойдан кейинги ай, бир ойдан кейингиси», 28-10. 28-8, 28-10, 28-13.
- дик ўтган замон I шахс кўплик аффикси: биздик «биз эдик», 50-15; қ. -дығ.
- ды/-ди ўтган замон III шахс бирлик аффикси: барды «борди», 56-5, кәшнәди «кишнади», 12-20. -ды: 12-21, 13-2, 47-4, 51-12, 52-20, 56-5; -ди 12-20, 50-11, 50-13, 50-14, 50-15, 50-16, 51-11, 55-17, 55-21, 56-5, 56-6; қ. -ты/-ти.
- дығ ўтган замон I шахс кўплик аффикси: чыздығ «ёздик», 47-9; қ. -дик.
- дым/-дим ўтган замон I шахс бирлик аффикси: чыздым «ёздим», 47-13, мән идим «мен эдим», 50-14.
- диң ўтган замон II шахс бирлик аффикси: чыздың «ёздинг», 46-17. 46-17, 46-19.
- дыңыз/-диңиз ўтган замон II шахс кўплик аффикси: чыздыңыз «ёздингиз», 46-21, сиз идиңиз «сиз эдингиз», 50-13.
- дыр/-дир орттирма даража аффикси: қыздыр- «қиздирмоқ», 38-3, йәдир- «едирмоқ», 34-6. -дыр: 34-7, 38-8; -дир: 34-6, 35-2, 34-8, 35-4.
- дуқ от ясовчи аффикс: бурундуқ «бурундуқ, туя юганнинг тасмаси», 14-17.
- дур III шахс бирлик эгалик боғламаси: бу нәдур «бу нима?» 56-19. 51-10, 56-18, 56-19.
- дур/-дүр орттирма даража аффикси: улалдур- «улуғламоқ, ҳурмат қилмоқ», 43-11, өлдүр- «ўлдирмоқ», 33-18. -дур: 38-20, 40-10, 43-11; -дүр: 33-18, 40-10.
- дурук/-дүрүк от ясовчи аффикс: бойындурук «бўйинтуруқ», 9-10, кәмәлдүрүк «кўкрак камари», 14-2.
- жи от ясовчи аффикс: әкинжи «деҳқон», 9-9; қ. -чы/-чи.
- им қаратқич келишиги аффикси: бизим қатумузла «бизнинг олдимизда», 54-9.
- иң қаратқич келишиги аффикси: сәниң қатында «сеннинг олдингда», 54-8.
- ич от ясовчи аффикс: тикич «тепки (шпор)», 13-19.
- ы/-и III шахс бирлик эгалик аффикси: шам ағачи «санобар дарахти», 8-8, там үсти «том усти, том сатҳи», 6-4. -ы: 8-8, 15-18, 18-8, 28-18; -и: 6-4.
- ың II шахс кўплик буйруқ-истак майли аффикси: турың «тўхтаңг», 13-2, чызың «ёзинг», 46-3.
- ың II шахс бирлик эгалик аффикси: алтыңда «остингда», 53-10.
- ыңыз буйруқ-истак майлининг II шахс кўплигы аффикси: чызыңыз «ёзингиз», 45-19.

- ыңыз** II шахс кўплик эгалик аффикси: алтыңызда «остингизда», 58-10.
- ырмән** ҳозирги замон I шахс бирлик аффикси: сизгә айтыр-мән «сизга айтаяпман», 52-13.
.52-12, 52-13 (2), 52-14.
- ырсән** ҳозирги замон II шахс бирлик аффикси: маңа айтыр-сән «менга айтаяпсан», 52-15.
- ырсиз** ҳозирги замон III шахс кўплик аффикси: бизгә айтыр-сиз «бизга айтаяпсиз», 52-16.
- ыш-** биргалик даража аффикси: барыш- «ярашмоқ, келишмоқ», 34-11.
- ыш/-иш** ҳаракат номи ясовчи аффикс: чалыш «уруш, жанг», 14-8, билиш «таниш, билиш», 32-9.
-**ыш:** 14-8, 14-9, 22-1; -**иш:** 26-21, 32-9.
- к** от ясовчи аффикс: күрәк «курак», 7-7, әләк «элак», 7-13, битиш «китоб», 23-7, йүрәк «юрак».
- кән** сифатдош ясовчи аффикс: кәчкән ай «ўтган ой», 28-9; қ. -гән.
- қ** от ясовчи аффикс: бутақ «бутоқ», 7-11, тайақ «таёқ», 39-3.
.6-15 (2), 7-11, 9-11, 39-3.
- қай** келаси замон III шахс бирлик аффикси: айытқай «айтади», 56-7; қ. -гәй.
.56-7, 56-10.
- қыл** II шахс бирлик буйруқ-истак майли аффикси: тутқыл «тутгин, ушлагин», 35-5.
.33-16, 34-3, 34-7, 34-10 (3), 34-11, 34-12, 34-15, 34-17 (2), 34-19, 35-1, 35-4, 35-5 (2), 35-6, 35-9, 35-13, 35-14, 35-18, 35-19, 36-5, 36-8, 36-12, 36-17, 37-5 (2), 37-6, 37-10, 38-3, 38-8, 38-12, 38-15, 38-18, 38-20, 39-5, 39-9 (2), 39-19 (2), 39-20, 40-3, 40-4, 40-5, 40-6, 40-9, 40-13, 40-15, 41-2, 41-9, 41-14, 41-19, 41-20, 42-2, 42-4, 42-6, 42-11 (2), 42-18, 42-20, 43-2, 43-3 (2), 43-13, 43-15, 43-23, 44-1, 44-6.
- қын** от ясовчи аффикс: ташқын «тошқин», 7-2.
- қу** от ясовчи аффикс: бычқу «арра», 23-15.
- қур-** орттирма даража аффикси: сыққур- «сиқмоқ, ситмоқ (яра)», 42-21.
- қуч** от ясовчи аффикс: ачқуч «калит», 6-5, бычқуч «қайчи», 23-12.
- л-** мажхул даража аффикси: тирил- «тирилмоқ», 42-9, әйрил- «айрилмоқ», 42-21.
.38-9, 39-17, 42-9, 42-21.
- ла-/лә-** феъл ясовчи аффикс: уйуқла- «ухламоқ», 35-16, тышла- «тишламоқ», 42-9.
-**ла-:** 33-14, 33-19, 34-13, 34-14, 35-3, 35-6, 35-7, 35-8, 35-15, 35-16, 36-3, 36-10, 37-13, 37-15, 38-13, 38-14, 38-17, 38-19, 39-15, 39-16, 40-3, 40-7, 41-4, 41-20, 42-1, 42-3, 42-8, 42-14, 44-3;
-**лә-:** 34-18, 35-4, 35-12, 35-15, 36-4, 36-15, 36-17, 37-11, 38-17, 39-12, 39-20.
- лар/-ләр** кўплик аффикси: бармақлар «бармоқлар», 20-14, тышләр «тишлар», 20-6, анлар биләләри «улар билан», 54-6.
-**лар:** 12-18, 12-19, 50-13, 50-14, 52-10, 52-14, 53-11, 54-5, 54-8, 54-15, 55-4; -**ләр:** 20-6, 54-6; -**ы:** 12-18, 53-14, 53-17, 58-20; -**и:** 54-6.
- лаш-/ләш-** феъл ясовчи аффикс: йумруқлаш- «муштлашмоқ», 43-15, әсәнләш- «хайрлашмоқ», 42-9.
-**лаш-:** 41-14 (2), 43-15; -**ләш-:** 41-14, 41-15, 44-90.

- лақ от ясовчи аффикс: отлақ «ўтлоқ», 8-19, қумлақ «ичимлик номи», 16-8.
8-19, 16-8.
- лык/-лик от ясовчи аффикс: қызлык «қимматчилик қаҳатчилик», 27-3, ичлик «астар», 19-10.
-лык: 8-17, 15-11, 18-16, 24-12, 27-3, 33-7; -лик: 13-18, 18-2, 18-6, 19-10 (2), 23-14, 32-20.
- лу/-лү сифат ясовчи аффикс: атлу «отли», 51-20, тәвәлү «туяли», 51-20.
-лу: 25-2, 25-4, 25-18, 25-20, 26-14 (2), 26-15, 27-3, 27-9, 51-20, 52-1 (2); -лү: 25-2, 25-4, 26-2, 26-7, 26-9, 51-20 (2).
- луқ/-лук: от ясовчи аффикс: қушуқ «эрта тонг, саҳар вақти», 28-14, тәвлүк «күзсиз, күр», 26-9.
- луғ от ясовчи аффикс: урлуғ «уруғ, дон», 9-15.
- м биринчи шахс аффикси: биләмдә «мен билан», 54-6.
- ма феълнинг бўлишсизлик формаси: чызма «ёзма», 45-17.
- ма/-мә от ясовчи аффикс: қавурма «қовурма, жаркоп», 15-18, сүрмә «сурма», 18-5.
-ма: 15-18; -мә: 18-5, 25-8, 31-1 (2).
-мады ўтган замон III шахс бирлик бўлишсизлик формаси: чызмады «ёзмади», 47-5.
- мадым ўтган замон I шахс бирлик бўлишсизлик формаси: чызмадым «ёзмадим», 47-14.
- мадығ ўтган замон I шахс кўплик бўлишсизлик аффикси: чызмадығ «ёзмадик», 47-11.
- маз ҳозирги замон III шахс бирлик бўлишсизлик формаси: чызмаз «ёзямиз», 49-16.
- мазмән ҳозирги замон I шахс бирлик бўлишсизлик формаси: чызмаз-мән «ёзмаяпман», 49-21.
- мазсән ҳозирги замон II шахс бирлик бўлишсизлик формаси: чызмаз-сән «ёзмаяпсан», 49-11.
- майа келаси замон III шахс бирлик бўлишсизлик формаси: чызмайа «ёзмайди», 48-5.
- майабиз келаси замон I шахс кўплик бўлишсизлик формаси: чызмайа-биз «ёзмаймиз», 48-11.
- майасән келаси замон II шахс бирлик бўлишсизлик формаси: чызмайа-сән «ёзмайсан», 47-21.
- мақ/-мәк ҳаракат номи ясовчи аффикс: чақмақ «чамоқ тош», 17-17, көкрәмәк «момақалдироқ», 5-12.
-мақ: 17-17, 20-13, 22-2, 27-14, 33-3, 33-4; -мәк: 5-12, 27-14, 33-2 (2), 33-3 (2), 33-4.
- маң буйруқ-истак майлининг II шахс кўплик бўлишсизлик формаси: чызмаң «ёзманг», 46-5.
- маңыз буйруқ-истак майлининг II шахс кўплик бўлишсизлик формаси: чызмаңыз «ёзмангиз», 45-20.
- масын буйруқ-истак майли III шахс бўлишсизлик формаси: чызмасын «ёзмасын», 46-10.
- ми сўроқ юкламаси: 50-6.
- миш сифатдош ясовчи аффикс: бишмиш эт «пишган гўшт», 15-16, сөкәлмиш эт «тилимланган гўшт», 15-17.
- мыз I шахс кўплик эгалик аффикси: арамызда «орамизда», 53-14, 53-14, 53-16, 54-1.
- му сўроқ юкламаси: 50-6.
- муқ от ясовчи аффикс: оймуқ «ангишвона», 23-14.

- мүз I шахс кўплик эгалик аффикси: биләмүздә «биз билан», 54-б.
- н равншдош ясовчи аффикс: йарын «эрта, бугундан кейинги кун», 28-12.
- н от ясовчи аффикс: ақын «босқин, ҳужум», 14-9.
- н- ўзлик даража аффикси: исин- «исинмоқ», 36-14.
.12-21, 33-16, 34-17, 34-19, 35-16, 36-7, 36-12, 36-14, 37-2, 37-8, 37-15, 38-2, 38-19, 38-20, 39-1, 39-2, 39-10, 41-5, 41-16, 43-10, 43-13. 43-18.
- ны/-ни тушум келишиги аффикси: ичкил бу суны «бу сувни ичгин», 53-2, йәгил бу этмәкни «бу нонни егин», 53-1.
.-ны: 52-18, 52-19, 52-21, 53-2; -ни: 52-20, 53-1.
- ңыз III шахс кўплик эгалик аффикси: араңызда «орангизда», 53-15, араңыздан «орангиздан», 53-16.
- р ҳозирги замон III шахс бирлик аффикси: ат ығнар «от ағанаяпти», 15-3, ат кәшнәр «от кишнааяпти», 12-21.
- сақ от ясовчи аффикс: бағырсақ «ичак», 21-17.
- си III шахс бирлик эгалик аффикси: аның биләсиндә «унинг билан», 54-5, мунлар биләсиндә «булар билан», 54-5.
.54-4 (2), 57-2.
- сыз/-сиз сифат ясовчи аффикс: атсыз «отсиз», 52-3, тәвәсиз «туясиз», 52-4.
.-сыз: 20-16, 23-10 (2), 23-14, 24-1, 24-3, 24-4, 24-6 (2), 24-7 (2), 24-9 (2), 24-10 (2), 24-12, 24-13; -сиз: 23-5, 23-7, 23-11, 23-19, 23-21, 24-1, 24-2, 24-5 (3), 24-8, 24-10, 25-1, 25-6.
- сын/-син- феъл ясовчи аффикс: азсын- «оз деб билмоқ», 37-14, үкүшсин- «кўп деб билмоқ», 37-13.
- сын: буйруқ-истак майли III шахс бирлиги аффикси: чызсын «ёзсин», 46-9.
- сун III шахс бирлик буйруқ-истак майли аффикси: аш болсун «ошҳазм бўлсин», 15-13.
.13-2, 15-13.
- сун от ясовчи аффикс: йатсун «хуфтон, кунлик беш вақт намазнинг охиргисн», 28-17.
- сус сифат ясовчи аффикс: өксүс «етим», 32-7.
- т от ясовчи аффикс: кәчүт «кечик, (сувнинг) кечув жойи», 6-20.
- т- орттирма даража аффикси: ишләт- «ишлатмоқ», 35-18.
.36-8, 38-11, 38-15, 39-11, 39-14, 39-15, 42-7, 42-10, 42-12, 42-15, 43-8, 43-12, 43-20, 44-1, 44-7.
- ты/-ти ўтган замон III шахс бирлик аффикси: тәвә чөкти «туя чўкди», 14-16, йана ичти «яна ичди», 56-6.
.14-16, 56-6 (2), 56-9; қ. -ды/-ди.
- тур/-түр- орттирма даража аффикси: таттур- «таттирмоқ», 40-9, үләштүр- «улашмоқ, тақсимламоқ», 43-1.
.-тур-: 37-21, 38-13, 40-2, 40-9; -түр-: 39-10, 40-11, 43-1, 44-6.
- у равншдош аффикс: дондуру қой- «ағдармоқ, тўнтармоқ», 43-10.
- у/-ү III шахс бирлик эгалик аффикси: мунлар қатунда «булар олднда», 54-10, анлар үстүндә «улар устидә», 53-7.
- уқ от ясовчи аффикс: буйуруқ «буйруқ», 43-22, йазуқ «гуноқ, адашиш», 38-6.
- ум/-үм I шахс бирлик эгалик аффикси: қатумда «олдимда», 54-9, үстүндә «устимда», 53-7.
- умуз/-үмүз I шахс кўплик эгалик аффикси: қатумузда «олдимизда», 54-9, үстүмүздә «устимизда», 53-8.

- ун/-үн II шахс бирлик эгалик аффикси: қатумда «олдингда», 54-8, үстүндә «устингда», 53-6.
- үм қаратқич келишиги аффикси: мәнүм қатумда «менинг олдимада», 54-9, мәнүм үчүн «менинг учун», 55-5, бизүм үчүн «биз учун», 55-5; абстракт эгалик маъносидә: бу мәнүм «бу меники», 52-10.
- үниз II шахс кўплик эгалик аффикси: үстүңиздә «устингиздә», 53-6.
- ур ҳозирги замон III шахс бирлик аффикси: ат қашынуp «от сийяпти», 13-1.
- ур/-үр- орттирма даража аффикси: қайтур- «қайтармоқ», 40-13, кәтур- «кеткизмоқ», 40-14.
.-ур-: 34-18, 38-20, 40-13, 43-15; -үр-: 34-5, 35-12, 36-13, 38-12, 40-14, 41-7, 44-5.
- ут/-үт- орттирма даража аффикси: йавут- «яқинлаштирмоқ», 43-3, үркүт- «хүрkitмоқ», 39-11.
.-ут-: 39-19, 43-3, 43-13; -үт-: 39-11.
- үч от ясовчи аффикс: дүкүч «ҳавонча», 17-12, чәкүч «чакич, болга», 23-20.
- уш/-үш- биргалик даража аффикси: тутуш- «баҳслашмоқ», 37-3, дүрүш- «тиришмоқ, ҳаракат қилмоқ», 34-11.
- ча/-чә сифат ясовчи аффикс: алача «олача, човкар (от)», 13-8, йинчә «ингичка», 27-13.
- чақ/-чәк от ясовчи аффикс: қулунчақ «ёш қулун», 12-10, бүрүнчәк «хотинлар бошига ўрайдиган рўмол», 17-20.
- чы/-чи от ясовчи аффикс: бақырчы «мисгар», 50-19, тәмирчи «темирчи», 50-19.
.-чы: 23-10, 23-21, 24-1, 24-3, 24-4, 24-7, 24-9, 20-19; -чи: 23-7, 23-11, 23-21, 24-2, 24-5, 24-8, 24-10, 50-19, 50-20 (3); қ. -шы.
- чуқ кичрайтириш аффикси: қысқачуқ «қисқароқ, калтароқ», 25-16.
- чуқ/-чүк от ясовчи аффикс: қабарчуқ «ўйинчоқ», 18-7, тәкәчүк «кичкина така», 15-8.
.-чуқ: 18-7, 20-5; -чүк: 15-8, 19-1, 21-7.
- ш- биргалик даража аффикси: саваш- «савалашмоқ», 41-19, тәләш- «талашмоқ», 40-1.
34-0, 34-11, 34-12, 40-1, 40-17, 41-13, 41-19, 43-7, 44-9.
- ша от ясовчи аффикс: жамша «жомча, кичкина жом», 17-11.
- шақ от ясовчи аффикс: ағыршақ «йиг, дуг», 17-7.
- шы от ясовчи аффикс: бақыршы «мисгар», 23-21; қ. -чы/-чи.
- шин сифат ясовчи аффикс: илшин йил «ўтган йил», 28-7.

МУНДАРИЖА

Кириш	3
Таржумон туркий ва аҷамий ва мўғулий	29
Луғат	90
Грамматик кўрсаткич	121

На узбекском языке

ТАШКЕНТ, «ФАН»

«ТАРЖУМАН» — ПАМЯТНИК XIV ВЕКА

*Ўзбекистон ССР ФА А. С. Пушкин номидаги
Тил ва адабиёт институти илмий совети,
ЎзССР ФА Тарих, тилшунослик ва адабиётшунослик бўлими
томонидан нашрга тасдиқланган.*

Муҳаррир *Р. Мирзаёрова*
Рассом *В. С. Тий*
Техмуҳаррир *Ҳ. Қорабоева*
Корректор *М. Саидова*

ИБ № 549

Теришга берилди 7.01.89. Босишга рухсат этилди 9.06.80. P04647. Формати 84×108^{1/32}. Босмаҳона қоғози № 1. Адабий гарнитурга. Юқори босма. Шартли-босма л. 6,72. Ҳисоб-нашриёт л. 7,8. Тиражи 1000. Заказ 39. Баҳоси 1 с. 20 т.

ЎзССР «Фан» нашриёти, Тошкент, 700047, Гоголь кўчаси, 70.
ЎзССР «Фан» нашриётининг босмаҳонаси, Тошкент, М. Горький проспекти, 79.